

Н.А.МЎМИНОВ

МАЪНАВИЯТ САБОҚЛАРИ

*(Истиқлол нашидасида пайдо бўлган битиклар,
фикрлар, мулоҳазалар, мушоҳадалар)*

ТОШКЕНТ – 2010

Н.А.Мўминов. Маънавийт сабоқлари. –Т.: «Fan va texnologiya», 2010, 184 бет.

Масъул муҳаррирлар: Д.Шарипова – педагогика фанлари доктори, профессор;
Н.Хотамов – журналист

Социология фанлари номзоди Э.Каримова таҳрири остида

ISBN 978–9943–10–402–0

© «Fan va texnologiya» нашриёти, 2010.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	4
I. Мустақиллик, ватанпарварлик мезони–фидоийликдир.....	8
II. Ўқитувчи шахсига ва тингловчига қўйилган касбий ҳамда одобий талабларга оид мулоҳазалар.....	18
III. Бугунги кун ёш мутахассисининг кодекси.....	26
IV. Бошқарув ва раҳбарлик қобилияти.....	31
V. Амир Темур ва Алишер Навоий сабоқлари (қисқа).....	48
VI. Бозор иқтисодиёти ва одоб.....	53
VII. Илм иймонга даъват этади.....	57
VIII. Умр сабоқлари.....	69
IX. Ибратомуз лавҳалар.....	167
Фойдаланилган адабиётлар.....	180

*Муштинар онам Умринисо Миробид қизи,
заҳматкаш отам Мирабдулло Мир Мўмин
ўғлиларининг ўчмас хотираларига бағиш-
лайман.*

КИРИШ

Мустақиллик – бу аввало, соф ғоявий-сиёсий, мафкуравий цивилизация.

Маънавият, маърифат ва мафкура жамиятнинг тараққиёт талаблари ва эҳтиёжларига, руҳий уйғун бўлса, халқни, миллатни камолотга бошлайди, манфаатларига зид келгудек бўлса, ҳалокатга етаклайди, маънавий-ғоявий манқуртликка олиб келади. Маданий-маънавий жиҳатдан қашшоқ бўлган мамлакат буюк, порлоқ истиқболга эга бўла олмайди. Ижтимоий, иқтисодий, сиёсий тараққиёт тақдирини маънавий-маърифий, ғоявий, сиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан етук ва баркамол кишилар ҳал қилади, «Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш –Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир», дейди юртбошимиз Ислоҳ Каримов.

Жамият ва инсон эҳтиёжлари шунчалик хилма-хил ва мураккабки, улар орасидан энг муҳимларини ажратиб кўрсатишнинг ўзи мушкул. Инсон яшаши, оила тебратиши учун барқарор даромад манбаига эга бўлиши лозим. Оч одамнинг қулоғига қўшиқ ҳам, панд-насихат ҳам кирмайди, гўзаллик ҳам, санъат асари ҳам кўзига кўринмайди. Шу сабабдан, Президентимизнинг «Юксак маънавият–енгилмас куч» китобида ҳаққоний эътироф этилгандек, «аввал иқтисод» деган тамойил инсон ва жамият ҳаётида ҳамиша долзарб бўлиб келган. Айни пайтда инсон фақат қорнини ўйласа, нафс қулига айланади, эзгулик ва ёвузликнинг фарқига бормай қолади, ундаги ҳайвоний майллар инсонийликдан устун келади.Шу боис маънавият, маънавий юксалиш ҳам ўта долзарб масала.

Лекин башарият тарихи шунини кўрсатадики, моддий ва маънавий эҳтиёжлар ҳамма замонларда ҳам бир хилда мутаносиб ривожлантирилмаган. Натижада жамият бир томонлама тараққий

этиб, охир-оқибатда кўплаб чигал муаммолар гирдобида қолиб кетган.

Мустақилликка эришган илк кунларимиздан бошлаб юрти- мизда жамиятнинг моддий ва маънавий жиҳатдан уйғун ривож- ланишига, ёш авлоднинг баркамол бўлиб вояга етишига алоҳида эътибор берилмоқда. Бу борада буюк аждодларимиз бошлаб берган анъаналар замон талаблари асосида давом эттирилмоқда ва моддий- иқтисодий омиллар билан устувор аҳамият касб этмоқда.

Табиийки, «Юксак маънавият—енгилмас куч» китобида бу йўлда эришилган бой ва ибратли тажриба умумлаштирилган, шу асосда муҳим назарий хулосалар чиқарилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда «Ислохот ислохот учун эмас, аввало, инсон учун, унинг манфаатлари учун», деган даъват шунчаки шиор эмас, балки янгиланиш жараёнининг, бунёдкорлик ишларимизнинг реал ифодасига айланиб бормоқда.

Юртимизда истиқлолнинг дастлабки кунлариданоқ моддий ва маънавий ҳаётни ўзаро уйғун ривожлантириш шунчаки илмий- назарий эмас, балки стратегик вазифа сифатида белгилаб олинди.

Китобда шу муносабат билан «япон мўъжизаси» ва «корейс мўъжизаси»нинг маъно-моҳияти таҳлил этилиб, моддий ва маънавий қадриятларни уйғун ривожлантиришнинг ўзига хос фалсафаси, амалий масалалари кенг миқёсда очиб берилган.

Муаллиф азалий қадриятларимиз ҳақида фикр юритар экан, меҳр-оқибат, меҳр-муҳаббат, меҳр-шавқат, кадр-қиммат каби тушунчаларни бошқа тилларга айнан таржима қилишнинг ўзи мушкул эканини таъкидлайди.

Шу маънода, қуйидаги фикрлар диққатга сазовор: «Дунёдаги зўравон ва тажовузкор кучлар қайси бир халқ ёки мамлакатни ўзига тобе қилиб, бўйсундирмоқчи, унинг бойликларини эгалламоқчи бўлса, авваламбор, уни қуролсизлантиришга, яъни энг буюк бойлиги бўлмиш миллий қадриятлари, тарихи ва маънавиятидан жудо қилишга уринади» (11-бет). Шундан сўнг «маънавий таҳдид» тушунчасининг мазмун ва моҳияти очиб берилади. «Маънавий таҳдид деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъи назар, —деб ёзади муаллиф, —ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва информацион ҳуружларни назарда тутиш лозим, деб ўйлайман» (13,14-бетлар).

«Юксақ маънавият—енгилмас куч» тарих тақозоси билан бир пайтлар чуқур инкирозга тушиб қолган халқлар биринчи галда маънавият негизида юксалган Япония ва жанубий Корея халқлари мисолида кўрсатилади. Маънавият —инсоннинг, халқнинг, жамият ва давлатнинг буюк бойлиги ва куч-қудрат манбаи экани, бу ҳаётда маънавиятсиз ҳеч қачон одамийлик ва меҳр-оқибат, бахт ва саодат бўлмаслиги эътироф этилиб, «маънавиятни тушуниш, англаш учун аввало, инсонни тушуниш, англаш керак», деган теран мазмунли хулоса чиқарилади.

Ислохотларни халқнинг миллий-маънавий хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, олиб бориш зарурлигини таъкидлаб, муаллиф бундай ёзади: «Демократия, авваламбор, маънавий мезонлар асосида бошқариладиган кучли ҳуқуқий давлат, кучли фуқаролик жамияти демакдир» (108-бет).

Бизнинг камтарона маънавият сабоқларимиз, бир неча йил турли хил лавозимларда меҳнат қилиб талабаларга миллий истиқлол гоясини тушунтириш ва баркамол авлодни тарбиялаш жараёнида пайдо бўлган фикрлар баёни бўлиб ҳисобланади. Ушбу сабоқлар ҳақидаги фикр-мулоҳазаларни бажонудил қабул этиб, ўзимиздаги сабоқларни янада ривожлантириш ҳозирги кунга қадар эришган камолимизни мустаҳкамлаш орзусидамиз.

Маънавият бўйича жуда кўп фикрлар, мулоҳазалар, мушоҳадалар юритиш мумкин.

Маънавият— бу мустақиллик пойдеворидир.

Маънавият— бу тинчликдир.

Маънавият— бу хурликдир.

Маънавият— бу фароғатдир.

Маънавият— бу бирдамликдир.

Маънавият— бу ҳамкорликдир.

Маънавият— бу олижанобликдир.

Маънавият— бу хотиржамликдир.

Маънавият— бу хурриятдир.

Маънавият— бу миллат бирлигидир.

Маънавият— бу миллат истиқболидир.

Маънавият— бу ҳамжиҳатликдир.

Маънавият— бу инсонийликдир.

Маънавият— бу кадриятлар асосидир.

Маънавият— бу порлоқ келажакдир.

Маънавият– бу ўзаро ҳурматдир.
Маънавият– бу ибo, иффатдир.
Маънавият– бу хокисорликдир.
Маънавият– бу ўзарo ишончдир.
Маънавият– бу келажак посбонидир.
Маънавият– бу миллат мезонидир.
Маънавият– бу орзу-умидлар қанотидир.
Маънавият– бу миллат ғуруридир.
Маънавият– бу миллат бошидаги қуёшдир.

Аллоҳ таолога беҳисоб шукурлар бўлсинким, Юртбошимиз Ислоҳ Каримов ташаббуси ва жонқуярлиги билан қон тўкилмасдан қўлга киритилган мустақиллик эвазига мен ва менга ўхшаганлар ўз юракларида қайнаб ётган фикр-мулоҳазаларини ошқора изҳор қилиш имкониятига эга бўлдилар. Менинг ушбу камтарона битикларим, фикрларим, мулоҳаза ва мушоҳадаларим 1930-йилларда изҳор қилингандами (худонинг ўзи сақласин), мен ва менга ўхшаганлар қатағонлик ботқоғига гарқ бўлишлари аниқ эди. Шунинг учун ҳам тинч, осойишта жаннатмакон мамлакатда эркин нафас олиб, эркин ижод қилиб юрганимдан бахтиёрман.

I. МУСТАҚИЛЛИК, ВАТАНПАРВАРЛИК МЕЗОНИ – ФИДОЙИЛИКДИР

Мустақиллик қўлга киритилгандан сўнг, умумбашарий аҳамиятга эга бўлган ютуқларга эришяпмиз. Хўш, мустақилликни мустаҳкамлаш йўлида қандай муаммолар бор?! Айримлари ҳақида фикр юритиб кўрамиз.

Агар тарихга бир назар ташламоқчи бўлсак, жуда кўп ижтимоий ўзгаришларнинг гувоҳи бўламиз. Масалан, 1930 йилларда қишлоққа ўқитувчи кириб келди. Бошланғич таълим мактаблари, саводсизликни тугатиш тўғарақлари, ўқув заллари ташкил этилиб, умумий «саводсизлик» тугатилди дейилди. Бундан кейин трактор ҳайдовчиси пайдо бўлди. Шифокорлар, маданият ходимлари, кўйингки, ижтимоий соҳанинг барча жабҳаларида ривожланиш, тараққиёт давом этаверган.

Агар қишлоқлардаги, шаҳарлардаги ва умуман жамиятимиздаги ҳамма ижтимоий силжишларга назар ташласак, инсонни ҳайратга соларли воқеанинг гувоҳи бўламиз. Бироқ ушбу воқеани миқдор жиҳатдан эмас, сифат жиҳатдан таҳлил этадиган бўлсак, ҳали яна бир қанча ташкилий, техникавий ва замон талабига мувофиқ амалга оширилиши керак бўлган амалий ишларнинг бажарилиши зарур эканлигига ишончимиз комил бўлади.

Бирор-бир инсонга баҳо берилишидан олдин унинг юриштириши, кийиниши, озодлиги, саронжом-сарипталигига алоҳида эътибор берилади. Қишлоқ хўжалик ширкатлари, фермерлари корхона ва ташкилотлар ишини текширишда ҳам ана шундай тамойилга амал қилинади.

Қишлоқ хўжалик фермерлари ерига қадам ташланар экан, раҳбарлар исмини суриштирмай, унинг иш тутиши ҳақида маълум хулоса чиқара олиш мумкин. Даланинг, ферманинг, шийпоннинг, машиналарнинг, кўчаларнинг аҳволи бошқарувчи раҳбар ҳақида анча-мунча хулоса чиқариб олиш имконини беради. Яъни тартибли,

маданиятли, тафаккурли, диди-фаросати тараққий этган, табиатга меҳр қўйиб уни ардоқлай оладиган одам бир зумдаёқ қўл тегди кўринишида ҳайдалган ёки экин экилган далани, машиналар тўпланган жойдаги тартибсизликни, жон куйдириб қаралмаган молларни ва умуман, сифатсиз бажарилган ишларни кўриб кайфияти бузилади ва бундай тартибсизликка тўғри муносабатда бўла олмайди. Ҳамма гап шундаки, дид-фаросати кам бўлган мутахассис тез кунда тартибсизликка ўрганади қўяди ва энг асосийси унинг ўзи ана шу тартибсизликни сезмай ҳатто бу ишга ўрганиб қолаверади. Энг ёмон томони шуки, раҳбар ўз ёрдамчиларининг тартибли ишни ҳам англамай, ўзи томонидан ишлаб чиқилган норма, режа бўйичагина бажарилган ишни сезмаслик ва тушунмаслик ўз навбатида жамоада ҳавойилик, бепарволик, бетартиблик, пала-партишликнинг келиб чиқишига олиб келади. Бошқарувчи, яъни директор, раис, агрономга жамоадаги ҳамма майда-чуйдаларни тушуниш керакмасдек туюлса ҳам, амалда эса уни ўзининг тарбиясига, ресурсларни тежаш, иктисодиётга, ерга қараш керак бўлган тартибга бевосита алоқаси бор.

Қишлоқдаги мутахассисларнинг юқори маданият эгаси бўлишлари кераклигининг яна бошқа томони ҳам бор. Ҳозир қишлоқларда меҳнаткаш жамоанинг иш билан таъминланиши энг муҳим масалалардан биридир. Раҳбар ходим ҳам, унинг қўл остида ишловчилар ҳам қанча муқим бўлсалар, шунчалик кўп фойда қелтирадилар. Кўнимлилиқ эса асосан ижтимоий, маданий ва уй-жой шарт-шароити билан белгиланади. Ушбу тушунчада энг асосий ўринни уй-жой, боғча, ошхона, тиббиёт шахобчаси, мактаб касб-хунар коллежи, академик лицейлар эгаллаб келяпти. Ота-оналар қишлоқ ва шаҳарда бир хил шарт-шароит бўлишини исташмоқда. Ҳозирги қишлоқ шароитида олий маълумотли дипломга эга бўлган мутахассисни санаш даври ўтди. Замон олий маълумотли мутахассисларнинг сифати, самараси, кўп қиррали фаолияти ва қолаверса, давр талабини тўғри тушуна билишини тақозо этмоқда.

Ишлаб чиқариш – саноат корхонасини олиб кўрайлик. Агар корхонага кираверишдаги ҳовлининг бошланишида тартиб бўлса, цехлардаги асбоб-ускуналар расамади билан жойлаштирилган бўлса, оддий талаблар амалга оширилган бўлса, ишчи, муҳандис-техник ходимларнинг кайфияти бутунлай бошқача бўлади. Шундай шароит туғдирилгандагина муҳандис ҳам, ишчи ҳам – ҳамма бор

имконини ишлаб чиқаришда содир бўлаётган камчиликларни тугатиш йўлларини қидиришга бағишлайди. Агар шу шароитда корхона раҳбари корхона ичидаги тартибсизликларни кўра олмаса, улар имконияти ва ниҳоят қобилияти етук бўлмаса, асосий мақсад фақат жорий режани бажариш бўлиб қолиб, келажак конкрет режалар, ишлаб чиқаришни интенсив йўлдан олиб бориш ва ниҳоят инвестицион сиёсатни жорий этиш масаласи ҳал бўлмай қолаверади, корхона ичидан чирий бошлайди. Кези келганда шу нарсани таъкидлаб ўтиш керакки, ўз вақтида «Инженерлик соати» деган ташаббус қўллаб-қувватлаб чиқилган эди. Ушбу ташаббуснинг асосий мазмуни ҳар бир муҳандис ўз корхонасида қандайдир илғор мулоҳаза билан чиқиб, умум маҳсулот сифатини оширишга, у ёки бу асбоб-ускуна ишини яхшилаш, модернизация қилиш, рационализаторлик таклифини киритишга қўшган хиссаси устида гап борган эди.

Ҳақиқатан ҳам, ҳар бир муҳандис институт аудиторияларида олган билиминини амалиётга жорий этиш бўйича кураш бошласа ва ушбу курашда корхона раҳбари ҳамкорлик кўрсатса, рағбатлантириш йўлларини топа билса, ишлаб чиқаришни интенсив йўлдан олиб боришдаги қадам шахдамлашган бўлар эди.

Тармоқ ва илмий-тадқиқот институтлари жамоалари устида ҳам шундай мулоҳазани давом эттириш мумкин. Агар институт жамоаси ва ҳар бир жамоа аъзосида яқин ва узоқ муддатни белгиловчи режа бўлмаса, бор бўлган тақдирда ҳам ушбу режани бажариш йўллари аниқ равшан бўлмай, конкрет натижа ва жорий этилиши керак бўлган объект номаълум бўлса, бундай илмий ходим албатта, олий маълумот олиши учун, олимлик даражасини олиши учун давлат томонидан сарф этилган маблағни оқламай қолаверади. Илмий ходимларнинг ачинарли жойи шундаки, уларнинг иш вақти чегарасиз, яъни ишхонадан қайтганидан сўнг уйда тартиб бўлмаса ва аниқ илмий йўлланма кетидан шўнғимаган бўлса, илмий самара устида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Илмий самаранинг бўлиши илмий ходимнинг ўзига ҳам, раҳбар ходимга ҳам боғлиқ. Фанни ривожлантириш, тараққий эттириш, технологияни эпчил, интенсив йўлдан олиб бориб, инвестицион сиёсатни кундалик вазифага айлантириш керак. Ҳолва деган билан огиз чучимаганидек, олим бўламан деган билан олим бўлавериш ҳам осон иш эмас, бу ерда чуқур ички интизом, чуқур билим эгаси ва ниҳоят фан ва техника тараққиётини жадаллаштириш йўлидаги

инкилобий ташаббусни англай олиши керак. Ана шундагина токчаларда чанг босиб қолаётган ҳисоботлар ўрнига, конкрет тавсияномалар, ҳаёлфаранг назариялар ўрнига жорийбоб натижалар ва ишлаб чиқаришдаги юксак маданият ҳамда самарадорликнинг гувоҳи бўламиз. Кези келганда шу нарсани эслатиб ўтишга тўғри келадики, фан билан ишлаб чиқариш ходимлари ўртасидаги муносабат ҳам давр талабига жавоб бермайди, бу ерда ҳам бир қанча тартибсизликларнинг гувоҳи бўлиб келаяпмиз, яъни илмий-техника тараққиётини жадаллаштириш йўлидаги инкилобий силжиш ишлаб чиқариш жамоаси ва илмий-тадқиқот институтлари жамоаси олдига бир хил вазифа қўяётганлигини ҳамма ҳам тушуниб етаётган йўк.

Нима учундир корхона раҳбарлари академия институтлари раҳбарлари ҳузурига қадам босмайдилар ҳам. Академия институтлари раҳбарлари корхона раҳбарлари ва жамоаси ҳузурига бориш у ёқда турсин, ҳатто бундай олийжаноб ишга рухсат олишга ҳам қийналадилар. Гўёки, ишлаб чиқариш корхоналари раҳбарлари академия институт раҳбарларига нисбатан кўпроқ банд эмишлар. Балки шундайдир. Лекин қарс икки қўлдан чиқадику, ахир!

Асосий мақсад умум кучи билан фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини амалга оширишқу! Бу шахсий эмас, умумхалқ ишиқу! Охирги мақсадимиз ишлаб чиқаришни интенсив йўлдан олиб бориш ва ниҳоят ватанимиз қудратини мустаҳкамлаш, халқ фаровонлигини оширишқу, ахир! Шунинг учун ҳам қатъий интизом ва тартиб ўрнатилиши давр талабидир.

Тартиб бўлишини хоҳлаймиз, шундай десак ҳам бўлади. Лекин хоҳлаймизми, хоҳламаймизми, энди тартибсиз узокқа бориб бўлмайди ва умуман мумкин эмас.

Энг асосий ишнинг боши бу меҳнатга бўлган муносабатдир. Тартиб энг аввало, ҳаётнинг асосини ташкил этувчи жабҳаларда, кундалик ишларимизда, меҳнатни ташкил этишда, замон талабига муносабатда содир бўлиши керак.

Бирок ташаббус секин-аста сўниб, жўшқин бошланган ҳаракат навбатдаги компанияга айланиб қолиши керак эмас. Бошқа сўз билан айтганда, натижа кўриниб туриши оммавий, ҳар кунги ҳар бир иш жойидаги натижа, меҳнатни илмий ташкил этиш ҳаракати сезилиб туриши керак.

СУРЪАТ, СИФАТ, ТЕЖАМКОРЛИК, УЮШҚОҚЛИК КУННИНГ АСОСИЙ ШИОРЛАРИДИР

Техника тараққий этаётганлиги, ишлаб чиқариш жараёнлари кенгроқ автоматлаштирилаётганлиги ва механизациялаштирилаётганлиги туфайли у янада катта аҳамият касб этади.

Саноят корхоналари ходимлари учун шундай шароит яратиш зарурки, бутун иш куни давомида меҳнат қобилияти юқори, руҳий ва жисмоний зўриқиш оптимал бўлсин. Шунингдек, иш ҳолати қулай ва иш тўла хавфсиз бўлгани ҳолда меҳнат шароити ходимга хуш келадиған бўлсин.

Ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, техникадан рационал фойдаланиш, моддий ресурсларни ва меҳнатни иложи бориचा кўпроқ тежаш, ходимларнинг саломатлигини таъминловчи ва иш унумини оширувчи меҳнат шароитини янада яхшилаш ва енгиллаштириш, шахсни ҳар тарафлама камолга етказиш ҳозирги куннинг ҳеч кечиктириб бўлмайдиган вазифаларидандир. Фан ва техниканинг дев қадамлар билан ривожланаётганлиги меҳнаткашларнинг маданий-техника даражасини ошириш, меҳнатни илмий асосда ташкил этишни доимий равишда ва режали такомиллаштириб бориш учун барча имкониятларни яратмоқда.

Кейинги вақтларда конкрет социологик тадқиқотлар янада кенгроқ қўлланилмоқда. Шунинг учун бу тадқиқотлар йўналиши ва мазмуни тўғрисидаги масала янада жиддий бўлиб қолмоқда. Социологик тадқиқотлар тўғри қўйилгандагина фойда келтириши мумкин ва фойда келтирмоқда ҳам.

Бу йўлдаги энг асосий омиллардан бири, бу хоҳиш, хоҳиш ва яна хоҳишдир. Чунки тартибни ҳам юракдан хоҳлаб қилинмаса, натижаси чиқмайди. Бир томондан қарасак, ҳамма темир меҳнат интизоми учун курашмаяпти.... иккинчи томондан, ушбу муаммо кун тартибидан тушмаяпти. Демак, хоҳиш оғизда эмас, қоғозда эмас, балки амалда бўлиши керак.

Кўқларга кўтариб, мақтаб келинаётган ғарб демократияси ҳам бир йил, икки йилда эмас, юз йиллар давомида юзага келганлиги ва у демократиянинг фақат ижобий эмас, ҳатто салбий томонлари ҳам бор эканлиги айримларни қизиқтирмай қўймоқда. Ҳатто кичик бир оилани олиб кўрайлик. Агар фарзандлар жилови қўйиб юборилса,

ота-она ҳар қанча жафо чекмасин, уларни кўнгилдагидек йўлга солиш қийин бўлади.

Демократияни тўлиғлигича амалга оширмақ учун одоб, тарбия, дунёқараш, ҳуқуқшунослик нуқтаи назарлар бўйича катта амалий иш олиб бориш керакдир. Фақатгина ҳис-туйғу, эҳтирос билангина муаммони, 70 йил давомида йиғилиб қолган чигалликларни 1-2 йилда ҳал этиб бўлмайди, албатта. Ошқоралик, демократия ҳаммага баробар бир хил йўл очиб, қатағонлик ўрнини очиқ мулоқот, мулоҳаза эгаллади. Демократия шароитида яшаш, ишлаш, ижод қилиш учун жуда кўп амалий ишларни амалга ошириш талаб этилади.

Ҳар бир инсон ўз ҳуқуқини ва ундан фойдаланиш йўлларини билиши, шу ҳуқуқни амалга оширишда қонун-қоидаларга риоя қилиши керак. Демократиянинг ҳамма ҳислатларини ақс эттирувчи қонун тизимини ишлаб чиқиш, такомиллаштириш ҳаёт тақозосидир. Давлат қонуни – Конституциямиз меҳнат қилиш, дам олиш, ҳар йилги ҳақи тўланадиган таътилга чиқиш, ишсиз қолган тақдирда ижтимоий муҳофазани амалга ошириш учун зарур шарт-шароитларни яратиб берди. Бу билан ҳуқуқий демократик давлат асоси барпо этилди. Шу нуқтаи назардан қараганимизда Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз мустақил истиқлол ва тараққиёт йўли», «Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик», «Янги уй қурмасдан туриб, эскисини бузиш керак эмас», «Ўзбекистон келажаги буюк давлат», «Ўзбекистон буюк келажак сари», 2010 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда 2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-итисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги «Асосий вазиғамиз – ватанимиз тараққиети ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» мавзусидаги рисола ва маърузаларнинг чоп этилиши Мустақил Ўзбекистон тарихидаги оламшумул аҳамиятга эга бўлган муҳим дастурдир. Чунки бу рисола ва маърузаларда кўплаб тортишувларга сабаб бўлиб келган муаммолар ечими, тартиби очиқ-ойдин таърифлаб берилган.

Жаҳон жамоатчилиғига Япония ва Олмониянинг мўъжизалари, Франция, Швеция, Жанубий Корея, Сингапур, Таиланд,

Малайзиянинг, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш йўллари яхши маълум. Ўзбекистон ҳам бозор муносабатларига ўтиш борасида ўз йўлини барпо этиб, ундан фойдаланишга киришди.

«Шубҳасиз, эркини қўлга киритган ҳар бир халқ ўз тараққиёти йўлини излайди», деб таъкидлайди Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов, «янги жамият бунёд этишда ўз андозасини ишлаб чиқишга ҳаракат қилади. Биз ҳам республикамизнинг миллий давлатга хос бўлган ижтимоий-иқтисодий, маънавий камолот ва тараққиёт йўлини белгилаяпмиз. Шу билан бирга, барқарор ва ҳалол бозор иқтисодиётига, очик ташқи сиёсатга асосланган демократик ҳуқуқий давлатни, фуқаролоик жамиятини барпо этамиз».

Президентимиз Ислоҳ Каримов биз қурмоқчи бўлган адолатли демократик давлатнинг арқони бўладиган беш асосий қондани жуда аниқ ифодалаб берди:

Биринчидан – иқтисодиёт сиёсат устидан ҳукмронлик қилиб, уни ҳар қандай мафқурадан озод қилиши лозим. Иқтисодиёт ўз қондаларига асосланиб ривож топиши керак.

Иккинчидан – иқтисодиётни бошқаришда, айниқса, янги бозор иқтисодиёти қурилаётганда, янги тузум барпо этилаётганда, давлат бошқарув тизимини қўлдан чиқармаслиги керак, ҳуқуқат, яъни давлат асосий ислоҳотчи бўлмоғи лозим.

Учинчиси – қонунга итбат қилиш тамойили бўлиб, бу ҳуқуқий давлат барпо этишнинг зарур шартидир. Қонунларга барча баробар риоя этишни таъминлаш, қонун ҳаётимизнинг ҳар қайси соҳасида қарор топтирилишига ҳаммамиз интилишимиз керак.

Тўртинчиси – кучли ижтимоий сиёсат юритишдир.

Ойлик маошлар оширилмоқда, биздаги энг кам маош Россия, Молдова, Арманистон каби республикалардагидан кўпроқ; аммо Россияда бир оилада 2-3 киши яшаса, бизда 5-7 киши яшайди. Бир ойликдорга қанча оғиз қарайди, буни ҳисобга олишимиз лозим, яъни маошларни меҳнатга қараб янада оширишни мақсад қилиб қўймоғимиз керак.

Бешинчиси – бозор иқтисодиётига шошқолоқликка йўл қўймай, босқичма-босқич ўтишимиз зарур. Бозорга ўтиш муқаррар. Бу давр талаби, объектив заруратдир. Аммо, бозор иқтисодиётига ўтиш – буни ҳаммамиз пухта англашимиз зарур – мақсад бўлиб қолмасдан, авваломбор, у халқимиз учун фаровон ва муносиб ҳаёт қуриш мақсадида татбиқ этилиши керак. Бозор

иктисодиётига ўтамиз деб, яшаётган, истиқомат қилаётган уйимизни куйдириб, вайрона қилишга йўл қўймайлик.

«Салтанатим мартабасини қонун-қоидалар асосида шундай сакладимки, салтанатим ишларига аралашиб, зиён етказишга ҳеч бир кимсанинг қурби етмасди» (Темур тузуклари, Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991 й. 63-бет).

Мутафаккирлар тили билан айтганда, давлат бeсиёсат, илм бебахс бўлмайди. **Норозиликларни авжига чиқармай олдини олиш, ярали юракларга малҳам қўйиш учун кенг кўнгиллилик, осойишталик, меҳрибонлик, эзгулик даркордир.** Албатта, аламдийда фуқарони дилига йўл топиш уни тинглаш учун бу йўлда фидойи бўлиш керак, бу табиийдир.

Ўзаро низо, бир миллатнинг бир гуруҳи иккинчи гуруҳи билан чиқишмаслиги, келишмаслиги, тутуруксиз, асоссиз жиғига тегишлар; керакми-керак эмасми кўлга тушган тошни, тегадимитегмайдими ва унинг оқибати нима бўлишидан қатъий назар отаверишни баттоллик ёки ожизлик деб баҳолаш мумкин холос. Ҳадиксирамай, оғир вазминлик ва адоват билан эмас, адолат билан, ҳаётнинг оқ-қорасини таниган одил инсонлар маслаҳати билан, мустақиллик режаларини тузиш ва бу йўлда аҳилликка эришиш керакдир. Адоватсиз таклифлар, мулоҳазалар, жанжалли йўл-йўриқлар, кўш фикрлилик –плюрализм модасидан фойдаланиб, фақат мен оқман, ҳаммаси қора дейиш ўрнига дўппини олиб қўйиб, ўзаро юракларга илиқ нурларни тарқатиш йўлини топишимиз керак.

Президентимиз Ислом Каримовнинг қатор китобларида республикамизнинг барча фуқаролари ва юридик шахсларга ташаббус кўрсатиш ва ишбилармонликни ривожлантириш учун, хўжалик фаолиятининг қонун томонидан ман этилмаган барча турларини амалга ошириш учун тенг имкониятлар яратиш кераклиги ҳамда мустақил Ўзбекистоннинг қудрати манбаи-ҳалқимизнинг умуминсоний кадриятларга содиқлигида эканлиги ҳақида алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Гапнинг қисқаси, ҳар бир шахс, қолаверса жамоа аъзоси фаровонлик, мустақиллик, тинчлик, хотиржамлик йўлидаги ўз вазифасини аниқ, жавобгарлик ҳис этган ва ҳаёт, келажак талабига жавоб берадиган даражада тушуниш қобилиятига эга бўлиши керак.

Яъни, ҳунарманд ҳунарини, ишчи деҳқон меҳнатини, олим олимлигини, сиёсатчи сиёсатини талқин эта билиши керак.

Агар республикамиз табиий бойликларининг ҳаммасини ўртага қўйиб қўйилганда ҳам тинчлик, хотиржамлик бўлмас экан, мустақиллик, фаровонлик амалга ошмай қолаверади. Шу сабабли эътиқодсизлик, бефарқлик, бамайлихотирлик, ўзбилармонлик, ҳурматсизлик, амалпарастлик, бетга чопарликни амал қилиб олиш инсофдан, одобдан эмасдир, албатта!

Шу кунги шиорларимиз мулоқот, мулоқот ва яна мулоқот, ҳурмат, ҳурмат ва яна ҳурмат, одоб, одоб ва яна одоб бўлиши керакдир. Имом-ат Термизий пайгамбаримиз салоллоҳуалайҳи вассаламдан ривоят қилади:

- «Уловдаги одам пиёдага, пиёда одам ўтирганга, озчилик кўпчиликка, кичиклар ёши катталарга салом берурлар» –дебдилар.

Мана бу ҳурмат ва одоб белгисидир. Бахтга қарши айрим шозавозларимиз ҳатто, салом беришни ҳам унутиб, фақат амал курсисига интилиб, жанжаллик тарафдори бўлиб юришлари нопокликдир.

Республикамизда ўзаро душманлик ва низолар алангасини ёндириш, республика муҳолифларининг азалий мақсади эканлигини яхши англаш ҳаёт тақозоси бўлиб ҳисобланади.

Миллатимизга на эзгулик, на равнақ, на тараққиёт олиб келиши мумкин бўлмаган жанжаллар, тортишувлар, можаролар асосида бунёд бўладиган танглик муҳолифлар режасининг ҳалқаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Ихтилоф ва низолар қандай кўринишда бўлишидан қатъий назар жамият ва миллат тараққиётининг эговидир. Юнон файласуфи Сукрот «дунёда битта эзгулик бор –билим, битта ёвузлик бор – нодонлик, яъни «жаҳолат», деган экан. Адоват, жаҳолат ҳеч қачон ёруглик кунларга олиб келмаган. Умумкураш мақсади бир хил бўлмаган кишиларнинг ўзаро ноиттифоқлиги, гоҳ ўзи сезиб-сезмай мавқе талашиши, бир-бирини ғийбат ва беҳурмат қилиши, ҳаёт илдизига болта уриш билан баробардир. Шунинг учун бўлса керакки, Имом Ғазолий бундай деган: «Ўзингга нисбатан кишилардан қандай муомалани кутсанг, уларга нисбатан ҳам худди шундай муомалада бўл». Афсус ва надоматлар бўлсинким, биз бунинг аксини ҳам кўриб турамиз.

Миллий кадрлар тайёрлаш учун шарт-шароитлар яратиш, чет элларга жўнатиш, ўқитиш учун конкрет тадбирларни ишлаб чиқиши ҳам келажакка ишонч белгисини кучайтирмоқда.

Демократия ғилдирагини тўхтатиб бўлмаслик аниқдир. Шунини тушунган ҳолда бу йўлда ғов бўлувчи ҳамма тўсиқларни бирма-бир олиб ташлаш, ҳамма фидойилар учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

Муаммолар ўта кўпдир. Уларни долзарб тезликда ҳал этиш ҳаёт тақозосидир. Шундай муаммолардан бири фуқаро фаровонлигини ошириш, босқичма-босқич бозор иқтисо-диётига ўтиш, ишбилармонларга шароит яратиб беришдир. Ислон Каримов рисолаларидаги қуйидаги сатрлар ана шу муаммоларни ҳал этишга қаратилгандир:

«Ҳозирги кундаги тадбиркорлик, ишбилармонлик соҳасида ҳам турли хил бир-бирига қарама-қарши бўлган фикр- мулоҳазалар мавжуддир. Фирибгарлик билан шуғулланаётган битта-яримта ишбилармон касрига соф, сидқидилдан фуқаролар манфаатини кўзлаб ишлаётган ишбилармонлар қолишмоқда».

Ҳар бир халқ ўз тили билан ўз миллий маданияти орқали умуминсоният тараққиётига ўзининг яхлит бетакрор ҳиссасини қўшади.

Бу тақдирда ҳар бир тилнинг мавқеи биз ўйлагандан кўра аҳамиятлироқдир.

Ўзбекистон Республикасида Давлат тили ҳақидаги қонунни қабул қилинганлиги шу йўлдаги кўп муаммоларни ҳал этиш имконини беради. Тил ҳақидаги қонунни ҳаётга тўғри жорий этмасак, бу соҳада тарбиявий тушунтириш ишлари олиб борилмаса, бу йўлда яхшилик ўрнига жаҳолат орттириш ҳам ҳеч гап эмас.

Хулоса қилиб шунини айтиш керакки, И.А.Каримовнинг қатор рисолалари, китоблари, маърузалари ва чет эл мухбирлари билан ўтказилган суҳбатларида зикр этилган фикр ва мулоҳазалари ҳар кунги ва келажак режаларимизни тузишда дастурлиамал бўлиб қолиши керак.

II. ҶЎҚИТУВЧИ ШАХСИГА ВА ТИНГЛОВЧИГА ҚЎЙИЛГАН КАСБИЙ ҲАМДА ОДОБИЙ ТАЛАБЛАРГА ОИД МУЛОҲАЗАЛАР

- Ҷўқитувчининг овоз пайчалари ривожланган, кўриш қобилияти яхши бўлиши керак, узоқ вақт тикка тура олиш, кўп юриш, эпчил ҳаракат қилиш каби фазилатларга эга бўлмоғи шарт.

- Тингловчилар Ҷўқитувчи билимининг уларга етказа олиш имкониятларини кадрлашлари керак, Ҷўқитувчилик касби жуда катта руҳий ва жисмоний куч талаб этади, шунинг учун Ҷўқитувчининг саломатлигига ҳам маълум талаблар қўйилади.

- Ҷўқитувчи ўз нутқини идора қилиши, адабий нутқ нормаларига риоя қилиши; овознинг баланд-пастлигига аҳамият бериши (ортиқча каттиқ баланд овоз билан гапириш ҳам, секин гапириш ҳам тингловчиларни чарчатиб қўяди); нутқнинг жонли, ифодали бўлишига эътибор бериши; тингловчиларни чарчатиб қўймаслик мақсадида дарсда бир хилликдан четлашиши керак. Ниҳоят, у ўз устида тинмай ишламоғи лозим. Айниқса, кадриятларимизни ўрганишга, ўзлигимизни танишимизга, қадимий маданиятимизни билишга эҳтиёж катта бўлмоқда, зеро, бу нарсаларни билмай туриб мустақиллигимизни мустаҳкамлаб, буюк давлат қуриб бўлмайди. Бу Ҷўқитувчидан шу соҳада чуқур билимли бўлишни талаб этади.

- Педагог ва тингловчи танқид ва ўз-ўзини танқидни тўғри тушуниши ҳамда унга итоат қилиши керак. Дейл Корнегининг «Қандай қилиб дўстлар орттириш ва одамларга таъсир ўтказиш мумкинлиги хусусида» номли китобидаги фикр-мулоҳазалар билан таниш бўлиш фойдадан холи эмас, албатта.

- Танқид шунинг учун ўринсиздирки, унда одамларни тезда ҳимоя қилишга ўзини оқлашга уринишга мажбур этади. Танқиднинг хавфли томони шундаки, у инсоннинг ғурурига калтак бўлиб урилади, шахсий мавқеига ёки нафсониятига тегади ва хафа бўлишига сабабчи бўлади.

- Немис армиясида бирор қор-қолга сабабчи бўлган аскарга дарров танқидий сўзлар айтиш ман қилинган. Аввало, у яхши ухлаши ва совиши лозим. Кимки дарров шикоят қилса, жазоланади.

Шу тартибни фуқаролараро ҳам жорий қилинса қандай ажойиб бўларди! Бу доимо норози ота-оналар, қовурилиб юрадиган хотинлар, иш юритувчилар ва ашаддий танқидчилар учун жуда ҳам керак бўлган бўларди.

- Конфуций айтгандики, «Бўсағангизни қордан тозаламай туриб, кўшининг томи қордан тозаланмаганидан шикоят қилманг».

- Одамлар билан мулоқотда шуни унутмангки, нафақат мантиқан етук киши билан иш кўраяпсиз, балки ҳис-туйғуга тез бериладиган хурофотга муккасидан кетган ўта мағрур киши билан суҳбатлашяпман, деб доимо тасаввур қилинг.

- Аммо ўзгаларни тушуниш ва марҳаматли бўлиш учун кучли характер ва ирода керак бўлади.

- «Ўзимнинг энг қимматли жиҳатим –дейди Шваб, -одамларни ташаббускорликка чақира билиш ва инсон кадр-қиммати ва рағбатлантирилиши таъминланган ҳолда энг яхши хислатларининг ривожлантирилишида» деб биламан. Раҳбарлар томонидан қилинган танқид инсон нафсониятига шунчалар қаттиқ тегадики, бундай таъсир кучни инсон бошқа ҳеч жойдан ола олмайди. Мен ҳеч қачон, ҳеч кимни танқид қилмайман, мен одамларни ишда рағбатлантириш кучига ишонаман. Мен одамларни мақташни истайман ва сўкишга тоқатим йўқ. Менга, нимадир ёқса уни баҳолашда самимий ва мақтовда сахий бўламан».

- Мана одамлар ўртасида ўзаро нозик муносабатлар борасида қачонлардир берилган яна бир маслаҳат: «Бунда қандайдир сир бўлса, -дейди Генри Форд, - у бошқа киши нуқтаи назарини тушуна билмоқ ва нарсаларга унинг ва ўзингизнинг нуқтаи назарларингиздан қарай билмоқдир».

- Бу қоида шунчалик оддий ва ҳаётийки, ҳар бир киши адолатли эканини кўра билади. Шунга қарамасдан ер юзидаги одамларнинг тўқсон фоизи бу қоидани тўқсон фоиз ҳолатларда инкор этадилар.

- Шарқнинг забардаст қомусий намоёндаларидан бири Абу Наср Форобий (873-930) ўзининг «Ақл тўғрисидаги» рисоласида «Ўзида ўн икки туғма хислатни» бирлаштирган кишигина ахлоқли одам бўла олади, деб таъкидлаб ўтган:

1. Одамнинг барча органлари шу даражада мукамал таракқий этган бўлиши зарурки, у бу органлари билан бажармоқчи бўлган барча ишларни осонлик билан амалга ошира олсин.

2. Барча масалани, муҳокама ва мулоҳазани тезда ва тўғри тўшуна оладиган, унинг маъносини англай оладиган, сўзловчининг мақсади ва айтилган фикрининг чинлигини тезда пайқаб оладиган бўлсин.

3. Хотира жуда бақувват, кўрган-эшитган, сезган нарсаларининг бирортасини ҳам эсдан чиқармай, ёдида сақлаб қоладиган бўлсин.

4. Зеҳн шу даражада тез ва ўткир бўлсинки, бирор нарсанинг аломатини сезиши билан, бу аломат нимани билдиришини тезда билиб олсин.

5. Сўзлари аниқ бўлсин, фикрини ва айтмоқчи бўлган мулоҳазаларини раво ва равшан баён эта олсин.

6. Билиш ва ўқишга муҳаббати бўлсин.

7. Овқатланишда, ичимлик истеъмол этишда очкўз бўлмасин.

8. Ҳақиқатни ва ҳақиқат тарафдорларини севадиган бўлсин.

9. Руҳи ғурурли ва ўз виждонини қадрлайдиган бўлсин.

10. Дирҳам, динар ва шу каби турмуш буюмларига жирканиш билан қарасин.

11. Одамларни адолатга тарғиб этадиган ҳолда, адолатсизлик натижаларини йўқотадиган, уларга йўл қўймайдиган бўлсин.

12. Ўзи зарур деб билган нарсасини амалга оширишда қатъийлик кўрсатсин, кўрқмас, жасур бўлсин, кўрқиш ва ожизликни билмасин.

Профессор-ўқитувчиларнинг маърузани ўқишларидан мақсад:

- янги билим бера олиши керак;
- тўлиқ ахборот бера олиши керак;
- ишонтира олиши керак;
- даъват қилдира олиши керак;

Ҳамма профессор-ўқитувчиларни 4 хил кўринишга бўлиш мумкин:

- домла –олим;
- домла педагог;
- оратор –сўз устаси;
- тарбиячи

Маърузачига керак бўлган хусусиятлар:

- педагогик маҳорат;
- ўз-ўзини назорат;
- фидоийлик;

- ораторлик(сўз устаси);
- психологик тетиклик;
- ўзгаларга ўз фикрини ўтказа олиш;
- тингловчилар фикр-туйғусини англай билиш;
- муҳитдан келиб чиққан ҳолда ҳазил-ҳузул қила олиш;
- мавзунни мураккабдан эмас, оддийликдан бошлаш;
- фақат куруқ гап эмас, ҳаётий конкрет мисолларда фикрни баён этиш;

-ўтилаётган мавзунни бошқа мавзулар, соҳалар билан таққослаб бериш;

- фанлараро интеграцияга эътиборни қаратиш;
- олий таълим ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлари бўйича билим ва малакага эга бўлиши;
- касбий малака;
- маънавий салоҳият;
- илмий салоҳият;
- чет тилларни билиш;
- компьютер саводхонлиги;
- ўз-ўзини танқид.

Дарс беришда билиш жараёнига алоҳида эътибор бериш керак, яъни:

-ўзаро билиш индукцияси, яъни тингловчининг керакли фан, мавзунга оид ҳужайраларининг очилиши;

-динамик стереотип, яъни мияда керакли ҳужайралар очилиш тезлигини ошириш;

-таққослаш тамойилини ишлата билиш;

-билиш оддий англаш эмаслиги, балки зиддиятларнинг юзага чиқиши асосида содир бўладиган фаол ҳаракат жараёнидан иборат инъикос эканлигини назарда тутиш;

-тафаккурлаш билишнинг юқори босқичи эканлигини доимо эсда тутиш;

-сезишга, тасаввурга, ҳисга, хулосага суяниб, объектив қонуният ҳақида чуқурроқ маълумот беришга интилиш;

-инъикос, яъни, тасаввур қилиш уни ифодалашни билиш;

-кўргазмалилик (кўргазма асосида 37-40% билим қабул этилади, кўргазмасиз 15-20% билим қабул этилади, маҳоратга қараб билимни қабул этилишини 90-95% га етказиш мумкин);

-қабул этилган билимлар асосида янги билимлар олишга интиштириш хусусияти;

-механик хотирадан (тушунмасдан эслаб қолиш) мантикий хотирага (тушуниб эслаб қолиш) ўтиш;

-қабул этилган билимни қайтариб айтиб бера олишга ундаш (яъни қобилиятни ривожлангириш);

-олинган билимларни, курс, мустақил, битирув ва диплом ишлари орқали мустақамлаш;

-олинган билимларга қўшимчалар киритишга ундаш;

-маърузанинг технологик харитасини туза олиш;

-ҳар бир мулоқотга ижодий ёндашиш;

-статистик маълумотларни аниқ етказиб бера олиш;

-муаммони қўйиб, уни ҳал этиш йўллари кўрсатиб бера олиш;

-маърузага оид ахборотни босқичма-босқич изоҳлай олиш;

-фақат билим бера олиш эмас, тарбиялай олишга оид ҳужжатларга эга бўлиш;

-эшитилган маъруза ва ўтказилган машғулотлар ҳақида тингловчилар баҳосини белгилаш;

-тингловчига таҳлил этиш имконини бериш.

Билимли одам уч хил бўлиши мумкин:

-қамрови кенг, кўп соҳадаги билимлардан хабардор;

-мия ҳужайралари узлуксиз ишлайдиган;

-намунавий ахлоққа эга бўлган.

Педагог профессор-ўқитувчиларга қуйидаги талаблар қўйилиши мумкин:

-аъло хотира; ишчанлик;

-ўз соҳаси (фан)ни чуқур билиш;

-сўз усталиги; таълим берувчи соҳаси бўйича камида 2000 та сўз бойлиги бўлиши;

-аудиторияда адабий сўзларни ишлатиш;

-талаффуз (дикция); товушнинг баралла чиқиши;

-аудитория билан бевосита ва билвосита мулоқотда бўлиш;

-тажриба шуни кўрсатадики, тингловчи ўқитувчига 4- 5 дақиқа давомида синчиклаб қулоқ сола бошлайди. Синчиклаб тинглаш энг кўпи билан 25-30 дақиқа давом этади, кейин бу жараён сўна бошлайди. Ана шунда ўқитувчи қўшимча чоралар, яъни тингловчини тетик-лаштира оладиган савол-жавобларга ўтиши керак;

-маъруза ўқилиши жараёнида тингловчилар зерикса, товушни ростлаш, мунозарага ўтиш, озгина сокинлик туғдириш, иқтидорли тингловчилар саволларига жавоб бериш керак;

-Ўқитувчидаги руҳий тозалик сезилиб туриши керак.

***

Олий ўқув юртлари ректорлари, илмий-тадқиқот институтлари директорлари албатта академик, профессор деган унвонлар эгаси бўлиши шарт эмас. Шундай кучли олимларимиз борки, раҳбарлик қобилияти талабга жавоб бера олмайдилар.

Форднинг олий маълумоти бўлмагани учун унинг иш фаолиятига шубҳа билан қараганларида у «Мени олий маълумотим йўқ, бироқ ташкилотчилик қобилиятим ва унинг устига кучли олимларни сотиб оладиган маблағим бор» деган экан. Катта унвонларга эга бўлмаган ректор, директор кучли ташкилотчи бўлсалар, унинг муовинлари кучли олимлар (академик, профессор) бўлишлари мумкин.

***

Хизматга оид бўладиган суҳбатда жиддийлик, қизикқонлик, ҳазил мутоиба қилиш меъёрида бўлиши керак. Хизматчилик бобида эшитиш қобилияти катта аҳамиятга эгадир. Буни нима мураккаблиги бор деган фикр ҳам туғилиши мумкин, фараз қилинг мажлис давомида унинг қатнашчилари бир-бирларига гап отиб сўз бермай, ҳар бир муҳокама этилаётган масала мазмунига тушуниб етмай, фақат ўз фикрини намойиш қилиш билан банд бўлади. Натижада вақт бекорга сарф бўлади ва асабий ҳолат вужудга келади. Бир киши гапирётганда унинг фикрига чуқурроқ киришишга ҳаракат қилиб, у тезда сўзни тугатса-ю, мен чиқиб гапирсам деган мулоҳазадан четда бўлинг. Гапни тинглаб туриб шеригингиз билан бошқа масалани муҳокама қилиб ўтиришга одатланманг. Бу ўта ҳурматсизликдир.

***

Сизни шу вақтда эшитишадики, агар сиз диққат билан эшита олиш қобилиятига эга бўлсангиз.

***

Ўсиб, униб келаётган ниҳолга (бўлажак улкан дарахтга) қандай муносабатда бўлсак, ўқувчи, талаба, тингловчиларга ҳам шундай муомалада бўлишимиз керак.

***

Ўқитишнинг ҳақиқий йўли –бу жараёнда фаол билим олиш ва малака оширишдир.

***

Мустақил малака ошириш ва таълим олиш учун янги ахборот, ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш талаб этилади.

***

Фан, техника, технология худди инсон оёқ-қўли, кўзи каби бир-бирига чамбарчас боғлиқ. Улар бир-бирини тўлдириб бунёдкорлик асослари бўлиб ҳисобланади. Фан янги ғоялар берувчи, янги билимлар яратувчи, муҳим муаммоларни ҳал этиш йўлларини кўрсатиб берувчи, ижтимоий тараққиёт асосларининг яратилишида фаол қатнашувчи кучдир. Техника инсон куч-қудратини, унинг иш қобилиятини чексиз оширувчи ва фан ютуқлари асосида яратилган қуролдир. Технология –фан, техника асосида маълум моддий бойликларни, техника яратилишини таъмин этилиши ёки шу моддий бойликларни техника асосида яратилишини амалга оширувчи омилдир.

***

Анъанавий ва ноанъанавий таълим тизими моҳиятини чуқур англаб олмасдан, айрим профессор-ўқитувчиларимиз фақат ўзларинигина эмас, балки талаба, магистр, аспирантларни ҳам доводиратиб юрибдилар.

***

Таълим хизматини шошмасдан, таг-томири билан англаб иш юритилса, домлалар, ўқитувчилар кўшимча даромад эгаси бўлишларини имкони бор.

***

Шогирд устоздан ўзиб кетса хурсанд бўлиш керак, чунки устоз ёкқан чироқ машъалага айланиши керак-ку!

***

Домланинг пинжига кириб, фақат унга икки букилиб таъзим қилиб юрадиган шогирд охири бориб қанотсиз қуш ҳолига тушиши мумкин.

***

Домла, ўқитувчи фақат ўз фикрини ўтказиш учунгина эмас, балки тингловчида ҳам фикр, мулоҳаза пайдо қила олиш қобилиятига эга бўлиши керак.

***

Таълим-фан ишлаб чиқариш тизимини мукаммаллаштириш ҳозирги кун талаби десак хато бўлмайди.

***

Беруний айтганидек: «билимсиз кишиларнинг кўнгли хурофотга мойил бўлади», шунинг учун ҳам мамлакатимизда олий ва ўрта махсус таълим тизимига жуда катта эътибор бериб келинмоқда.

III. БУГУНГИ КУН ЁШ МУТАХАССИСИНИНГ КОДЕКСИ

1. Иқтисодиёт тафаккури ила ўйлашга ҳаракат қил

Техникавий тараққиёт ўз мақсад йўлидан нарига ўтмайдиган омил бўлмай, балки инсонлар турмуш фаровонлигини оширувчи омилдир.

Иқтисодий кўрсаткичлар – техника ижтимоий ва иқтисодий таъсирининг кўзгусидир. Иқтисодий нуқтаи назаридан ўйлашмасдан қабул қилинган ҳар бир қарор мустақиллик шароитида корхоналар учун хавфли бўлган бир ҳолатдир.

2. Меҳнат ва маҳсулот сифатини ошириш

Амалий нуқтаи назардан олиб қараганимизда, қўл остимизда энг яхши меҳнат курувлари ва материаллари бўлмаган ҳолатда ҳам, ҳозиргидан ҳам яхшироқ ишлаш мумкин. Энг муҳими хоҳишдир.

3. Сифатга бўлган ҳалқаро талабларни ўрган

Давлат стандартлари ва техник шароитларидан ҳам узоқроқни кўра бил, чунки улар қисман эскирган, қисман маъносиз парчалангандир. Бу эса келажак олдимизга қўяётган талабларни бажариш омилидир.

4. Меҳнат маданиятини ошир

Сифат, иш унумдорлиги, тартиб – айнан меҳнат маданиятидан бошланади. Касбдошларинг ва қўл остингдагилардан меҳнат маданиятига риоя қилишни талаб қил. Агар бу сенинг зиммангда бўлса, меҳнат маданиятига бўлган ғамхўрлигингни ошир. Талабчан бўл.

5. Хом ашё ва энергияни тежа

Тежамкорлик техник лойиҳалаштириш иншоот ва технологик жараёнларни лойиҳалаштиришдан бошланиб, яъни тежамкорликка ишлаб чиқаришда бевосита қўллаш йўли билан ҳам эришиш мумкин.

6. Ўз корхонанг келажаги ҳақида ўйла

Ҳаёт биздан технологик жараёнларни вужудга келтиришни талаб қилапти, шунинг билан биргаликда қатъий равишда технологияни янгилаш, юксак даражадаги техникани қўллаш талабини қўймоқда. Корхонанг ишлаб чиқараётган маҳсулот маҳаллий муҳтожлик талабларига жавоб бера оладими, шунинг билан бирга халқаро товар алмашувчи ва четга товар чиқаришнинг келажагидан келиб чиққан ҳолда, Сенинг маҳсулотинг уларга керакми? Корхонангни бошқа бирон соҳага мослаштириш тўғрисидаги мақсадга мувофиқ таклифларни ва имкониятларни рад қилма.

7. Илм-фан билан боғланиш йўлини изла

Тараққиётимизнинг заиф томонларидан бири шуки, у ҳам бўлса илм ва фан ютуқларини амалиётга қўллашнинг оғир ва машаққатли йўлидир. Агар сен янги технология ва техника ускуналарини ишлаб чиқариш устида ишлаётган бўлсанг, сенинг талабингга жавоб бера олувчи илмий муассасалар ва олимлар билан, ўзингни улардан устун қўймай туриб улар билан боғланиш йўлини изла. Турмуш билан боғлаб бўлмайдиган, бир қарашда ҳаёлий бўлган таклифларни тушунишга ҳаракат қил, шунинг билан биргаликда уларни амалиёт билан боғланиш йўлини қидир.

8. Истеъмолчига нисбатан хайрихоҳ бўл

Бозор иқтисодиёти шароитида қандай маҳсулот ишлаб чиқариш, маҳсулотнинг таркибини ва хизмат қилиш жараёнини ишлаб чиқарувчи эмас, аксинча, истеъмолчи ҳал қилади. Истеъмолчининг таклиф ва эътирозларига эътибор бериб тингла. Бу билан сен на фақат унга, балки, ўзингга, ўз корхонангга ҳам хизмат

кўрсатган бўласан. Чунки ҳар бир ишлаб чиқарувчи бир вақтнинг ўзида бирон бир ишлаб чиқаришнинг маҳсулот ва хизмат истеъмолчиси бўла олишини унутма.

9. Ижтимоий муҳит шароити билан мослашишга ҳаракат қил

Ишлаб чиқаришни такомиллаштира туриб, бир вақтнинг ўзида инсонлар турмуш даражасини оширишга ва ижтимоий муҳитни яхшилашга ҳаракат қил.

10. Табиатни асра

Кучли ва иқтисодий жиҳатдан фойдали бўлган ишлаб чиқаришлар – фаровонлик эмас, аксинча, агар у атроф муҳитни, ҳаво, сув ва ерни ифлослантирса, табиатни зарарласа, одамларни шовқин-сурон билан безовта қилса, бу – фалокатдир. Сен бу масалаларни ечишга ишлаб чиқариш ва лойиҳалаштириш жараёнини бошлаш арафасидаёқ ҳаракат қил.

11. Иш фаолиятини олиб боришнинг янги турларини изла

Тўсатдан қилинадаган ва оригинал таклифларни рад этма. Сенинг ишбилармонлигинг ватанимиз технологияси яратилишининг меваси бўла олиши мумкин.

12. Хорижий алоқалар йўлини изла ва уларни ривожлантир

Республика мустақиллиги дунё иқтисодиётига олиб борувчи йўллардаги қийинчиликларни енгиб ўтишни талаб қилади. Сен ҳеч қачон илгор ҳамкорлик ҳақидаги ахборотларни рад этма, гарчи у сенинг тасарруфингда бўлмасада, аксинча, сен у ахборот билан ўз ўртоқларингни таништир.

13. Янги ахборотлардан фойдаланиш ва улардан бохабар бўлиш йўлини қидир

Республикамизнинг янги техника ва технологияси фақатгина дунёвий технология нуқтаи назардан ва кўп сонли ахборот нашрларига таянган ҳолда йўлга қўйилиши мумкин. Ахборотга эга

бўлиш йўлида ҳеч қандай маблағ ва кучингни аяма, чунки валюта, сарф қилиш бу келажакда инвестицияга эга бўлиш демакдир.

14. Чет тилларни ўрган

Келажакда сенинг зимманга чет тиллардаги адабиётлар ва ҳужжатларни ўқиш бугунгидан ҳам кўпроқ юклатилади, шунинг билан биргаликда нафақат хорижий мутахассислар билан импорт қурилмаларни такомиллаштириш жараёнида, балки чет элда ҳам малакангни оширишга тўғри келади.

15. Ўз билим маҳоратингни оширишни ўрган

На фақат маҳсулотлар эскиради, балки конструкторлар ва ишлаб чиқарув мутахассисларининг билимлари ҳам эскиради. Билим олишдан эринма, аксинча, янги тажрибаларни ўрганиш ва билим олиш йўлида ҳар бир имкониятдан фойдалан, яъни курсларда ўқи, итғор ишлаб чиқаришларда ўз малакангни ошир, агар имкони бўлса хорижий юртларда ҳам.

16. Ёш мутахассислик номингни асра

Ўз аҳдинга содиқ бўл, ҳалоллик ва ҳақгўйликни қадрла. Ўз номингни, касбдошинг ва мутахассислик номингни ҳимоя қил. Касбдошингни асосиз танқид қилма. Фақат яхши ишларда қатнаш, мутахассис номига, иқтисодимизга ва турмуш шароитимизга ёмонлик келтирувчи омилардан ўзингни четга торта ол.

17. Рақобатбардош бўл

Талабалик йилларида керак бўлган билимларни менси-масликдан чекин, илминг, шижоатинг, ихтирочилигинг, Ватанга содиқлигинг билан хориж мутахассислари олдида рақобатчи эканлигингни унутма.

18. Ўз иқтидорингни намоён этишни ўрган

«Келажак овози» ва бошқа танловларда иштирок этиб билиминг, тажрибанг, касбинг, эришган ютуқларингни, истеъдодингни намоён қил.

19. Меҳрибонлик туйғуси доимий бўлсин

Меҳр-оқибатли бўлиш, ногиронларга ёрдам ҳис-туйғуси билан яшаш, ширин сўз ва одамохун бўлиш келажаги буюк Ўзбекистоннинг гуллаб-яшнашига қўшган ҳиссанг бўлади.

20. Соғлом турмуш тарзини амалга ошир

Авалло, ўз соғлигингни сақла, бу эса ўз навбатида соғлом оила ва соғлом жамиятни бунёд этилишига олиб келади.

***

Инсонни инсонийликка даъват этадиган нарса унинг маънавияти, ички дунёси, ахлоқи ва тарбия кўрган-кўрмаганлигидадир.

***

Ўз-ўзини тарбиялаш – шахсиятнинг энг ижтимоий қимматли сифатларини ўзида мукаммаллаштириб, салбий ҳислат ва сифатларни енгишга қаратилган фаолият бўлиб ҳисобланади.

***

Ахборот тушунчаси, умумийликка эга бўлган ҳолда, мазмун жиҳатидан фалсафий категориялар сафидан ўрин олган.

IV. БОШҚАРУВ ВА РАҲБАРЛИК ҚОБИЛИЯТИ

*Бошқарув тизимининг асоси, ҳал қилувчи жойларда
замонавий фикр юритадиган, ўз халқи, ўз Ватани манфаат-
лариغا ҳолят садоқатли, юқори малакали кадрлар ишлаши лозим.*

И.А.Каримов

Тараққиёт устида сўз борар экан, албатта, фан, фан учун эмас, фан халқ манфаати учун, жумладан, кишлоқ аҳли, фермерлар иқтисодиёт ривожини ҳамда жамиятимиз тараққиёти учун хизмат қиладиган даражага эришгандагина бозор иқтисодиёти талабига жавоб бера олиши мумкинлигини таъкидлаб ўтишга тўғри келади. «Бозор – фан – ишлаб чиқариш – бозор» занжирида иш олиб бориш илмий муассасалар асосий вазифасига айланиши ҳаёт талабига айланиб бормоқда. Илм заҳматқашларининг ҳар бир қадами келажакдаги муҳим ҳаётий, социал ва хўжалик муаммоларини ҳал этишга қаратилган бўлиб, оқибат натижада халқни озик-овқат, кийим-кечак, уй-жой билан таъминлаш, яъни ижтимоий масалаларни ҳал этиш билан чамбарчас боғланиб кетиши керак.

Уинстон Черчиллнинг «Ҳозирча бошқарувда энг ёмон йўл демократия» ҳукм сурмоқда. Бироқ бугунги кунда демократиядан бошқачароқ йўлланма ишлаб чиқилгани йўқ», деган сўзларини ва «Европада коммунизм шарпаси кезиб юрибди» деган иборани эсласак, давлатлараро муносабат, давлат раҳбарлариаро муносабатда давлатни бошқаришдек мураккаб муаммо йўқлигига иқроқ бўламиз. Биринчидан, ҳали ҳеч ким демократиянинг тўлиқ маъноси, унинг тафсилотларини баён қилиб бера олмаган. Чунки «домлани айтганини қил, унинг қилганини қилма», деган нақл сингари, демократия деб айюханнос солувчилар фақат ўзларининг қалбларидаги мақсад ва тушунчалар асосида иш юритаётганликлари вақт ўтган сари аён бўлиб бормоқда. Черчиллнинг таъбирича ҳатто, Гитлер ҳам ўз мақсадини амалга оширишда «демократия»дан тўлақонли фойдаланган экан. Шунинг учун демократияни менталитет билан ёнма-ён қўйиш ва менталитет хислатларисиз демократияни ҳаётга жорий этиш бу ноўриндир.

Менталитетга қулоқ солмаган, у билан ҳисоблаш-маган демократия демократия эмаслигини ҳаётнинг ўзи яққол тасдиқлаб турибди.

Қайта қуриш даврида (собик совет даврида М.Горбачёв Президент бўлган вақтда) демократиянинг «д» ҳарфини ҳам билаолмай ҳовлиқиб қолиш воқеалари юз берди. Тошкент авиация бирлашмасида кўп минг сонли ходимлар фаолият кўрсатар эди, ҳатто айрим цехларда мингдан ошиқ ишчи-хизматчилар фаолият юритишган. Қайта қуриш даврида бирор-бир лавозимга кимнидир тайинлаш керак бўлса, ҳамма ходимларни йиғиб, умумий мажлис ўтказиб, кенг доирадаги муҳокамадан сўнг овоз бериш йўли билан амалга оширила бошланган бўлиб, бу демократик йўл деб қабул этилган эди.

Ана шундай йиғилишлардан бирида цех раҳбарини тайинлаш жараёни эсимда. Ишлаб келаётган, тажрибаси кўп, кўпчиликнинг ҳурматига сазовор бўлган шахс номзоди ҳақида сўз бориб, унинг тавсифномалари баён этилди. Иккинчи (алтернатив) номзод устида ҳам тавсиялар берилди. Қўйилган масала бўйича энди овоз беришга ўтилаётганда, мажлислар залининг охирида уйқусираб ўтирган бир ходим ўрнидан туриб икки оғиз сўзим бор, деб ўз фикрини қуйидагича баён қилди: «Биринчи номзодни жуда мактаб юбординлар, мен бунга қаршиман, чунки шундай обрўга эга бўлган одам ўз фарзанди, яъни қизини тарбиялаб олса яхши бўлар эди. Унинг қизини кўча-қуйдаги хулқ-атворини мен яхши биламан. Мана энди хулоса чиқариб олаверинлар!» Йиғилиш зали сув қуйгандек бўлиб туриб, сўнгра гала-ғовур бўлиб кетди.

Номзоди қўйилган биринчи шахс сўзга чиқмоқчи эди, йиғилишни олиб борувчи раис зудлик билан кўрилаётган масалани овозга қўйиб юборди ва иккинчи шахс овозларни кўп олиб цехга раҳбарликка ўтиб кетди.

Биринчи шахс унинг умуман қиз фарзанди йўқлигини исботлаши учун кеч бўлди. Аслида иккинчи номзодликка мажлисдан бир кун олдин цехдаги «иш бузувчилар» гуруҳини йиғиб, яхшигина меҳмон қилган экан.

Айтилган сўз, отилган ўқ деганларидек, биринчи шахс ўз ҳаёти ҳақиқатини тушунтириб бергунча ариқдаги сув оқиб кетди ва мажлисдан кейин ҳам минг кишилик цех жамоасининг ҳар бирига ҳақиқатни баён қилиб беришнинг имкони бўлмади.

Хулоса шуки: ҳолва дегани билан оғиз чучимаиди, деганларидек демократия дегани билан дарров демократия

бўлавермайди. Кўпчилик билан бўладиган муҳокамалар жараёнида зийраклик керак. Гап бошқа, иш бошқа деган сўзга ишониш керак.

***

Корхона раҳбари томонидан турли хил кўриниш ва мазмундаги ахборот бўлим, бўлинма ҳамда ходимларга келиб тушади. Ушбу ахборотни уч гуруҳга бўлиш мумкин: биринчи гуруҳ ахборотга ходимлар иши учун зарур бўлган ҳамда ҳуқуқий ва шартномалар мазмунидан келиб чиқадиган ахборотлар, иккинчи гуруҳ ахборотга ходимлар билиши шарт бўлган, учинчи гуруҳ ахборотга ходимлар хоҳишини акс эттирувчи ахборотлар киради.

Раҳбар ва ходимлар ўртасидаги ахборотни тўлиқ ва тўғри эканлигига ишонч ҳосил қилиш керак. Бунинг сабабларидан бири виждони пок ва фидойий бўлмаган маслаҳатчилар раҳбарга ҳайрихоҳ бўлишса, улар раҳбар ходимларга фақат унга ёқадиган, ёқимли ахборотларни узатиб туришлари мумкин. Бу, одамлар ва жамоани бошқаришдаги энг хавfli ҳолат бўлиб, раҳбар ходим ўзини ходимлардан четлаштириб, ташқи дунёдан ажраб қолишига олиб келади.

Бундай вазиятда нима содир бўлади? Бир томондан, корхона раҳбари унинг томонидан амалга оширилаётган чора-тадбирларни қандай бажарилаётганлигини билмайди, иккинчи томондан, ходимларнинг ҳақиқий илтимослари кўпроқ ёрдам олиш мумкин бўлган жойга бориб тушмайди. Шу тарзда ташқи томондан осойишта бўлиб туюлган корхона фаолиятида секин-аста норозилик ўчоғи пайдо бўла бошлайди. Ва бориб-бориб арзимаган баҳона билан портлашга олиб келиши мумкин.

***

Раҳбарга ҳар куни ўз хонасига дунё воқеалари, ишхона ташвиш ва муаммолари, юқори ташкилот ҳолати ҳақида етарли маълумотга эга бўлган ҳолда кириб келиш талаб этилади. Ва ўз курсисига ўтирган заҳотиёқ зийраклик, хушмуомала, тетиклик, зукколик, ҳам педагогик, ҳам психологик хислатларини баён этишга тайёр бўлиши керак.

***

Раҳбар сифатида (вазирми, директорми, ректорми, деканми) қўл остингиздаги бирор кимсага у ёки бу топшириқни бермоқчи

бўлсангиз имкон қадар топшириқни шахсан ўзингиз иш бажарувчига билвосита эмас, бевосита етказишга уриниб кўринг. Чунки сиз берадиган кўрсатма ёки топшириқ мазмун-моҳиятини воситачилар тўлиқ изоҳлаб бера олмасликлари мумкин. Яъни, ахборот бузилмасдан объектга тўғри етказилиши талаб этилади. Ахборот ўзгардимиз, қўйилган мақсад ҳам нишонга бориб етиши қийиндир.

***

Айрим раҳбар ходимлар, муовинлар, ёрдамчилар умуман айрим шахслар юқори ташкилотлардан каттароқ лавозимдаги раҳбарлар у ёки бу йиғилишларга келиб қолсалар шу раҳбар пинжига киришга, унга хушомад қилишга интиладилар. Бу жараённинг икки томони бор:

-агар юқори лавозимдаги одам бунга ёқтирса, нур устига аъло нурж

-агар юқори лавозимдаги одам бунга ёқтирмаса ёки лаганбардорликни ёқтирмаса шўри қурийд.

Хулоса: яхшиси сунъийликдан четроқ, узоқроқ бўлган яхши.

***

Раҳбарлик лавозими ҳам шарафли, ҳам мураккаб ва мушти-фарликни талаб қиладиган лавозимдир.

***

Янглишмасак, раҳбар сўзи қуйидаги сўзлардан таркиб топган бўлса керак: раҳбар – рисклилик, адолатлилик, ҳамжиҳатлилик, ботирлилик, аҳиллилик, рақобатбардошлилик. Ушбу маъно-мазмунни ўзида шакллантира олмайдиган раҳбарга раҳбарлик вазифасини адо этиш осон бўлмайди.

***

Раҳбарлик лавозимидек огир, машаққатли вазифа йўқдир, чунки раҳбар таъсирида очилмаган гул ғунчаси очилиши, ғунча эса қуриши мумкин. Раҳбар ҳам ташкилотчи, ҳам педагог, ҳам социолог, ҳам истиқболчи, меҳрибон, меҳнаткаш, заҳматкаш ва фидойий бўлиши билан бирга, ўз қўл остидаги ходимлар меҳнатини ўз вақтида қадрлай олиш, эришилган ижобий натижаларга ижобий муносабатини билдира олиш қобилиятига ҳам эга бўлиши керак.

100000 2011

***

Раҳбарнинг у раҳбарлик қилаётган корхона, идора, муассасанинг тизимли ёки тизимсиз эканлиги унинг таътилига чиққан ёки хизмат сафарига кетганида яққол намоён бўлади. Агар раҳбар вақтинчалик йўқ бўлганда ишхонада ҳамма нарса рисоладагидек давом этса, агар илгаригидан ҳам яхши бўлса нур устига нурдир албатта! Демак, раҳбар ишхонадаги кадрларни жой-жойига қўйган, жамоада аҳиллик, муҳит яхши деган хулоса чиқариш керак, акс ҳолда раҳбарнинг раҳбарлик қобилиятини янада кўпроқ шакллантириши, ишхонада бошқарув тизимини яхшилаши, ижтимоий муҳитни сайқаллаши керак. Бу ишлар қўлидан келмаса раҳбарлик лавозимини бўшатиб қўйиши керак.

***

Раҳбар ўз раҳбари ва ташкилотига беш даражали ташаббус кўрсатиши мумкин:

1. Буйруқ ёрилмагунча кутиш (ташаббускорликнинг қуйи даражаси).
2. Нима қилиш кераклигини сўраш.
3. Таклифлар киритиб, сўнгра шароитга қараб ҳаракат қилиш.
4. Ҳаракат қила бошлаш ва шу заҳотиёқ таклифлар киритиш.
5. Ўз хоҳиши бўйича ҳаракат қила бериши керак, ишнинг кетишига қараб раҳбариятга ахборот бериб туриш (ташаббускорликнинг юқори даражаси).

Табийки, ҳар қандай профессионал раҳбар ўз раҳбари ва ташкилотига ташаббускорликнинг биринчи ва иккинчи даражасини амалга оширмайди.

***

Раҳбар иш вақтидан энг мақбул фойдаланишида қуйидаги қоида ёрдам бериши мумкин: «Ишни бажарилиш муддатини ва нима қилмоқчи эканлигининг мазмунан аниқлаб ол». Бизнесдаги олтин қоидалардан бири шундан иборатки, раҳбар ўз ходими ва хизматчиларига ажратадиган вақтни қисқартира билиши керак, иқтисод қилиб қолинган вақтни ҳар бир ходим, хизматчи бажарётган ишни, улар томонидан кўрсатилаётган ташаббусни назорат қилишга сарфлаши керак.

***

Раҳбар (менежер) дегани бўлар-бўлмагга дўқ уриб иш юритиш ёки кўлида қамчин ушлаб турадиган бошқарувчи эмас, балки:

-воқеалар ривожини олдиндан кўра биладиган, стратегик режани тўғри тасаввур қиладиган;

-моддий, техникавий, молиявий ҳамда меҳнат ресурсларини вақтида ажрата олиш ва тўғри йўналтира олиш қобилиятига эга бўлган;

-мураккаб вазиятларда тўғри ва асосий қарорлар қабул қила оладиган;

-ўз касби сирларини мукамал эгаллаган ва жон куйдириб ишлай оладиган;

-асосий эътиборни камчилик ва нуқсонларнинг келиб чиқиш сабабларини бартараф этишга қарата оладиган;

-ишлаб чиқариш ёки бошқа фаолият жараёнлари узлуксизлигини таъминлай оладиган шахсдир.

***

Раҳбар бозор шароитида ўз ҳуқуқидан тўла фойдаланиши ва зарур ҳолларда куйдагиларни амалга ошириши керак:

-Самарасиз ишлайдиган ходимлардан воз кечиш;

-Ўз ходимларидан зарурий натижаларни талаб этиш;

-Фикрлаш қобилиятига эга бўлганларни гоёларга йўналтириш;

-Кўрсатмаларни бажармаётганларга жазо белгилаш.

***

Шу нарсани таъкидлаб ўтиш керакки, юқори лавозимга интилувчи (карьера билан шуғулланувчи) кишилар ҳам стрессдан холи бўлмайди. Бундай инсонлар ташқи кўринишдан катта муваффақият эгасидек бўлиб туюлишлари билан, ички ҳис-туйғу маъносида бахтсиз ҳисобланиши мумкин.

***

Стресс (асабий бузилиш) кўпчилик учун азоб-уқубат ўчоғи бўлиб қолганлигини «Умумий бозор» мамлакатларида олиб борилган тадқиқот ишлари ҳам тасдиқлаб турибди. Олиб борилган тадқиқотлар натижаси шу нарсадан далолат берадики, стресс келиб чиқиши сабабларининг 61 фоизи хизмат муаммолари, оилавий ташвиш ва молиявий қийинчиликлар орқали, 22 фоизи психологик

ҳис-туйғуга оид, 17 фоизи жиддий касалликлар орқали келиб чиқар экан. Энг қизиғи шундаки, стрессли ҳолатни беркитиб бўлмайди. Овруполикларда ўтказилган сўровларда стресс билан безовта-ланадиган ошна-оғайни, таниш-билишларингиз борми деган саволга 18 фоиз одам ижобий жавоб берган.

Стресс инсонни тўқнашувга, жанжалга олиб келувчи рефлекс бўлиб ҳисобланади. Инсон қандайдир хавф-хатар билан тўқнашса ёки ходимлари билан асабий муомалада бўлса, одам организми адреналин ва гидрокортисон ишлаб чиқаради. Ушбу гормон ўз навбатида организмга унинг айрим функцияларини бажаришга ёрдам беради, шу жумладан, иммун тизимини ҳам. Бу эса қўшимча муаммоларни келтириб чиқараяпти. Қўпол бир мисолни келтириб ўтамыз. Агар инсонга ит яқинлашганда инсон тез ва ҳаддан ташқари чўчиб, кўркиб кетса ит унга ташланади, чунки инсон организми кўркқан сари ўзидан адреналин чиқариб, ҳиди билан итга ёқмай қолади. «Кўркқанга қўш кўринар», деган халқ ибораси ҳам бекорга ўйлаб топилмаган бўлса керак. Шунинг учун бўлса керакки, осойишта, сокин характерли одам кўпчилик вазиятда ҳатто тагида ноҳақ бўлса ҳам ютиб чиқади ёки шундай туюлади.

Раҳбарлик стресслари ёмон оқибатларни камайтириш, иложи бўлса йўқ қилиш учун доктор Флорес-Гаскон диета сақлаш, бўш вақтни фаол ўтказиш, даврий тарзда жисмоний ва ақлий фаолиятни алмаштириб туриш ва энг асосийси ҳаддан ташқари чарчашдан холи бўлишни тавсия этади ва шундай дейди: «Биз шифокорларни, ёши эллиқдан ошган раҳбарларнинг ҳар ўнгасидан тўртгаси нафақа ёшигача яшай олмасликлари жуда қаттиқ безовта қилаяпти».

Раҳбар ходимларга энг хавfli даврлардан бири унинг ҳаётида унинг талаб ва хоҳишида, ҳис-туйғусида бўладиган ўзгаришлар, унга ташқи одамлардан бўладиган ҳурмат, оқибатларнинг нисбийлик ҳолати бўлиб ҳисобланар экан. Бунинг оқибатида ўз-ўзини назорат қилишни йўқотиши, ҳаётдаги, оиладаги айрим мажбуриятларни менсимаслик ва ҳатто айрим психологик касалликларни пайдо бўлиш ҳолатлари учрар экан.

***

Ҳар қандай лавозим абадий эмас. Лавозимга ўтирган одам мен алоҳида материалдан яралганман деб ўзини-ўзи алдаши бу – калтафаҳмлик. Бунинг ўрнига лавозимдан кетганидан сўнгги

ҳаётини ўйлагани маъқул. Лавозимга ўтириб ҳадиксираш, бесарамжонлик, бошқаларни менсимай қўйиш ўзини йўқотишдир.

***

Дунёдаги мамлакатлар раҳбарларига Аллоҳ томонидан инсоф бериб, умуман қуроллар ишлаб чиқаравермай ўзаро хужум қилмаслик ҳақида келишиб олсалар миллиардлаб фуқаролар тинч ва осойишта яшашга эришиб мўл-кўлчилик бўлар эди. Бироқ бу ҳаёлот. Айрим вақтда ҳаёлотлар ҳам амалга ошиб қолиши мумкин-ку ахир.

Иншооло.

***

Ишхонангизда ишингиз кўпайиб кетса нолиманг, нолисангиз раҳбарингиз сизга «боринг дамингизни олинг», деб юборса кўпи билан уч кунда зерикиб, ишга чиққингиз келиб қолади. Демак, нолиш ўрнига ишни ўз вақтида бажаришга уринганингиз маъқулдир.

***

Агар раҳбарингиз ҳаққоний тарзда сизни қаттиқ койиса, халқнинг «Урганингиз увра оши, сўққанингиз сўқ оши» деган мақолини эслаганингиз маъқул. Чунки вақт ўтиб, қандай ош ейишингиз ҳам мавҳум бўлади.

***

Интеллектуал мулк муҳим сармоя (капитал) манбаи бўлиб, бу соҳа қанча кўп ва тез ривожланса меҳнатқаш, заҳматқаш халқимизнинг меҳнат қилиш жараёни шунчалик осонлашади.

***

Иккинчи жаҳон урушидан кейин вайронага айланган Оврупо мамлакатлари ва Япониянинг катта тезликда ривожланган мамлакатлар қаторига чиқиб олишининг асосий сабабларидан бири ушбу мамлакатларда интеллектуал мулкнинг ривожланганлигидадир.

***

Раҳбарнинг ёки сизга яқин одамнинг дакки беришидан кўрқманг, аммо раҳбарни ҳам, яқин одамнингизни ҳам алдашга ўрганманг, акс ҳолда охиратингиз қуйиши мумкин.

***

Агар ишхона пастки қатламларида қандайдир нохушлик, одобсизлик ва тартибузарлик содир бўлса, чуқур таҳлилсиз зудлик билан биринчи шахсни ишдан четлатишга ҳаракат қилиш керак эмас. Ишхонадаги нохушликни «корхона қора яшигини» таҳлил этиб, сўнгра қарор қабул этилгани маъқулдир.

***

Раҳбар бу оддий унвон эмас, балки истеъдоддир.

***

Раҳбар муовинлари, машина ҳайдовчиси, котибаларининг талабга жавоб бера олиши раҳбарнинг жуда кўп иккиламчи муаммолардан озод бўла олиш йўлидаги катта ютуғидир.

***

Раҳбар котибасининг ишчанлиги, дилдорлиги, софлиги, ишбилармонлиги, иш юритиш қобилиятининг мавжудлиги –раҳбар муваффақиятининг калитидир.

***

Котибанинг бузуқлиги ёки телбалиги раҳбар фаолияти инқирозидан далолатдир.

***

Раҳбар майдалашган сари, корхона ишлари ҳам майдалашиб кетаверади.

***

Ходимнинг соглиғи ва иш фаолиятини мукамал бўлиб боришига ёрдам қўлини чўзмаган раҳбар норозиликка учрайди.

***

Айрим вақтда тажрибаси, укуви йўқ котибага ёки ходимингизга бирор-бир матнни ёзишга даъват этганингиздан кўра, ўзингиз тезда ёзиб берганингиз маъқул.

***

Кинояли жилмайишни айрим раҳбарлар камчиси деб қабул эгиш мумкин.

***

Раҳбар қаёққа оғса, куч таркиби (армия) ҳам шу ёққа оғади (истисно кам бўлади).

***

Машина ҳайдовчингиз ва котибангиздан хафа бўлманг, чунки уларни ўзингиз тарбиялайсиз.

***

Ўз ёрдамчиси ёки ходимидан имкон қадар фойдаланиб бўлиб, сўнгра уни улоқтириш ёки четлатиб юбориш раҳбар томонидан инсофдан эмас.

***

Раҳбарлик қилишдаги энг асосий омиллардан бири бу назорат ва яна назоратдир.

***

Фан арбобидан албатта фан, илм ҳиди анқиб туриши керак.

***

Динга ишониш давлат ишига аралашини дегани эмас.

***

Турли хил диний секталарни ташкил этилиши ва шу йўналишдаги гуруҳларни фаолият кўрсатиши ўз шахсий фикрига эга бўлмаган маънавияти тубан, лоқайд, бефаҳм, лақмалар қатлами борлиги белгисидир.

***

Раҳбар билан ўчакишманг чунки, раҳбар кўлида сизнинг ҳақингизда қандай ахборот борлиги сизга қоронғу.

***

Агар раҳбарга бирор-бир масалани ҳал этиш учун кирсангизу раҳбар безовта бўлса, асаби жойида бўлмаса ундан хафа бўлманг, чунки унинг бош мия ҳужайралари ишхонадаги ечилиши мураккаб бўлган муаммолар, юқори ташкилотдан тушган кўрсатмалар билан банд бўлиб сизга эътибор бераолмаган бўлиши мумкин. Бу табиий тарздаги воқелик бўлиши мумкин. Вақт топиб яна бир марта унинг қабулига киришга уриниб кўринг.

***

Лавозимдан ва умуман ишдан кетган инсон ғийбатини қилмаган яхши чунки, у жазоланиб бўлди ёки бошқа жамоага фойдали ишга ўтган бўлиши мумкин. Яхшиси у инсон билан виждонан суҳбат қилинса жамоа ривожу учун фойдали маслаҳатлар чиқиши мумкин. Умуман ишдан бўшаган одам билан яқиндан суҳбатлашилса ишхона фаолиятини яхшилашга ва айрим жамоа аъзолари ҳақида фойдали фикр-мулоҳазалар чиқиши мумкин. Ушбу фикр-мулоҳазалардан қандай фойдаланиш ишхона раҳбари дунёқарашига боғлиқдир.

***

Ақсарият ҳолатларда лавозимдан кетган одамлар ҳақида дарров турли хил миш-мишлар пайдо бўлади, ҳатто дуруст ишлаб келган одамни ҳам «ўзи аҳмоқ эди, яхши ишлай олмас эди, қандай раҳбар бўлиб олганига ҳайрон эдик» ва шу кабилар. Ушбу гапларда балки жон бордир. Бироқ марҳум одам шаънига ёмон гаплар гапирилмайди деганларидек, лавозимдан кетган одам «аҳмоқ, сотқин, фирибгар, порахўр» бўлмаса, уни тинч кўйган маъқул.

«Оғзи қийшиқ бўлса ҳам бойнинг боласи гапирсин», деганларидек «Оғзи қийшиқ бўлса ҳам лавозимдаги одам гапирсин» дейиш мумкин.

***

Раҳбар қабулига у ёки бу таклиф билан кирган ходимга ҳурмат юзасидан яхши муомала қилингани маъқул. Чунки ушбу шахсда фойдали шахсий фикр бўлиши мумкин.

***

Раҳбар бозор шароитида янгилик яратувчи, ижодкор ва инсоний омилларни эътиборга олувчи бўлиши керак.

***

Биринчи шахсни яъни, давлат, корхона, идора муассасанинг раҳбарини тан олмаслик олов билан ўйнашидир.

***

Раҳбар у ёки бу лавозимдан бўшаганда ёки бўшатишганда, хижронга тушиши, тушкунликка берилиши мумкин. Бу ҳам табиийдир. Бироқ, ушбу ҳолатда барибир қандай лавозим бўлишидан қатъий назар ишлаб туришга, жамоа билан алоқани узмасликка ҳаракат қилиб, лавозимда эканлигида атрофида гиргиттон бўлганларнинг четлашишига эътибор бермагани маъқул. Чунки қолган умрини оила аъзолари учун бағишлаб, яхши руҳда юрсагина ҳаёти осойишта ўтади, яъни депрессияга тушиш керак эмас.

***

Агар раҳбар атрофий таҳлил эгаси бўлмаса, ишхонада ходимлар билан қиладиган мулоқотини уйда амалга оширадиган бўлиб қолади. Бу албатта оила аъзоларига маъқул бўлиши қийин.

***

Раҳбарга у ёки бу муовини, бўлим бошлиқлари ёқмай қолса, умуман қабулига киритмай топшириқ ҳам бермай қўяди. Шу билан ундан вақтинча узоқлашгиси ва айбдорни жазолаган бўлади. Айбдор ходим диди ишласа янада кўпроқ ишлаши ва раҳбар ишончини оқлаши керак бўлади. Ловуллаб ёнган олов секин-аста ўча бошлаганидек раҳбар ҳам вақт ўтиши билан айбдорга нисбатан фикри ўзгариб бориши мумкин.

***

Раҳбар сенга ишонч билдирса, сен дарров ғўдайиб бошқаларни менсимай ёввойи бўлиб қолма.

***

Раҳбарнинг аччиқ гапи оёққа бехос қадалган тикон азоби билан баробардир.

***

Раҳбар билан ўйнашмаган маъқул, чунки унинг ўйин услублари сизникидан кўп бўлиши мумкин.

***

Сиз қанчалик қўпол бўлманг, амалий ишларингиз билан виждонингиз тозалигини исбот этсангиз, қўполлигингизнинг салбий таъсири камайиб бораверади.

***

Раҳбарни нуқсонсиз деган ходим унга содиқ эмас.

***

Раҳбарнинг кучи ўз муовинларига ишониши ва уларга содиқлигидадир.

***

Раҳбар ўз олдига ҳаммага яхши кўринадан деган мақсад қўйса, у янглишади. Шу билан бирга ишхоининг иши ҳам кўнгилдагидек бориши қийин бўлади. Раҳбар жамоатчиликдаги ҳар бир жабҳада ташаббускор бўлиши керак. Раҳбарнинг ташаббуси ҳаммага ҳам баробар ёқавермайди. Раҳбар эса қўйилган мақсадни амалга ошириш шарт деб ҳисоблайди. Бу жараён ўзига хос норозилик, эътирозга олиб келади. Шунинг учун, психологик нуқтаи назардан содир бўлиши мумкин бўлган воқеликларга тайёр бўлиб тинмай ишлаш, мулоқот қилиш ва ходимларни педагогик нуқтаи назардан тарбиялаш устида иш олиб боришга тўғри келади.

***

Раҳбарнинг айрим вақтда сизни нохуш кутиб олиши ёки кўнглингиздагидек муомала қилмаслиги сизни ёмон кўриши ёки раҳбарнинг ўзини ёмонлигида эмас, балки унинг объектив ва субъектив сабаблар, яъни юқоридан тушган «тутуруқсиз» топшириқлар, кўрсатмалар ва бюрократик қозғаларнинг кўпайиши билан асаб толалари таранглашганлигидан бўлиши мумкин.

***

Раҳбар сизга бирор бир кўрсатма бераётганда озгина асабийлашса сиз ажабланманг, чунки раҳбар сизга бераётган кўрсатма ҳақида, кўрсатманинг ҳамма омилларини ҳисобга олиб, кечаси билан ўйлаб чиққан бўлиши мумкин, шунинг учун раҳбар сизга тушунтириб бераётганда, сизни ҳам худди шундай талқин

қилишингизни ҳоҳлайди. Бу жараён осойишта ўтиши учун сиз имкон қадар диққат билан уни тинглашга урининг.

***

Ўз ходимингиз бажарадиган ишни очик, лўнда, тушунарли қилиб баён эта олсангиз вазифани эллик фоизи бажарилди деб ўйлайверинг.

***

Зукко қарияларнинг осойишта ва маъноли қарашларида бир дунё маънавий, маърифий маъно бордир. Чунки тажрибали, зуқко қариялар кўп гапирмай мавжуд психологик, социологик, педагогик, раҳбарлик қобилиятларидан келиб чиққан ҳолда мийиғида кулиб, қисқа, лўнда ўз фикрини баён этиб, ҳаёт сабоқларини белгилаб бера оладилар.

***

Раҳбар олдиға кириб, бирор-бир муаммони ҳал этаолмай чиқсангиз, дарров унинг орқасидан гийбат қилманг, хафа бўлманг, вақт ўтиши билан яна бир бор асосли тарзда мурожаат қилиб кўришға ҳаракат қилинг.

***

Бошқарув усуллари ўзининг тавсифига кўра иқтисодий, ташкилий-маъмурий, ижтимоий-руҳий босқичларға бўлинади. Ҳар бир раҳбар ушбу босқичларни мукамал амалға оширишида ўзига хос усулларни ишға солади, ташаббус кўрсатади ва ундан оқилона фойдаланишға ҳаракат қилади. Бошқарув жараёни ўта мураккаб жараён бўлганлиги учун, дунё микёсида ўзига хос жуда кўп йўриқлар ишлаб чиқилиб, такомиллаштириб борилмоқда.

Раҳбар корхонадаги структурани мукамал ўрганиши ва ҳар бир структура учун аниқ-равшан жорий режа ва истиқбол режаларни тасдиқлаб қўйиши талаб этилади. Ҳаёт шу нарсани тақозо этиб келмоқдаки, корхона, ташкилот, муассасадаги ҳар бир структура бирликлари ўз вазифаларини тўла ва тўғри бажара олмаслиги сабабли, раҳбарға ортиқча юклама йиғилаверади. Масалан, кадрлар бўлимини олайлик. Ушбу бўлимдан кадрларни жой-жойига қўйиш, бўш ўринларға мутахассис топиб, раҳбарға тавсияномалар бериш, ўз қамровида тегишли фармойиш ва

буйруқларни тайёрлаши талаб этилади. Аммо, ушбу ишларни бекаму-қўст бажариш учун ва умуман ташкилот қоғозбозликлари, шартно-маларни қонунлар муҳофазасида ишлаб туриш учун адлия маслаҳатчиси ҳам тайин этилади. Хориж мамлакатларида бошқарув жараёнини мукамаллаштириш мақсадида адлия маслаҳатчиси, раҳбар маслаҳатчиси ва ниҳоят социолог, психолог лавозимлари киритилган. Мақсад битта, раҳбарни ўзига боғлиқ бўлмаган юкламалардан озод қилиш, корхона, ташкилот, муассасаларнинг иш унумдорлиги ва сифатини ошириш, ортиқча мажлисбозлик, бюрократик туткинликлардан саклаш бўлиб ҳисобланади. Бу дегани, раҳбарнинг ўзи ҳам ушбу жараёнга тайёр бўлиши, кадрлар бўлими тайёрлаган тавсияномаларга, адлия маслаҳатчиси ёки бошқарув ишлари бўйича маслаҳатчи розилигисиз, у ёки бу қарорни қабул қилмасликка ўрганиши, одатланиши керак. Айрим раҳбарлар у ёки бу фармойиш, буйруқ шартномаларни тайёрлаб (ёки тайёрлатиб) бўлганидан сўнг кадрлар бўлими, адлия маслаҳатчиси ва бошқарув ишлари бўйича маслаҳатчини таклиф этиб имзо чекишни сўрайди (буйруқ тарзида). Агар улар имзони қўйишга рози бўлмаса-да қўйишдан бош тортса, раҳбар шундай қараш ёки муомала қиладики, ундан агар имзо қўймаса ишдан бўшашингиз мумкин деган хулоса чиқади. Шу аснода раҳбар билан ёрдамчилари ўртасида киши билмас руҳий низо пайдо бўлади, ёрдамчиларнинг ўз ишларига бўлган масъулияти ҳам камайиб бориб, охир-оқибат совуққонлик, лоқайдлик юзага келиши мумкин, ташкилот, корхона иши киши билмас орқага кетиши, раҳбарнинг обрўси кетиши мумкин.

Корхона ишини яхшилаш учун фақат социолог, ҳатто психологдан ҳам фойдаланиш тавсия этилади. Психологнинг вазифаси аниқ, яъни ходимлардаги психологик оғишлар, стрессларни йўқотишда ўзига хос йўл-йўриқлар ишлаб чиқиб ўрнатилган тартибда уни амалга ошириш бўлиб ҳисобланади. Социологнинг иши анча мураккаб. Социолог ҳар бир ходимнинг ижтимоий аҳволини чуқур ўрганиб чиқиб, ҳар бир ходимни самарали ишлаши учун қандай омиллар ижобий ёки салбий таъсир этишини аниқлаб, раҳбарга тавсиялар тайёрлаб уни ҳаётга жорий этиш йўлларини кўрсатиб бериши керак. Масалан, Япониядаги ишлаб чиқариш корхоналарида фаолият кўрсатаётган ҳар бир ходим иш шароити, ижтимоий ҳаёти ўрганиб чиқилиб, ҳар битта ходим учун ўзига хос конкрет тавсиялар ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу

тавсиялар бевосита иш фаолияти ва оила ҳаётида жорий этилади. Мисол тариқасида саноат корхонасини олсак, ҳар бир ишчининг иш унумдорлиги ва сифатига салбий, ижобий таъсир этувчи омиллар ўрганилиб ва шу омиллар таъсир кучини мувофиқлаштириш режалари ишлаб чиқилган. Фараз қилинг бир ишчи ишни эрталаб соат 8:00да бошлаб соат 11:00га борганда, унинг иш унумдорлиги ва сифати кескин камаё бошлайди. Шунда социологнинг олдиндан белгилаб қўйган тавсиясига мувофиқ, қуйидагилар танланган тарзда амалга оширилиши мумкин.

Ишчи у ёки бу спорт турига жуда қаттиқ қизиқса, шу соҳа бўйича суҳбатчи унга соат 11:00да яқинлашиб, тахминан 10-15 минут юракдан суҳбат қилиб, руҳини кўтариб кетади;

Ишчи олдига соат 11:00да психолог келиб, унинг дўстлари, қариндош-уруғлари, ҳамкасблари, фарзандлари ҳақида суҳбатлашиб кўнглини кўтариб кетади;

Ишчи олдига соат 11:00да тайёрланган бир шахс келиб дунёвий, ҳалқаро ва мамлакатнинг ўзида содир бўлаётган қизиқарли воқеликлар ҳақида суҳбатлашиб кетади;

Ишчи олдига соат 11:00да яна бир олдиндан белгиланган шахс келиб ҳазил-хузул, аския қилиб кетади;

Ишчи олдига чиройли, келишган ёш қизлар келиб, саломалик қилиб бир пиёла чой ёки кофе тақдим этиб ширинлик ҳам бериб кетадилар;

Сизда фикр тугилиши мумкин шунча сарфланадиган ҳаражатлар ўзини оқлайдими, йўқми?

Олиб борилган ҳисоб-китоблар шу нарсдан дарак бераяптики, ушбу жараёнга сарфланувчи сарф-ҳаражатлари ўз навбатида меҳнат унумдорлиги, маҳсулот сифати эвазига бир неча бор кўп бўлар экан.

Хулоса: раҳбар маслаҳатгўй бўлса, маслаҳатга кулоқ солса, юридик, психологик, педагогик ва социологик қобилиятларини ташкиллаштира олса корхона, ташкилот, муассаса, идора ишлари олдиндан башорат қилинганидек гуллаб яшнаймади.

***

Давлат раҳбарига биринчи навбатда ҳалқ тинчлиги керак.

***

Агар айрим оилаларда уч-тўрт фарзанд ташвиши бўлса, давлат раҳбариида миллионлаб халқ ташвиши ётади.

***

Ўзгаларни воситачилар ёрдамида жазолаш, бу раҳбарнинг кучли эмаслиги, яъни ожизлик белгисидир.

***

Раҳбарга бошқалар ҳақида ғийбат қилишдан ўзингизни тийинг. Бу яхшиликка олиб келмайди. Бунинг ўрнига раҳбар берган кўрсатмаларни сифатли бажаришга интилангиз маъкулдир.

***

«Яқин» одамингиз деб ҳисоблаган инсон билан раҳбарингиз ғийбатини қилманг, чунки вақт ўтиши билан «яқин» одамингиз билан раҳбар муносабати яхши бўлиб кетса, сизни ўзини яхши кўрсатиш мақсадида раҳбарга сиз ҳақингизда ғийбат қилиш эҳтимоли бор.

V. АМИР ТЕМУР ВА АЛИШЕР НАВОИЙ САБОҚЛАРИ (ҚИСКА)

Собиқ совет ҳокимияти даврида битилган тарихий адабиётларда Амир Темурнинг ижтимоий-сиёсий фаолиятига салбий баҳо берилар, соҳибқироннинг яратувчанлик фаолияти ҳақида эса ҳеч нима дейилмас эди. 1960 йилларга келиб, собиқ иттифок «феодал ўтмишни идеаллаштириш»га қарши кураш кучайиб, тарихий адабиётлардан Темур даврига қора бўёқлар чапланади, соҳибқироннинг ўзига эса шафқатсиз ҳукмдор, босқинчи, тараққиётни емирувчи деган ёрликлар осилди. Шунга қарамай, ЮНЕСКО буюк соҳибқирон юртида Амир Темур ва темурийлар даври Марказий Осиё санъатини ўрганишга бағишланган халқаро конференция ўтказиш ҳақида қарор қабул қилди. Бир ёқда Амир Темур гуллатиб-яшнатиб кетган Самарқанднинг 2500 йиллик тўйига катта тайёргарлик бораётган эди. Шу сабабларга кўра соҳибқироннинг шахсиятига холис баҳо бериш зарурияти тугилиб қолди. 1968 йилда академик Иброҳим Мўминов ёзган «Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихидаги роли, тутган ўрни» деб номланган асар ўзбек ва рус тилларида чоп этилди. Бу асар ўша даврдан қолган ёзма манбалар асосида битилган бўлиб, илмий йўналиши, хулосаларининг, далиллари ва руҳиятининг босиқлиги билан яратилган бошқа тарихий асарлардан фарқ қилиб турарди. Бироқ Амир Темур фаолиятига ҳиссиётга берилмасдан, холисона берилган баҳо ҳаммага хуш келмади, айниқса, расмий мафқуранинг «қўриқчиларига ёқмади».

Ҳозирги замон тарихчилари, олимлари Амир Темур давридан қолган шоҳона кийимларнинг қолдиқларини ўрганиб чиқиб, XIV-XV асрларда тўқимачилик техникаси ва хунармандларнинг бадиий савияси, халқнинг анъаналари юксак даражада бўлганлигини эътироф этдилар.

Шулар қатори Амир Темур даврида Туронзаминда металл қуйиш, металлга ишлов бериш, шишачилик саноати, қурилиш, меъморчилик, кулолчилик, қоғоз ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалиги ҳам ривож топди. Ишлаб чиқаришнинг бу турлари асосан

шаҳар ва шаҳар атрофларида одат бўлса, металл куйиш корхоналар қазилма бойликлар топилган тоғли ерларда барпо бўлди.

Тарихий ҳужжатларнинг гувоҳлик беришича, Самарқанднинг олти дарвозасидан биттаси чўяндан, яхлит қилиб, нақшлар билан куйилган, Амир Темурнинг шахсий маблағи ҳисобига қурилган масжиднинг дарвозаси етти хил металл қотишмасидан иборат бўлган. Бундан ҳайратга келган Нодиршоҳ –Эрон ҳукмдори, уни ўз юртига олиб кетган. Кейинчалик, дарвоза Самарқандга қайтарилган, бироқ афсуски, XVIII асрда ундан танга зарб қилинган.

Амир Темур ижтимоий адолатни ҳам доим ўйлаган. Клавиҳо ўз эсдаликларида хабар беришича, Амир Темур навбатдаги ҳарбий юришдан Самарқандга қайтиб, бозорлардаги аҳволни суриштирган. Шунда унга бозордаги баъзи хунармандлар, қассоблар, савдогарлар ўз молларини ҳаддан зиёд қиммат сотишгани ҳақида шикоят қилишган. Буюк Амир Темур қимматфурушларнинг ҳаммасини қозига рўпара қилган, натижада уларнинг ноҳалол йўл билан орттирган бойликлари мусодара қилинган ва жабрланганларга қайтарилган.

Фан ва маданиятга суянмай туриб, давлатни ва жамиятни ривожлантириб бўлмаслигини Амир Темур яхши тушунар эди.

Шунинг учун, у мадрасалар тармоғини кенгайтиришга, мударрислар ва талабаларнинг моддий таъминотига тааллуқли бир қанча фармойишлар чиқарган. Бу одат соҳибқирондан кейин ҳам давом эттирилди. Темурийларнинг бари олимларни ва хунармандларни ҳурмат қилиш билан бир қаторда, ўзлари ҳам илм, адабиёт ва маданиятда юқори савияли бўлганлар, бир нечта хорижий тилларни билганлар, диний илмлардан ташқари, риёзиёт, фалакиёт, тиббиёт, тарих, меъморчилик, шеърят ва бошқа соҳаларда яхши фикр юритга олганлар, бой шахсий кутубхонага эга бўлганлар. Темур авлодлари ҳам салтанатнинг турли шаҳарларига ўзларидан ёдгорлик қилиб мадрасалар, масжидлар қолдирганлар.

Соҳибқирон яратган ҳарбий илм бутун дунёга машҳур.

Давлат миқёсида иқтисодиёт юритишнинг баъзи қоидаларига Темур ҳукмронлиги даврида асос солингани кўпчиликка маълум эмас. Масалан, давлат хазинаси асосий ва жорий қисмлардан иборат бўлган. Асосий хазинага қўл теккизилмаган, фақат фавқулудда вазиятларда ундан маблағ олиниб, кейин ўрнига қайтарилган. Омадли йилларда жорий хазинадаги маблағ ҳам ортиб

қоларди, шунда бу маблағ асосий қисмга ўтказилган, Амир Темур ҳаётлигида жорий хазинада камомад деярли бўлмасди.

Амир Темур сарой аҳлларига, аҳолини хонавайрон қилиш, давлатни вайрон қилиш билан баробар, деган фикрни уқдириб кетган.

Халқ ҳаёти, рухияти, фани ва маданиятининг равнақи, унинг таъминланганлиги, тинчлиги, давлатнинг истилочилардан холи бўлиши каби муаммолар соҳибқирон фаолиятининг асосий мақсадлари бўлган.

Амир Темурнинг «Халқ фаровон бўлса, давлат ҳам бой ва кудратли бўлади» деган сўзлари ўша даврда амалга оширилган тарихий ишлари билан амалда исботланган эди. Амир Темурнинг 35 йиллик ҳукмронлиги даврида Ўрта Осиёда, фан, маданият юксалди. Айни пайтда, Самарқанд, Шаҳрисабз, Бухоро каби шаҳарлар гуллаб-яшнади, ҳунармандчилик, тижорат, савдо-сотик ишлари ривож топди. Халқ фаровонлиги ошди, чунки Амир Темур пирлари Зайниддин Абубакир Тойбодий ўқитган салтанат ишларидаги тўрт нарсага: 1) кенгаш; 2) машварату маслаҳат; 3) мустаҳкам қарор, тадбиркорлик ва ҳушёрлик; 4) эҳтиёткорликка қатъий амал қилиб яшаган эди.

Темур даврида ўғрилик, порахўрлик ва шунга ўхшаш салбий иллатлар батамом бартараф этилган, бунда унинг давлату салтанатини бошқаришда вазирлар тутиш сиёсати катта аҳамиятга эгадир. Вазирларни тутишда у тўрт сифатга эга бўлган камолотга етган кишиларни давлат ишларига жалб этади, бу сифатлар аслик, тоза наслик, ақл-фаросатлилик, сипоҳу-раият аҳволидан хабардорлик, уларга нисбатан хушмуомалада бўлишлик, сабр-чидамлилик ва тинчликсеварликдир. Кимда шу тўрт сифат мавжуд бўлса, ундай одам вазирлик мартабасига лойиқ, деб ҳисобланган ва шу билан биргаликда ундай одам вазирга тўрт имтиёз —ишонч, ихтиёр, иқтидор ва эътибор берилган. «Камолотга эришган вазир улким, —деб уқтиради Темур, —давлат муаммоларини тартибга келтириб, мулкий ва молиявий ишларни тўғрилик билан асли-насли тозалигини кўрсатиб, ажойиб тарзда бажаради. Олгулик жойдан олиб, бергулик ерга беради. Рухсат этувчи ва таъқиқловчи буйруқларда унинг аслиги ва тоза наслиги кўриниб турсин».

Яна давом этиб шундай дейди: «Қайси вазир гийбат гапларни айтса, уйдирма гапларга қулоқ солса, ўзига ёқмаган кишиларни йўқотиш пайига тушса, уни вазирликдан тушириш лозим. Насли,

зоти ёмон, ҳасадчи, кек сақловчи қора кўнгилли кишиларга зинҳор вазирлик лавозими берилмасин. Бузуқи, қора кўнгилли, зоти паст одам вазирлик қилса, давлату салтанат тез орада қулайди».

Мутафаккир Алишер Навоий замонида ташқи савдонинг ривожланганлиги сабабларидан бири, савдогарларнинг фақат карвонсаройда истиқомат қилиб савдо қилишлари эмас, балки бозорларда махсус дўконлар очиб, ўз мамлакатларидан келтирилган молларни ана шу дўконларда сотувчиларнинг мавжудлигидир.

Алишер Навоий маҳаллий савдогарлар ва ажнабий савдогарлар фаолиятини кузатар экан, улар ҳақида ўз фикрини баён қилади: «Савдогар дастлаб ҳалол ризқ топиши, жамиятга хизмат қилиши керак, У тоғларнинг тоши ва дашт саҳроларнинг қумлари устида туя суради, денгиз мавжлари ва сув тошқинларидан фойда ва зарар кўради, ҳалол ризқ топаман деб узоқ, машаққатли йўлларни босади. Айрим савдогарлар харидорларни, айниқса, фақирларни алдаб, уларнинг ҳисобига яшайдилар, шу сабабли уларнинг бўйинларида фақирларнинг ҳақлари бор».

Бу мақсадга, ҳозирги замон тили билан айтганда, баҳо механизми орқали эришадилар. Ўз мол-мулкни кам кўрсатиб, давлатга бож тўлаш билан диний солиқни инкор қиладилар. Бу орқали муҳтожларга тақсимлаб берилиши кўзда тутилган шаърий закот – диний солиқни инкор қиладилар. Бундай «ишбилармонлик»ни амалга оширишда, шаҳар олиб сотарлари олдинги марраларни эгаллайдилар. «Шаҳар олиб сотари, –деб ёзган эди Навоий, –ҳиёнатчи, ўз фойдасини кўзлаган ҳолда, элга қаҳатчилик тилайди (чунки қаҳатчилик бўлса, унинг иши юришади, молини беркитиб сотиб, юқори баҳода пуллайди), унинг мақсади элга зиён етказиш, орзуси арзон олиб, қиммат сотишдир. У олганида шойини бўз деб камситади, сотишда эса бўзни шойи деб вайсайди. Шолни турка (катон) деган нафис қимматбаҳо матодан тикилган кийим ўрнида пуллай олишда тўхташ йўқ. Дўконларда инсофдан бўлак ҳамма нарса мавжуд: ўз айбига иқрорлигидан бўлак ноинсофликнинг барча тури кўплаб топилади: Мусофир савдогар билан буни бамисоли эр-хотин деса бўлади».

Шу жумладан, Алишер Навоий куйидаги ажойиб тавсияларни беради: «Савдогар ёлғиз фойдани ният қилмаслиги, фойда қиламан деб ўзини қаттиқ машаққатга қўймаслиги, савдо қилиб, фойда қиламан деб денгизга кема сурмаслиги, дур оламан деб наҳанг

оғзига қўл солмаслиги, мол ва пул қўпайтираман деб жонсарақ бўлмаслиги керак...» Шунингдек, «нафис матоларни аяб, эски чўпон киймаслиги, лаззатли таомларни кўзи киймай, қаттиқ нон емаслиги лозим. Унинг тортган қийинчиликлари тирикчилигининг яхши ўтиши учун хизмат қилса ва топган фойдаси кўнгил фароғати учун сарфланса яхши бўлади...»

***

Алишер Навоий «Мўмин Мирзонинг ўлими Темурийлар хонадонининг инқирозидан дарак беради», деб айтган бўлса бир давлат томонидан иккинчи давлатни босиб олиниши миллат инқирозидан дарак беради, дейиш мумкин.

***

Алишер Навоийнинг куйидаги «Қанча қилсанг тарбият ит бўлур, эшшак бўлур, бўлмаслар асло одамий» деган сўзларини таҳлил этадиган бўлсак, шундай хулоса чиқариш мумкин-ки, амалга ошмайдиган нарсага овора бўлма, чунончи қарға қанча узок умр кўрмасин, уни қанча тарбият қилманг, у ҳеч қачон булбул бўла олмайди.

VI. БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ВА ОДОБ

Бозор иқтисодиёти умуман олганда, қандайдир мутлок жумбоқ ва янгилик эмас, у инсониятга минг йиллар давомида хизмат қилиб келмоқда. Айниқса, бозор иқтисодиёти Шарқ мамлакатлари, жумладан, Ўзбекистонда қадимдан маълум. Эраמידан аввалги II асрдан милоднинг XVI асригача давом этган Ипак йўли тажрибасининг ўзи бозор иқтисодиётининг муқамал шаклидир.

Бозор иқтисодиёти муносабатларида ҳар бир раҳбар, менежер ҳар қандай шароитда ҳам инсонга ғамхўрлик қилиши, инсон руҳий ҳолатини ҳисобга олиши, ишлаб чиқариш жараёнларини ташкил этиш ва йўналтиришда ўз жамоаси ва жамиятнинг манфаатларидан келиб чиқиши лозим бўлади.

***

Бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир ходимнинг шахсий имкониятлари бекиёс даражада кенгайди. Айниқса, жамоа ва шахсий мулкка эгалик ва ҳўжайинлик ҳис-туйғуси меҳнатда энг муҳим фойдали омил бўлиб хизмат қилади. Инсон яқка ҳолда шахслараро муносабатлар доирасида ҳамда ибрат намунаси сифатида намоён бўладики, бу уч жиҳатнинг бирлиги уни шахс мақомига кўтаради. Ана шу жиҳатлар шахснинг обрў-эътиборини ҳам ифодалайди.

Руҳиятшунослар меҳнат жамоалари ривожланишининг тўрт босқичини аниқладилар:

1. Уюшиш –жипслашиш босқичи.
2. Жамоанинг таркиб топиш босқичи.
3. Ҳар бир аъзонинг жамоага мосланиш босқичи.
4. Инсоний қадриятларга эришиш босқичи.

***

Бозор иқтисодиёти муносабатларида ҳар бир раҳбар, менежер ҳар қандай шароитда ҳам инсонга ғамхўрлик қилиши, инсон руҳий ҳолатини ҳисобга олиши, ишлаб чиқариш жараёнларини ташкил

этиш ва йўналтиришда ўз жамоаси ва жамиятнинг манфаатларидан келиб чиқиши лозим бўлади.

***

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида ҳар бир раҳбар бу даврнинг тарихий-фалсафий маъносини ва инқилобий моҳиятинигина англаши етарли бўлмай, балки ўзи хизмат этаётган ишда бу инқилобни амалга ошириши керак.

***

Дўкон, бозор, дорихоналарга кириб у ёки бу молни, маҳсулотни сотиб олишга борганда айримлар сотувчини ўзлари учун ҳукмдордек қабул қилиб икки букилиб, ялинсираб муомала қиладилар. Гуёки мол, маҳсулот сотиб олиш учун сарфланадиган пулни ўзи эмас гўёки биров чўнтагига солиб қўйганидек. Балки шундай ҳам бўлиши мумкиндир.

Энг асосийси молни, маҳсулотни, дорини уларнинг сифати, кафолати, фойдаланиш ёки истеъмол муддатини сўрашга ийманадилар.

Бу албатта, сотиб олувчининг ношудлиги, ўз ҳуқуқини билмаслиги, мустақил фикрлаш қобилиятининг пастлиги намоён-дасидир, холос.

Бу бозор қонуниятига зиддир.

Инсонларни бошқа инсонлар, оилалар ички ишига асоссиз ва безларча аралашиши, худди давлатлараро ички ишга аралашишдек ўта хавфлидир.

***

Бозор иқтисоди деганда кўпчилик асосан моддий бойликни тасаввур этади. Бироқ одоб, муомалани бозор иқтисоди омилларида асосийлари дейиш мумкин масалан, у ёки бу дўкон, магазинга кириб сотувчига мурожаат этсанг, айрим сотувчилар ўзини гўёки сени эшитмаётгандек ва хатто кўрмаётгандек тутати. Савол туғилади. Сотувчининг вазифаси имкон қадар мавжуд маҳсулотни харидорга тез, чаққон ва кўп ўтказишми, ёки роботдек қакқайиб туришми? Албатта биринчи вазифаси тўғри; Ҳамма гап сотувчи ўз вазифасини тўлиқ билмаслигидир. Акс ҳолда, дўкон эгаси ўз олдида қўйган мақсадига эриша олмай, инқирозга учраши ҳеч гап эмас.

***

Яхшилик қилган одам ўз яхшилигини миннатга айлантирса, қилган яхшилиги саробга айланади. Яхшилик қилинган инсон вақти соати билан албатта қилинган яхшиликни эслайди, акс ҳолда уни худбин дейиш мумкин.

***

Ҳозирги вақтда одамларга вақт етишмайди. Вақтнинг қадрига етиш бошқа гап, вақт етишмаслиги бошқа гап. Вақти етишмаётган ходимлар раҳбарини олдига ховлиқиб кириб чиқишга, ишларни шошилиб «оператив» ҳал этишга уринадилар, осойишта юролмай шошиб юришади, биров билан суҳбатда ҳам, дўкон, касса, коммунал тўловларни амалга ошириш жойларида, кутиб турган самолёт, автобус, поездга чиқишда ҳам, ҳамма-ҳамма жойда ховлиқадилар.

Уларнинг кўзида бесарамжонлик белгилари чакнаб туради, у ёки бу керакли нарсаларга боқишда беписандлик белгилари пайдо бўлади. Буларнинг ҳаммаси, охир-оқибат одамлар ўртасидаги дўстона муносабатни шундай ҳам зўриққан асабларни зўриқишига олиб келади. Шу тариқа ҳаётнинг маза-матрасаси йўқолади, умрни қисқартиради.

Хулоса: тинчлик, хотиржамлик, танисоғлик энг муҳим мезон экан.

***

Ўзбекларнинг меҳнаткаш эканлиги, ернинг ҳар бир квадрат метр жойдан самарали фойдалана олиш ва хонадонни озода тутиш хислатлари ҳаммага маълум. Шу ўринда шахсий ховлиси бор уйдаи, кўп қаватли иморатлар хоналаридами турли хил гулларни ўстириш ва уларни парваришlash масаласини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиздир. Аввало, гулларни экиш, парваришlashнинг ўзи инсоннинг қалби гўзаллиги, ҳаётга ҳавас билан қарай олиш қобилиятидан дарак беради. Бироқ, бахтга қарши ҳамма ҳам шу қобилиятга эга эмас хонадондами, хонадон балконидами, дераза тагликларидами тувакларда гулларни парваришlash инсонни табиатга бўлган интилишидан дарак бериб, эрталаб жисмоний тарбиядан сўнг ёки ишдан уйга қайтгандан сўнг гулларга мириқиб боқа билиш, завқ ола билиш хордиқ чиқариш билан баробардир. Бу

албатта, талабалар турар жойидаги, талабалар ошхонасида фаолият кўрсатаётган ходимларга ҳам тегишлидир.

Хонадон гўзаллиги, маҳалла гўзаллиги, маҳалла ва ишхоналарнинг гўзаллиги – мамлакатимиз гўзаллигидир.

***

Президентимиз И.Каримов айтганидек, «Эркинлик, эркинлик ва яна эркинлик» бозор иқтисодиётининг калитидур.

Бозор иқтисодиёти муносабатларида ҳар бир инсон бозор иқтисодиёти шарт-шароитлари ва одобига қатъий амал қилсалар, мақсадга мувофиқ бўлади.

VII. ИЛМ ИЙМОНГА ДАЪВАТ ЭТАДИ

Дунёвийлик билан дахрийлик ўз навбатида бир-бирини инкор этувчи, бир-бирига қарама-қарши иборадир.

Азал-азалдан мутафаккир авлод аждодларимиз диний билимларни ўрганиш билан бир қаторда, дунёвий билимларни ҳам нафақат ўрганиш, уни ривожлантириш билан ҳам шуғулланиб келганлар.

Дунёвийлик ва дахрийликни бир-биридан бўладиган фарқини англаш учун аввало, диннинг мазмун моҳиятини чуқурроқ тушуниш мақсадга мувофиқдир.

Бизнинг фикримизча, Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг «Иймон» номли китобларига мурожаат этсак, дунёвийлик ва дахрийликнинг мазмуни аён бўлади («Шарқ» нашриёти – матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, Т.: – 2008).

Ислом сўзининг луғавий маъноси: бу сўзни луғат илми олимлари, тафсифчилар ва бошқа олимлар чуқур ўрганиб чиққанлар ва бу сўз қуйидаги маъноларни англатишини уқдириб ўтганлар:

1. Ихлос.
2. Турли офатлардан саломат бўлиш.
3. Сулҳ ва омонлик.
4. Итоат ва бўйсунуш.

Агар дин битта бўлса, унда келишмовчилик туғилиши мумкин эмас. Христиан, яҳудий ва Ислом динига эргашувчиларнинг ўзаро келишмовчиликлари, Аллоҳнинг таълимотига хилофдир. Аллоҳ таоло барча динларни ер юзида тинчлик ҳукм суриши, одамлар ва давлатлар ўртасида муҳаббат қарор топиши учун юборган. Шунинг учун ҳам, Муҳаммад алайҳиссалом олиб келган дин келишмовчиликларни тузатиш ва уларга ҳақ йўлни кўрсатиш муддаосида юборилгандир.

Динларнинг асли бир эканлиги, Қуръони Карим эълон қилган ҳақиқат бўлиб, динлар орасидаги ихтилофларга қараб туриб, «Дин бекор гап», дегувчиларнинг шубҳасини чиппакка чиқарди. Уларнинг айтишича, ҳар бир пайғамбар ўз хоҳишича янги бир дин ихтиро қилиб, ўзидан аввалги ўтган пайғамбарларга қарши чиқар

эмиш. Бу, ҳақиқатдан узоқ гапдир. Ҳақиқатда эса, Қуръон нуқтаи назаридан, динларнинг асли бир бўлиб, **шариатлар** турличадир. Чунки бу борада кишиларнинг ижтимоий, ақлий ва бошқа ҳолатлари эътиборга олингандир.

Ўтган асрда Овруполиклар орасида «Исломи дини фикрий ҳаракатларга қарши кураш очган» деган нотўғри фикр тарқалган эди. Мана шу фикрнинг тўғри ёки нотўғри эканлигини Қуръон таълимоти ва тарихий ҳужжатлар асосида исбот қилишга ҳаракат қиламиз.

Ҳақиқатни олганда, илмга қарши уруш очганлар бошқа динларнинг пешволари бўлган. Тарихчилар бир овоздан таъкидлашларича, табиий илм уламолари ўрта асрларда Оврупода дин пешволари тарафидан қаттиқ таъкиб қилинганлар. Ўша вақтда дин пешволарига ва черков фикрларига тўғри келмаган фикрларни айтган олимлар ва мутафаккирларни суд қилиш учун алоҳида суд ҳайъатлари тузилган. Агар бирор олим черков фикрига тўғри келмаган фикрни айтса, уни тутиб келтириб тавба қилдиришар ва иккинчи марта бундай гапни айтмасликка аҳднома олар эдилар. Агар ўша олим ўз фикрини иккинчи марта такрорласа, баланд жойдан чуқурликка ташлашар эди. Худди шу услуб билан ўрта асрларда кўпгина улуғ олимлар ҳалок бўлган эдилар. Мана шу ҳолат узоқ вақт давом этди. Протестант мазҳаби кенг тарқалиб, бу мазҳабга кўпгина давлатлар эргашганидан сўнг, бу ҳолат ўз кучини йўқотди. Протестант мазҳаби ўзига одамларни жалб қилиш мақсадида, фикр эркинлигига руҳсат беришга мажбур бўлган эди. Шундай қилиб, илм галаба қилди. Лекин дин пешволаридан азоб чеккан илм эгалари, дин пешволарининг ўзидангина ўч олиш билан кифояланиб қолмай, балки диндан ҳам ўч ола бошладилар. Баъзи бир содда диний китоблардан қулиб, уларни «ибтидоий жамоа давридаги кишиларнинг фикри» деб атадилар. Қулай фурсат топилиши билан динни ҳурматсизлаш пайида бўлдилар. Бу иш охири бориб диндан юз ўгириш ва динсизликнинг тарқалишига сабаб бўлди. Ҳаттоки, баъзилар «диндорлик -жоҳилликдир» деган фикрга ҳам бордилар. Бу ҳақда тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш учун ХХI асрда нашр этилган комуслардан бирида, дин пешволари ҳақида нималар ёзилганига бир назар солишнинг ўзи кифоя: «Маълумки, инсон табиати ақлга тўғри келадиган нарсаларга ишонишни хоҳлайди. Улар (дин пешволари) «Йўқ!», дейдилар ва инсон ақлини яхши билан ёмонни, адолат билан зулмни ажратиш

ҳаққидан маҳрум қилишга уринадилар. Ақл кўзини кўр қилиб бўлганларидан сўнг, мўъжизаларини ҳам оддий нарса қилиб оқни қора, яхшини ёмон қилиб кўрсатаверадилар. Шундай қилиб, дин одамларни кўр-кўрона итоатга чақиради. Агар улардан, кимга итоат қиламиз, элимизгами ёки табиий вазифаларимизгами ёки қалбдаги ҳиссиётларимизгами деб сўрасанг, улар бу билан ишинг бўлмасин; итоат қилиш сенинг вазифанг, дейишади».

Бу кўпроқ бизнинг динимиздан бошқаларга тегишли гаплардир. Аммо Ислом мусулмонларга тараққиёт йўлида юришни фарз қилган. Кишиларни илмга ундаган, чунки инсон шахсиятини илмдан бошқа нарса тўғри йўлга сола олмайди ва тараққиётга ҳам эриштира олмайди. Илмга қизиқтириш борасида Аллоҳ Қуръони Каримда шундай дейди:

«Сен: Билдиганлар билан билмайдиганлар тенг бўлармиди?!»– деб айт. Албатта, ақл эгаларнинггина эсларлар» («Зумар» сураси, 9-оят).

Бошқа бир оятда илмли кишилар Аллоҳнинг ҳузурида бошқалардан кўра юқори даражада туришлари очиқ-ойдин айтилган:

«Аллоҳ сизлардан иймон келтирганларнинг ва илмга берилганларнинг даражаларини кўтарур» («Мужодала» сураси, 11-оят).

Аллоҳ Ўзининг ягоналигига ҳам илмли кишиларни гувоҳ қилган:

«Аллоҳ адолат ила туриб, албатта, Ундан ўзга илоҳ йўқлигига шохидлик берди. Фаришталар ва илм эгалари ҳам. Ундан ўзга илоҳ йўқ. У азиз ва ҳакийм Зотдир» («Оли Имрон» сураси, 18-оят).

Шу оятда Аллоҳ илмли кишиларнинг шохидлигини фаришталарнинг шохидлиги билан тенглаштирган. Бу эса, илмли кишиларнинг ҳурмати Аллоҳнинг ҳузурида нақадар юқори эканлигини кўрсатади. Аксинча, Қуръон илмсизларни танқид қилади:

«Аллоҳ билмайдиганларнинг қалбларни ана шундай қилиб муҳрлар» («Рум» сураси, 59-оят).

Қуръон илмнинг чегараси йўқ эканлигини ҳам баён қилиб ўтган:

«Ҳар бир илм эгаси устидан билгувчи бор» («Юсуф» сураси, 76-оят).

Бу оятнинг маъноси: олимлар ўз илмлари билан мағрурланиб, ўз устида ишлашни тарк этмасинлар, доимо уларни ҳам биров танқид қилиб қолишига ўзларини тайёрлаб турсунлар, демакдир. Қуръон мусулмонларни барча нарсанинг ҳақиқатини билиш учун доимо илм пайида бўлишга чақирди:

«... ва: Роббим, илмни зиёда қилгин», дегин» («Тоҳа» сураси, 114-оят).

Ислом кишиларни илмга чақириш билан кифояланиб қолган эмас, балки ақлий ва фикрий ҳаракатсизликнинг олдини олиш асосларини кишиларга кўрсатган. Бу куйидаги нарсаларда аён бўлади:

Ислом далил ва ҳужжат динидир. Илм бирор нарсани ҳужжат ва аниқ далил билан боғламагунча, уни ҳақиқат деб тан олмайди. Қуръон ҳам мусулмонларга далилсиз нарсани қабул қилмасликни буюради.

Ислом аниқлик дини, гумон дини эмас.

Илм доимо мавҳум нарсани аниқ деб айтишдан қайтаради. Гумонни рост дейиш тўғри эмас. Бир масала тўғри ёки нотўғри эканлигини билиш учун унинг ҳужжати кучига қаралади, агар ҳужжати кучли бўлса, масала ҳақиқат, ҳужжат кучли бўлмаса, масала гумон. Мана шу илмий фарқлаш Қуръон таълимотларига ҳам тўғри келади. **Қуръон гумон ва хаёлий нарсалардан эҳтиёт бўлишга чақиради.** Чунки, улар одамларни адаштириб, эътиқодини бузади. Қуръони Каримда шундай дейилган:

Ислом тақлид душманидир.

Илм бир нарсага ишонч ҳосил қилмай туриб, далилини билмай туриб, тақлид қилишдан қайтаради. Бу борада ҳозирги замон илми эски илмга тўғри келмайди. Чунки, қадимда, хусусан ўрта асрларда, Овруполиклар бирор нарсанинг тўғри ёки нотўғрилигига машҳур кишилардан баъзиларининг фикрига қараб баҳо берар эдилар. Мисол учун, Арастудан чиққан ҳар бир фикр тўғри бўлади, ундан хато фикр чиқиши мумкин эмас, деган фикрга ўхшаш.

Илм кўр-кўрона тақлиддан қайтаришда Қуръон билан мувофиқдир. Қуръони Каримда бир фикрга ёпишиб олиб, «Бу ишни ота-бобомиз қилган» деб, ўзлари ақл ишлатмай юрганлар танқид қилинган:

«Уларга: Аллоҳ нозил қилган нарсага, Пайғамбарга келинглар», дейилса, «Бизга ота-боболаримизни ниманинг

устида топган бўлсак, ўша етарли», дерлар. Агар ота-боболари ҳеч нарсани билмайдиган ва ҳидоятга эришмаган бўлсалар ҳам-а?!)(«Моида» сураси, 104-оят).

Бошқа бир оятда шундай дейилган:

«Уларга: Аллоҳ нозил қилган нарсага эргашигингиз», дейилса, улар: «Йўқ, биз оталаримизни нимада топсак, шунга эргашамиз», дейдилар. Оталари ҳеч нарсага ақли етмаган ва ҳидоят топмаган бўлсалар ҳам-а?! Куфр келтирганлар мисоли худди қичқириқ ва сасдан бошқа нарсани эшитмайдиганларга бақираётганга ўхшайди. Улар кар, соқов ва кўрдирлар. Улар ақл ишлатмаслар» («Бақара» сураси, 170, 171-оятлар).

Қуръони Каримнинг шу оятларидан кўриниб турибдики, ақл ишлатмай, ўзи ишонч ҳосил қилмай, кўр-кўрона тақлид қилиш кофирларнинг иши экан. Ҳар бир инсон Исломи билиб, унга ишонч ҳосил қилмагунча, кўр-кўрона тақлид қилгани билан, мўмин бўла олмайди. Қуръон халқларни бошлиқлар ва йўлбошчиларга кўр-кўрона тақлид қилишдан эҳтиётланишга чақиради.

Баъзи бир чаласавод кишилар «Илми одам динсиз бўлади, кишининг илми қанча кўпайса, унинг динсизлиги ҳам шунча ортади», деб ўйлайдилар. Ҳақиқатда эса, ҳеч бир замонда илм ўз эгасини худосизликка олиб бормаган. Ҳақиқий олим тўғри илмий ишлар олиб боргани сайин ўзи чексиз бир оламда яшаётганини билади. Бу оламда ажойиб тартибли интизом ҳукм сураётганини, ҳеч бир нарса тартибсиз ёки беҳуда эмаслигини тўла тушунади. Буларни тўғри идрок этиш Аллоҳга ишонишга олиб келади. Олмониялик олим Динард охирги тўрт асрда яшаб, инсоният маданиятига улкан ҳисса қўшган 290 нафар олимнинг фикрини ўрганиб чиқиб, қуйидаги натижалар тўплаган: 290 кишидан 20 киши ҳеч бир аниқ эътиқодга эришмаган, 242 киши Аллоҳга ишонувчи, фақат 20 кишигина дин билан қизиқмаганликларини айтганлар.

Баъзи бир инсонлар, динга бошқача ишонувчи аёллар «ҳижоб»га киришлари шарт деб ҳисоблайдилар. «Ҳижоб»га кириш ҳар бир инсоннинг шахсий ҳис-туйғусидир. Ушбу ҳис-туйғуга худди бошқа жараёнлардагидек бир томонлама муносабатда бўлиш, яъни цивилизациядан, илм-таракқиётдан, келажак истиқбол ишларидан орқада қолишга олиб келмаслиги, ҳаётини муаммоларни ҳал этишга тўсиқ бўлмаслиги керак. Аммо «ҳижоб»ни хижилини чиқараётган, илохий «ҳижоб»ни мақсадли «ҳижоб»га айлантираётганлар,

«ҳижоб»ни қобуғ сифатида амалга оширувчилар илоҳийликни ҳаётдаги вақтинчалик мақсадли жараён деб тушунувчилар мавжудлиги ва улар вақти келиб афсусланишларига ачинаман. Чунки асосий мақсад илоҳийликни кўз-кўз қилиш эмас, кўнгилни илоҳийликка йўналтириш бўлиб ҳисобланиши ҳаёт тақозосидир. «Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ» деб бекорга айтилмаган.

Агар дин билан қизиқмаган кишиларни (олимларни) «атеист» (дахрий) деб атасак, дунё миқёсидаги ушбу 290 нафар улкан олимдан 92 фоизи диндор бўлиб чиқади. Шундан кўриниб турибдики, илмли киши диндор бўлиши ажабланарли ҳол эмас, қолаверса, илм билан дин бир-бирига зид ҳодиса эмас экан. Ўтган асрнинг машҳур олимларидан бири Пастор шундай деб ёзади: «Иймон ҳеч қандай тараққиётга тўскинлик қилмайди. Чунки, ҳар бир тараққиёт худонинг яратган нарсаларидаги ажойиботларни очиб беради. Агар мен бугун кечагидан кўра илмлироқ бўлсам, Аллоҳга бўлган ишончим ҳам кечагидан мустаҳкамроқ бўлади».

Кимёгар олим, Париждаги тиббиёт куллиясининг декани Витос шундай дейди: «Агар мен иймоним бир оз бўлса-да султлашганини сезиб қолсам, уни қувватлаш учун Фанлар Академиясига шошиламан».

Фан, техника, технология худди инсон оёқ-қўли, кўзи каби бир-бирига чамбарчас боғлиқ. Улар бир-бирини тўлдириб, бунёдкорлик асослари бўлиб ҳисобланади.

Фан янги ғоялар берувчи, янги билимлар яратувчи, муҳим муаммоларни ҳал этиш йўлларини кўрсатиб берувчи, ижтимоий тараққиёт асосларининг яратилишида фаол қатнашувчи кучдир. Техника инсон куч-қудратини, унинг иш қобилиятини чексиз оширувчи ва фан ютуқлари асосида яратилган куролдир. Технология –фан, техника асосида маълум моддий бойликларни, техника яратилишини таъмин этилиши ёки шу моддий бойликларни техника асосида яратилишини амалга оширувчи омилдир.

Фай исмли машҳур академик ўзининг «Оламларнинг асли» номли китобида: «Илм ўз эгасини Аллоҳни тан олмасликка олиб боради деган фикр мутлақо нотўғридир», дейди.

Машҳур геолог, Сарбон дорулфунунининг олими Эдмон Герберт: «Илм динсизликка ёки иккиланишга олиб бориши мумкин эмас», деб айтади.

Машҳур тарихчи олим Фабер: «Ҳар бир даврнинг ўзига хос телбалиги бўлади. Худога ишонмаслик давримизнинг телба-

лигидир. Мендан Аллоҳга бўлган ишончимни тортиб олганларидан кўра, теримни шилиб олсалар, шунга рози бўламан», деган эди.

Бу, табиий илмларнинг улкан олимлари айтган фикрлардир. Машхур доктор Андрей Кунавиндан бир киши: «Эшитишимча, кўпгина олимлар динсиз бўлар эмиш, шу тўғрими?»-деб сўрабди.

Доктор: «Менимча, бу фикр тўғри эмас. Аксинча, мен илмий ишларим жараёнида, баҳсларда шуни тушуниб етдимки, илм майдонида шуҳрат қозонган улкан олимлардан ҳеч бири динсиз бўлмаган. Лекин одамлар уларнинг гапларини нотўғри тушунганлар».

Худосизлик, (атеист, дахрий) бошқача қилиб айтганда, моддий худосизлик илм кишисининг фикрига, ишига ва ҳаётига тескари нарсадир. Олимларнинг фикрича, ҳар бир нарсанинг яратгувчиси бор. У бир нарсанинг ҳақиқатини билиш учун ақлни ишга солади. Ишхонасига умид билан, қалби тўла ишонч билан киради. Ҳақиқий олимларнинг кўпчилиги ўз ишларини маърифатга, инсонларга ва Аллоҳга бўлган муҳаббатлари туфайли ўрнида бажо қиладилар, дейди.

Доктор Альберт Макоб шундай деган эди: «Илмий ишлар билан шуғулланишим Аллоҳга бўлган ишончимни мустаҳкамлади. Ҳаттоки, аввалгидан кўра мустаҳкамрок, асослироқ бўлишига олиб келади. Ҳеч шубҳа йўқки, илм, албатта, инсонда Аллоҳнинг кудратини яхшироқ тушунишга ёрдам беради. Инсон ўз илмий ишларида янгилик кашф қилган сари Аллоҳга бўлган Иймони ҳам кучайиб бораверади».

Лорд Каллифан шундай дейди:

«Агар чуқурроқ ўйлаб кўрсак, илм, албатта сени Аллоҳнинг борлигига ишонишга мажбур қилади».

Машхур Эйнштейн шундай деган: «Аллоҳга бўлган Иймон илмий изланишларнинг энг улкан самарасидир».

Машхур инглиз файласуфи Франсис Бэкон айтдики: «Инсон фалсафадан озгина хабардор бўлса, динсизликка яқинлашади. Аммо фалсафани чуқур ўрганган киши, албатта, динга қайтиб келади».

Шу эътирофлардан кўриниб турибдики, илм, фақат ҳақиқий илмгина улкан олимларнинг худога ишонишига сабаб бўлган. Қуръон бу ҳақиқатни 15 аср аввал айтиб ўтган.

Ислом диничалик илми улуғлаган дин, тузум ёки фалсафа йўқ.

Ҳар бир шахсга илм талаб этишни фарз қилиш фақат Исломда бор, холос.

Қуръони Каримда илм ва уламолар энг олий мақомга қўйилган.

Ҳадиси шарифда ҳам илм, уни талаб қилиш, уламолар ҳақида кўплаб маълумотлар келтирилган. Буларнинг ҳаммасини жамлаб, Исломнинг илмга бўлган муносабати ҳақида тасаввур ва шунга яраша аҳкомлар чиқарилган.

Мусулмонлар ўз ҳаётларида Қуръон ва Суннат таълимотларига амал қилиб яшаган пайтларида илм нурини бутун оламга тарқатганлар, Ёшу қари, эркагу аёл, бешиқдан то қабргача илм талаб қилиш ўзи учун фарз эканини тўла ҳис қилган ҳолда, умр бўйи ўзини толиби илм ҳис қилиб яшаган. Ана ўша даврни яхшлаб ўрганган ғарблик инсофли шарқшунослардан бири, Ислом умматини «бутунлигича мадрасага қатнайдиган уммат», деб васф қилган.

Бу жуда ҳам тўғри васфдир. Ўша, Ислом шариати бўйича ҳаёт кечирилган вақтда Ислом нуридан баҳраманд бўлган ҳар бир ўлкада илм-фан, маърифат ва маданият гуллаб-яшнаган. Илмнинг ҳар бир соҳасида оламшумул кашфиётлар қилинган, улкан уламолар етишиб чиққан.

Агар баъзи бир кавний ва табиий илм уламолари таъзиққа учраган, азобланган ва ўлдирилган бўлсалар, бошқа динлар вакиллари томонидан қилинган бу ишларнинг ҳақиқий Исломга ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Ислом - илм дини эканини фақат жоҳилларгина инкор қилишлари мумкин. Ким Исломнинг илмга муносабатини аниқ билмоқчи бўлса, дин душманларининг бўҳтонларини бир тарафга йиғиштириб қўйсин-у, Қуръони Карим ва Ҳадиси Шарифдан илмга тегишли оят ва ҳадисларни ўргансин.

Ким Исломнинг илмга муносабатини аниқ билмоқчи бўлса, тарихга назар солсин, Исломга амал қилинган пайтда ҳар бир мусулмон юртидан кўплаб алломалар чиққанига гувоҳ бўлсин, илм-фан, маданият мислсиз ривожланганини билиб олсин!

Аллоҳ таоло:

«Албатта, Аллоҳдан бандалари ичидан фақат олимларигина кўрқарлар», деган («Фотир» сураси, 28-оят).

Аллоҳ таолонинг қудратини ҳис этиб, унинг яратганларидан ибрат олиб, уларнинг яратгувчиси борлигини англаб етиб, ақли

билан Аллоҳни топган ва ундан кўрққан одамгина олим ҳисобланади. Аммо мазкур маҳлуқотларнинг тарихи, тузилиши, таркибидаги моддалар, хусусиятлар ва бошқа турли маълумотларни тўлиқ ўрганиб ҳам уларни яратган зот-Аллоҳни танимаган ва ундан кўрқмаган одам ўта жоҳил ҳисобланади.

Яна У зот:

«Биладиганлар билан билмайдиганлар тенг бўладиларми?»- деган («Зумар» сураси, 9-оят).

Албатта, тенг бўлмайдилар. Биладиганлар иймон келтириб, ибодат қиладилар. Билмайдиганлар куфр келтириб, исён этадилар.

У зот яна:

«Бу мисолларни одамларга келтирамиз, уларга фақат олимларнинггина ақли етар», деган («Анкабут» сураси, 43-оят).

Мана шу уч оятда илм ва уламолар фазли ҳақида сўз кетмоқда.

Биринчи оятда Аллоҳдан кўрқиб, уни улуғлаш фақат илмли кишилар томонидангина содир бўлиши таъкидланмоқда. Демак, илмсиз киши Аллоҳдан кўрқмайди ҳам, уни улуғламайди ҳам. Тажриба ушбу Қуръоний ҳақиқатни тасдиқлади. Турли илмлар бўйича мутахассис олимлар Аллоҳни танишларини эълон қилиб, иймон-эътиқодсиз яшаш мумкин эмас, деган фикрга келганларини айтдилар ва айтмоқдалар.

Иккинчи оятда биладиганлар билим билмайдиганлар, яъни илмлилар билан илмсизлар тенг бўла олмасликлари ҳақида сўз кетмоқда. Илмли доимо устун туриши ва фазилатли ҳисобланиши, илмсизда эса бу нарсалар бўлмаслигига ишора қилинмоқда.

Учинчи оятда эса, келтириладиган масалаларни англаб, улардан ўрнат олиш учун ҳам илм зарурлиги таъкидланмоқда. Бу ҳам илмни ва олимни улуғлашдир.

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам: «Ким илм талаб қилиш йўлига тушса, Аллоҳ унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради», дедилар.

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Илмга даъват қилиш учун бундан ортиқ тарғиб бўлмаса керак. Ҳар бир инсоннинг олий мақсади жаннат. Жаннатга эришиш учун у ҳар нарса, ҳар қандай қийинчиликларга тайёр. Илм талаб қилиш эса, ҳадисда айтилишича, жаннатнинг йўлига тушишдир. Илм

йўли билан борган одам охири жаннатнинг эшиги олдидан чиқади.

Кези келганда, муҳим бир масалани эслаб қўйиш зарур. Ояти карима ва ҳадисларда зикри келган илм ҳақида кишилар ичида тушунмовчиликлар мавжуд. Баъзилар: **«Оят ва ҳадисларда зикр этилган илмдан мурод, диний илмлар», дейдилар. Бу нотўғри фикр!** Оят ва ҳадисларда зикри келган илм ҳамма фойдали илмларни ўз ичига олади. Диний илмлар албатта, биринчи ўринда туради. Аммо, бошқа илмлар кўзда тутилмаган, дейишлик мутлақо нотўғридир. Агар оят ва ҳадисларда фақат диний илмлар кўзда тутилса, бу нарса алоҳида қайд қилинади. Мисол учун, Аллоҳ кимга яхшилиқни раво кўрса, динда фақиҳ қилиб қўяди, дейилган ҳадисда. Шунга ўхшаш бошқа исломий илмлар ҳақида гап кетганда уларнинг номи сифати ҳам зикр қилинади.

Шунинг учун, ояти карима ва ҳадиси шарифларда зикри келган илмдан мурод, барча фойдали илмлар бўлиб, бундай илм эгаларига қилинган ваъдаларга иймон ва ихлос билан уринган мўмин-мусулмонлар эришади, дейишимиз тўғри бўлади.

Бу коидани ушбу ҳадиси шарифга ишлатадиган бўлсак, мўмин-мусулмон киши ўзи учун, жамияти учун, инсонлар учун фойдали илмга «Бу-менга Аллоҳнинг амри, Исломнинг талаби», дея уринса, у жаннатнинг йўлига тушган бўлади. Аллоҳ таоло унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради.

Исломда илм талаб қилиш ҳар бир мусулмон учун бешикдан то қабргача фарз қилинган.

«Анъом» сурасида 152 оятда «...Мевалаганда мевасини енглар, ўрим-терим кунда (бечора мискинларга) ҳаққини беринглар ва исроф қилманглар. У исроф қилувчиларни севмас. Ўлчов ва тарозини адолат билан тўла тортингиз» деб ёзилган. Бу фикрлар инсонга ҳам билим, ҳам тарбия, ҳам маънавий баркамоллик беради. «Бақара», «Моида», «Анъом», «Хижр» суралари атроф-муҳитга оид билим, тарбия ва табиий меъёрга бағишланган десак, асло муболаға бўлмас. Ҳар бир турни асраш, сувда, курукликда ов қилишларини таъқиқлаш, қушларга, ҳатто чумолиларга ҳам мурувват билан қараш инсоннинг табиатга меҳр, эҳтиёт, оқилона назарини ундашга чорлайди. Жонзотни севган кишигина инсониятни севади. Табиатдаги барча неъматларда: меваларда, тоза сувларда ҳамманинг ризқ-насибаси бор. Шу туфайли ҳатто мевалар кўпчиликка текин берилиши жоиз саналган. Инсониятни севган

тижоратчи тарози ва ўлчовда адолатли бўлади. Адолат эса диёнатли киши қалбидадир.

Қуръони Каримнинг «Худ» сурасида шундай ёзилади:

«Агар мўмин бўлсангиз —ҳаром ҳариш йўллар билан бой-бадавлат бўлгандан кўра Аллоҳ қолдирган ҳалол нарса сизлар учун яхшидир... Ўлчов ва тарозини адолат билан тортингиз! Одамларнинг нарсаларини уриб қолмангиз ва ерда бузғунчилик билан санқиб юрмангиз» (86-оят).

Қуръони Каримда таъкидланган ва бошқа муқаддас китобларда ҳам мавжуд бўлган ҳақиқий мезон, ўлчов —бу «Ўзингга нимани раво кўрсанг, бошқага ҳам шуни раво кўргин, ўзинг учун хоҳламаган нарсани бошқага ҳам қилма» гоёсидир. Дарҳақиқат, динни билган, имони бўлган одам бошқа инсонларни алдамайди. Пайғамбаримиз Ҳадиси Шарифларида «савдогарлар қиёмат кунини Пайғамбарлар билан баробар тириладилар ва бирга ҳамроҳ бўладилар», деб таъкидлаганлар. Бу иборалар билан шуғулланган кишиларнинг ўта ҳалол инсон ва бағри кенг, олийжаноб табиатли, муомала борасида меъёр қондаларига риоя эта олишини ҳам билдиради. Маълум бир сабаб билан савдогарнинг молини ололмаса, савдогар унга хушмуомалада бўлиб, узрини қабул қилиши, сабрли, мулойим, диёнатли, қисқаси мукаммал, мўътадил сифатлар уларда мужассамланган бўлиши керак.

Ҳар бир киши ҳаётимиз ва иқтисодиётимизнинг қай бир соҳасида ишлашидан қатъий назар, Қуръони Каримдаги нима ҳалол ва нима ҳаром, нима мумкин, нима таъқиқланган деган ибора ва ўғитларни билиши, уларга амал қилиши зарурдир. Инсон борлиқдаги барча жонзотдан улуглиги ва олийлиги билан ажралиб турар экан, борлиқдаги барча нарсалар, жонли ва жонсиз бўлишидан қатъий назар, аниқ ўлчовга, яъни ўзининг табиий меъёрига эгадир. Ҳар бир кишининг насибаси ўлчовдир.

«Агар ким бир лўқма ҳаром еса қирқ кун унинг намоз, дуо ва Аллоҳга мурожаатларини ҳақ таоло қабул этмайди. Яъни унинг хайр-баракаси учади. Ишнинг унуми бўлмайди». Ҳазрати яна Азизон шартлардан бири бўлган «лўқмани сақлаш»ни куйидагича изоҳлайдилар. «Лўқма ҳалол ва пок бўлиши лозим. Аллоҳ таолога ибодат ўн қисм бўлади, деб Расул Муҳаммад пайғамбар айтганлар. Тўққиз қисми ҳалол ризку-рўз талаб этиш ва бир қисми қолган барча ибодатлар», яъни агар қанча номоз-у ниёзли бўлиб, ҳажга бориб, рўза тутса, лекин ҳалол лўқмага риоят этмаса, унинг

бажарган ибодатлари ҳеч нарса бўлади. Ҳалол луқмани кучи улардан 9 марта кўп бўлиб, Аллоҳга шунча мақбул экан.

Ҳар бир мусулмон учун ўзига керак нарсани, ҳаёти учун зарур илмни, дин-у диёнатни, ҳалол-ҳаромни билиб олишда зарур бўлган ҳар бир нарсани ўрганиш фарзи айнди. Ҳар бир мусулмон бу ишни қилиши шартдир. Қилмаган одам гуноҳкори азим бўлади.

Мусулмонлар жамоаси учун керакли бўлган ҳунар ва илмларни талаб қилиш эса, фарзи кифоядир. Ҳаётнинг ҳар бир соҳасида етарли мутахассисларни тайёрлаб олиш Ислом жамиятининг барча аъзоларига фарз бўлади. Эҳтиёжни қондирадиган даражада ва ададда мутахассис тайёрлаган жамият аъзолари бўйнидан мазкур умумий масъулият соқит бўлади.

Бу фарз энди ўша мутахассислар зиммасига ўтади. Агар жамиятда уларнинг соҳаси бўйича камчилик юзага келса, гуноҳи ўша мутахассисларга бўлади.

Авлоднинг, мамлакатнинг қанчадан –қанча маблағлари халқ тинчлиги, инсонларнинг ҳуқ-атворини яхшилаш ва уларни турли хил талафотлардан кўриқлаш учун сарфланишини, ота-оналарнинг жигар хунлари ва моддий маблағларини эътиборга олсак, ҳукуматга ҳам, эзгу ниятлар билан яшаётган ота-оналарга ҳам минг бор тасаннолар айтгин келади. Қани энди ҳукумат раҳбарлари-ю, ота-оналарнинг ёш авлод камолоти, юрт тинчлиги учун моддий маблағларини фароғат ҳаёт учун сарфланиш вақти етиб келса, ажаб эмас. Бу ҳоҳиш ва яна ҳоҳиш. Қолгани фуқароларимиз, фарзандларимиз маънавиятига боғлиқдир.

***

Закотни закот учун эмас, уни худо йўлида чин юракдан инъом этиш керак.

VIII. УМР САБОҚЛАРИ

Таълим жараёнида у боғчами, мактабми, академик-лицейми, коллежми, олий ўқув юртини, аспирантура ёки докторантурами порахўрлик йўқотилмас экан, таълим сифати талаб этилгандек мукамалликка эришиш мумкин эмас.

***

Одатда домлалар, ўқитувчилар, илмий-услубий, тарбиявий ишларини у ёки бу тарзда, яъни махсус комиссия, гуруҳ ёки раҳбарият томонидан текширилганда биринчи бўлиб камчиликлар топилиб, уларга дакки бериш бошланади. Бу тўғри усул. Аммо шу текширув билан бир вақтда талаб эмас, балки домла, ўқитувчининг иш фаолиятини текшириш билан бир вақтда домла, ўқитувчи олдига қўйилган вазифаларни амалга ошириш учун қандай муҳит, шарт-шароитлар яратилгани ва у талабга жавоб берадими деган ҳолатда таҳлил ишини олиб борилса, текширув ҳаётга яқин бўларди деган фикрдамиз.

***

Ёш мутахассисларни ишга жойлаштирилиши ўзига хос мураккаблик, муаммоларга эга. Яъни, айрим талабалар олий ўқув юртини тамомлаш арафасида турли хил воқеликлар содир бўлади. Яъни, талаба юқори босқични тугатиши арафасида уларнинг айримларини таниш-билишлари телефон қилиб, у ёки бу корхонага мўлжаллаб қўйилган лавозимга ишга жўнатишларини илтимос қиладилар. Яхши, ўзининг жигари, укаси, таниши, қудасига жонбозлик қилиб ёрдам бермоқчи бўлади. Бироқ ишга тақсимланаётган битирувчи ўзи бориб ишлайдиган лавозимни тасаввур этадими, унинг устига раҳбарлик лавозимига тайинланаётган ёки тайинлашга мўлжалланаётган ходимда раҳбарлик қобилияти шакланмоқдами йўқми, бу саволларга ҳали тўлиқ жавоб йўқ.

Ёш мутахассиснинг асосий мақсадларидан бири раҳбарлик курсисига ўтирса-ю, мўмайгина пул топиш бўлса-чи?

Эйби Эм (IBM) фирмасида ёш мутахассис ишга жойлашганидан сўнг тахминан 7-8 йил турли хил жавобгарликдаги

вазифаларни амалга ошириб, сўнгра тестдан ўтиб, ундан кейин лавозимга тайинланар экан. Сабаб, шу жараёнларни, босқичларни ўтмаса, ёш мутахассис раҳбар лавозимига тайинланганидан сўнг унга мурожаат этиб қабулига кирувчи фаррошдан тортиб, бошқа раҳбар ходимларга давлат, жамият талаб этган тарзда мулоқот қила оладиган, ўз вазифасини мукамал бажара оладиган, қабулидаги инсон мушуқлини ўрнатилган тартибда осон қила оладиган, бажарилиши керак бўлган ишни бузиб қўйиб ёки инсонлар кўнглини ранжитиб қўймасликка кафолат бўлар экан. Ушбу тизимдан ўтмаганлар (бу ҳамма тизим ва давлат ишхоналарига тааллуқли десак, хато қилмаган бўламиз) ўзини ҳам, бошқа одамларни ҳам қийнаб, нотўғри ва ҳаётдан узоқ бўлган қарорларни қабул этиб, бетайинлик, сарсонгарчилик хислатларини ривожлангариб, жамиятни ҳам орқага тортиб, боши бетон деворга бориб урилмагунча тўртта телефон билан довдираб юраверади.

***

Ҳар бир ижодкор, айниқса, аспирантлар бир мавзу бўйича иш бошлаганларида, бутун дунё ташвишини олгандек ўзларини асабий сезиб, бошқаларга қиё боқмай, қандайдир ўрам орасига кириб охири моғор босиб қолиши мумкин. Яъни, ҳар бир ишни ўрнатилган тартибда, осойишта, багрикенглик билан олиб борилгани маъқулдир.

***

Ижодкор ўйлаб юрган жумбоқли сатрларини ниҳоясига етказганида, худди савдогар минг доллар топганидек қувониб кетишини тасаввур этиш қийин.

***

Ижодкор (олим, ёзувчи) қандайдир муаммонинг ечимини топа олмай қийналиб юрса, мия ости онги тафаккури ёрдамида ушбу муаммо ечимини тушида топиши мумкин. Бунга ҳаётий мисоллар кўп.

***

Ўқитишнинг ҳақиқий йўли –бу жараёнда фаол билим бера олиш ва малака ошириш бўлиб ҳисобланади. Мустақил малака ошириш ва таълим олиш учун янги ахборот, ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш талаб этилади.

Ахборот тушунчаси, умумийликка эга бўлган ҳолда, мазмун жиҳатидан фалсафий категориялар сафидан ўрин олди.

***

Ахборот хуружларига қарши туриш учун нималар қилиш лозимлиги кўйида келтирилди:

-лоқайд бўлмаслик;

-ўз қатъий позициясига эга бўлиш;

-ўз позициясини аргументлай билиш;

-ҳозиржавоблик (ҳар бир хуружга вақтида жавоб қайтариш).

Ахборот-коммуникация технологияларининг умуммаълум занжири ҳам ҳоҳ у ишлаб чиқаришда бўлсин, ҳоҳ фан оламида бўлсин, ҳоҳ давлат сиёсатида бўлсин, ҳаммасига бир хилда тааллуқлидир, яъни ишончли ахборотни олиш, уни қайта ишлаш ва таҳлил этиш, ҳамда қарор қабул этиш.

***

Талабага талаб қўймаслик, бериладиган билим тагига сув қўйишдир.

***

Янги танишган одамингиз ёки қандайдир раҳбар олдига кириб суҳбатлашганингизда ўзингизни лапашанг, ўта камсуқум, бефарқлик даражасида тутсангиз, қўйилган масалани ҳал этиш учун энг охириги имконингиз ҳам тугади деб ҳисоблашингиз мумкин. Аксарият инсонлар ва раҳбарлар суҳбатдошидан ўзига хос тетиклик, ташаббус, жўшқинлик кутадилар. Ана шундагина улар ҳам ўз зукколигини намоён этиб суҳбатдошига ҳамсуҳбат бўлишга, унинг қалбига қўл солишга уриниб кўрадилар.

Хулоса: Ҳар доим тетик, жўшқин, ташаббускор бўлишга интилинг.

***

Ижодкор қанча кўп ижод қилса, шунчалик билими, иқтидори, камлигини сезиб боради.

***

Ижодкор инсонга бўладиган муносабатнинг ўзига хос нозик жойлари мавжуд, яъни ижодкор ҳаёлпарастдек кўринишга эга бўлиши мумкин.

***

Билимга интилмаган талабага амалий ёрдам беринг.

***

Раҳбар, муаллим, ўқитувчи, ота-оналар талабаларга, шогирдларига, фарзандларига ишонч ва кўтаринки руҳ билан кўрсатма берсалар, улар энгни шимариб ишга тушиб кетадилар.

***

Агар раҳбар, муаллим, ўқитувчи ўз фикрини изҳор эта билиш санъатини шахсий вақт ажратиб машқ қилмаса, бундай қобилият ҳеч қачон шаклланмайди.

***

Шогирдингиз, яъни билим толибингиз билан бўладиган илмий мулоҳаза ва суҳбатларни яшайдиган уйингиздан кўра кўпроқ иш жойингизда ўтказганингиз маъқул.

***

Қариганингизда афсусланмаслигингиз учун ҳаётда афсусланмай яшашни одат қилганингиз маъқул.

***

Бир ишни бошладингизми, бутун фикру-зикрингизни бир жойга жамлаб, вужудингиз билан уни бажаришга киришинг. Тўсиқлардан, кўнгил ғашликлардан чекинманг, яна ва яна ўзингизга ишониб олға силжишда давом этинг. Ана шундагина бошлаган ишингиз ниҳоясига етиши мумкин, холос.

***

Кимдир ниманидир ижод қилса ёки янгилик таклиф қилса, иложи борича синчиклаб кўриб чиқиб, ундан сўнгина ўзингизни «кўрсатишга» ҳаракат қилганингиз маъқулдир, чунки озгина бўлса ҳам сарфланган меҳнатни қадрлай олиш керак.

Японияда кимдир бирор бир ихтиро билан мурожаат этса, агар ушбу ихтиро янги велосипед яратиш билан баробар бўлса ҳам янгиликка интилиш, ихтиро этишдаги қизиқишини сўндирмаслик мақсадида уни рағбатлантирилар экан.

***

Биринчи мақоласи чоп этилган тадқиқотчи, изланувчининг хис-туйғусини, худди биринчи учирма кушнинг қувончига ўхшатиш мумкин.

***

Замон талабига айланган репетиторлик жараёни бир томондан профессор-ўқитувчилар, мутахассислар учун даромад манбаи бўлиб қолган бўлса, иккинчи томондан параллел фаоллик кўрсатаётган норасмий мактаб, академик-лицей, касб-хунар коллежлари сони ошишига олиб келмоқда, шекилли...

***

Ҳеч қачон талабага, айниқса, ўқувчига қўлни бигиз қилиб, унинг пешонасига тақаб, «сен одам бўлмайдсан» дейиш керак эмас. Чунки, Эйнштейн математикадан, Менделеев кимё фанидан икки баҳо олар экан. Ўзбекистон халқ артисти Қахрамон Дадаев дарсларга, хусусан ашула дарсига кирмай мактаб ҳовлисида копток тепар эди.

***

Униб чиққан шогирдларнинг ҳаммасидан бир хил содиқдик кутиш ўз-ўзини алдашдир.

***

Раҳбарга бошқалар ҳақида ғийбат қилишдан ўзингизни тийинг. Бу яхшилиққа олиб келмайди. Бунинг ўрнига раҳбар берган кўрсатмаларни сифатли бажаришга интилганингиз маъқулдир.

***

Она ҳақида ҳар қанча улуғ фикрлар билдирмайлик оз, албатта. Чунки тўққиз ой давомида ўз бағрида сақлайди ва даҳшатли жар ёқасида туриб болани тугади. Уни боқади, ювади, тарайди, кийинтиради, ардоқлайди, ҳар бир нафас олиши ва қадамида

бевосита қатнашади. Ҳар бир мулоқотда болага у ёки бу тарбия сабоқларини ўтказилади. Шунинг учун бола тарбиясида онанинг роли бекиёс деб айтилади. Албатта, бунинг учун онанинг ўзи тарбияланган, одоб, ахлоқда ўрнатқан бўладиган, идрокли, зукко, дунёвий, хушфеъл бўлиши талаб этилади. Шунинг учун бўлса керакки, марҳум академик М.Т.Ўрозбоев Тошкент политехника институтида ректор бўлиб ишлаганида, абитуриентларни қабул этиш жарёнида қизларга кўпроқ имтиёз беришни таъкидларди, унинг бу фикрига «вилоятдан келиб таҳсил олаётган қизларга имтиёз берган билан улар иккинчи ёки учинчи курсдан турмушга чиқиб, ўқишни ташлаб кетадилар» деган эътирозларга, академик шундай жавоб берар экан «иккинчи, учинчи курсдан ўқишни ташлаб турмушга чиқиб кетсалар ҳам, ушбу қизлар бўлажак оналардирлар, фарзандли бўлиб болаларни боққанида, озгина бўлса ҳам институтда олган билимлари асқотади-ку, бу жамият тараккиётига кўшилган ҳисса эмасми», деган эди.

Бола тарбияси она қорнидаги вақтдан бошланади, демак она боланинг тарбиясига қизлик давридаги хулқи, ахлоқи, ҳомилалик давридаги унга оила аъзоларининг муносабати ва қолаверса атроф муҳитнинг, турмуш шароитининг, мусиқа садоларининг бево-сита таъсири бўлади.

Масалан, Исроилда боланинг 3 ойлигидан мулоқотли тарбияси бошланар экан. Шунинг учун ҳамма фарзандларга ҳам инчунун қиз болага ёшлигидан алоҳида эътибор қаратиш, жамият ривожининг асосларидан бири бўлиб ҳисобланади. Шу боис қиз болага ҳам, оналарга ҳам қадр-қиммат ва ҳурмат билан қарашимиз уларни доимо эъзозлашимиз ҳаёт талабидир.

***

Инсонларнинг айримлари тарқи дунё қилишга аҳд қилишади. Бунинг сабаблари қуйидагича бўлиши мумкин:

- биринчиси дунё воқеаларидан воз кечиш;
- иккинчиси ўзини-ўзи ҳаёт учун курашда бошқара олмаслиги;
- учинчиси унинг ёнида тарқи дунё ўрнига, бирор бир касб эгаси бўлиб ҳаёт кечириш йўлини тушунтирувчи инсон бўлмаслиги;
- тўртинчиси – тарқи дунё қилиб дарвешлик қилишда илоҳийликка ишонмаслиги.

Айрим инсонлар ўз-ўзига қасд қиладилар. Бунинг сабаби қуйидагича бўлиши мумкин:

- биринчиси – ўзини ўзи бошқара олмаслиги;
- иккинчиси – ўзи содир этмоқчи бўлган воқеликни таг-томирини тушуниб етмаслиги;
- учинчиси – ҳаётдан безганлиги сабабларини саёз тушуниши ва таҳлил этиш қобилиятининг етишмаслиги;
- тўртинчиси – психологик носоғлиги;
- бешинчиси – меҳрибон оила аъзолари ёки дўстларининг йўқлиги;
- олтинчиси – зурриёти йўқлиги ва бўлса ҳам унинг келажagini ўйлай олмаслиги;
- еттинчиси – аҳмокона (аҳмоқ бўлмаса шундай қилармиди) аламзадалиги;
- саккизинчиси – қуръонда ўзига-ўзи қасд қилишлик дўзахга равона бўлишлик эканлиги таъкидланганлигини билмаслиги.

***

Ҳамма ғоянинг ижобий ва салбий томонлари бўлганидек, ҳамма янгиликниёғ ҳам ижобий, салбий томонлари мавжуддир мисол сифатида:

Музлатгич - маҳсулотларни бузилмаслигини таъминлайди, бу ижобий томони, салбий томони эса электр энергия сарфини кўпайтиради, бехос терлаб келиб музлатгичдан суюқлик ёки бошқа нарсани истемол қилиб қўйсангиз сизни касалликка чорлайди.

Кондиционер - хонани совитиш ёки иситиш учун хизмат қилади. Бу унинг ижобий томони, салбий томони эса хонадаги кислород миқдорини камайтиради, ёз даврида кишини қаттиқ шамоллатиб қўйиши, электр энергия сарфини кўпайтириши мумкин.

Памперс - болаларни ҳўлланиб қолишдан сақлайди бу ижобий томони, салбий томони эса памперс мўлжалдан узоқроқ тutilса, бола жинсий органига нохуш таъсир этади.

Компьютер - турли хил маълумотлар базасини яратиш, ҳоҳлаган ахборотни киритиш ва керак бўлганда ўз вақтида олишга хизмат қилади, бу ижобий томони, салбий томони эса электр энергия сарфини кўпайтиради, инсон соғлигига, кўзига, мия ва юрак фаолиятига нохушликлар келтиради.

Бундай мисолларни чексиз келтириш мумкин.

Хулоса: абсолют ижобий, абсолют салбий инсон, ғоя, раҳбар, махсулот ва шу кабилар бўлмаганидек, абсолют ижобий ёки абсолют салбий янгиликлар ҳам бўлмайди.

***

Азал азалдан оилада энага тутиш одат бўлган, нима учун деган саволга жавоб бор, биз шу жавобни баён этишга ҳаракат қиламиз.

Россиядаги зодагонлар энагани ҳатто Олмония, Франциядан олиб келишган. Демак, энагага бўлган талабда цивилизация роль ўйнаган. Махсус тарбияловчи шахслар энагалар қатори, оила фарзандларини турли хил касбларга масалан, қиличбозликка, отда чопишга, кураш тушишга ва шу кабиларга ўргатувчи махсус жавобгарликни ҳам ўз бўйниларига олишган. Агар энага билан махсус шахслар бажарадиган ишларни, жумладан, она ёки отаси бажарса масалан, оила қизи ёки ўғли отдан йиқилиб тушса ёки қиличбозликда фарзанднинг у ер, бу ери тилиниб кетса, бунга она гувоҳ бўлса, иккинчи марта фарзандини отга миндирмаган, қиличбозликка йўл қўйдирмаган бўлар эди.

Демак, фарзандлар тарбиясида махсус шахслар, энагалар, муаллим-у. домлаларнинг тутган ўрни бекиёс экан. Айтишларича, Муҳаммад пайғамбаримиз ҳам 5-6 йил энага қўлида, тоғ шароитида тарбияланган эканлар.

Ҳозирги кундаги репетиторлик касби ҳам фарзандни билимга, касбга ўргатишдаги муҳим босқичлардан бири бўлиб ҳисобланади.

***

Қачонлардир энг кучли давлат мезони нима деган саволга қайси давлатда кучли қурол ва армия бўлса, ўша давлат кучли деган мулоҳаза бор эди. Ҳозир эса қайси давлат кучли армия, қурол ва тўлиқ ахборотга эга бўлса, ўша давлат кучли деган мулоҳаза бор.

Алишер Навоийнинг қуйидаги мисралари ушбу мулоҳазани тўлиқ тасдиқлайди, яъни

Агар сен огоҳсен шоҳсен,

Агар сен шоҳсен огоҳсен.

Демак, шоҳ ҳамма ахборотлардан огоҳ бўлса шоҳ бўла олади, бу дегани давлатни мавжуд ахборотларни ҳисобга олган ҳолда бошқара олиш қобилиятига эга бўлади. Агар, шоҳ мамлакат ҳаёти ва ўзига қўшни бўлган давлатлар ҳақида маълумотларга эга бўла

олсагина тўғри хулоса чиқара олади, тўғри қарор қабул қила олади. Россия шоҳларидан бири Екатерина II ҳар кунги иш фаолиятини бир гуруҳ одамларни ҳар куни эрталабдан турли хил бозорларга жўнатиб, мавжуд нарх-наволар ва бозордаги турли хил ахборотлар билан танишиб, шоҳга тақдим этишлари керак экан. Демак, Екатерина II ушбу олинган ахборотлар асосида ҳаётий қарорлар қабул қилган.

Шунинг учун юртбошимизнинг ҳамма фуқароларни оғоҳ бўлишга қилган даъватларини ҳеч қачон эсдан чиқаришимиз керак эмас. Ҳамма вақт оғоҳлик ва зийраклигимиз давлатимиз, ҳалқимиз тинчлиги гарови эканлигини унутмаслигимиз талаб этилади.

***

Бир инсон жуда кўп ташкилий лавозимларда фаолият кўрсатиб, охир-оқибат ўз фаолияти ўзига ёқмай қолибди. Ва кунлардан бир куни донишманд олдига бориб, ўз ҳасратини тўкиб солибди. Шунда донишманд билан мурожаат этувчи инсон орасида қуйидаги мулоқот бўлиб ўтибди:

Донишманд-сен янги келин тушган хонадон хонасини кўрганмисан ?

Мурожаат этувчи - ҳа, кўрганман.

Донишманд –келин уйида қандай нарсалар бўлади?

Мурожаат этувчи - кўрпа, ёстик, кўрпача мебеллар бўлади.

Донишманд – яна нима бўлади?

Мурожаат этувчи – гиламлар бўлади.

Донишманд – келин эрта тонгда нима иш билан машғул бўлади?

Мурожаат этувчи – келин эрта тонгда туриб, хонадаги гиламни, хона остонаси ва ҳовлиларни супуриб тозалайди.

Донишманд – гилам, остона ва ҳовлиларни келин нима ёрдамида тозалайди?

Мурожаат этувчи – супурги билан.

Донишманд – энди мени синчковлик билан тингла. Супурги алмашаверади, гилам эса ўзгармай қолаверади, ҳоҳишинг ва интилишинг бўлса ёки бир касбнинг эгаси бўл ёки илм билан шуғуллан. Ана шунда сен узоқ вақт гиламдек сақланишинг мумкин.

***

«Туққан она эмас, боққан она», деган нақл айрим ёшларга ёқиб қолганми, ҳомиладор бўлиб олиб, фарзандини қаерга беркитиш ёки ташлаб кетиш йўлини кидириб юришади. Фарзандларининг аҳволи эмас, бир кунлик маишатни устун кўрадиганлар ҳам бор.

***

Киши бошига ташвиш тушганида оила аъзолари, ёру-дўстларнинг кимлиги куёш нуридек аниқ бўлиб қолади. Демак, ҳар кунги гурунглашиш, харала-тараладан ташқари «ёмон» кунингизни ҳам эсдан чиқаришингиз керак эмас.

***

Қизик ҳис-туйғу бор, айрим ота-оналар ўз фарзандларидан нолиб қоладилар, яъни мен ўйлаганимдек иш қилмаяпти, оилани яхши уддалай олмаяпти ва шу каби норозиликлар пайдо бўлади.

Аммо ота-онанинг ўзи фарзандига таянч бўлиб тургани, бу эса фарзандни тўлиқ қанот ёзиб учолмаётганлигини тасаввур қилмайди. Шу туфайли кўпчилик фарзандлар ота-оналари бу дунёдан ўтганларидан сўнг мустақил, ота-онаси ўйлагандан ҳам яхши ҳаётни кўриб кетадилар. Демак, ота-оналарнинг асосий вазифаси фарзандларини одобли қилиб келажакка ишонч руҳида тарбиялаш, бу йўлдаги учрайдиган айрим нохушлик ва тўсиқларга теран қарай билишлари талаб этилади.

***

Бу психологиядир. Оила ташвиши билан ишхона ташвишини уйғунлаштириш ҳамманинг ҳам кўлидан келавермайди.

***

Ойнинг ўн беши ёруғ, ўн беши қоронғу деганларидек, инсоннинг ҳамма режалаштирган ишлари ҳам маромида бормаслиги мумкин бунга ажабланиш керак эмас. Ҳамма нарсани вақти соати бор деганлари шу бўлса керак.

***

Қисмат ва тақдир Ҳасан-Ҳусандир.

***

Эр-хотиннинг бир-бирига ўчакиши оилада пайдо бўлган дарзликдан далолатдир.

***

Хотинини урган, тепган эр – ҳайвондир.

***

Эр-хотин қанчалик гижиллашмасин, ҳамма вақт ажралиш фикридан узоқ бўлиши керак.

***

Ҳаёт синовлари сизни қачон исканжага олишини ягона худонинг ўзига аёндир.

***

Эҳтиросли одам билан эҳтиёткорона муомала қилингиз.

***

Ўғрилиқ қилиб пул топгандан кўра, қоровуллик қилиб ёки кўчани супуриб пул топган афзалдир.

***

Ёруғ дунёда яшаб, бирор-бир ижобий из қолдириш ҳақида кўп гапирилади. Бу тўғри. Охиратдан олдин қолдириладиган ижобий из аввало оила аъзоларингиз, қариндош-уруғларингиз, ёру-биродарларингиз, ҳамкасбларингиз учун сезиларли бўлсин. Чунки, биринчи бўлиб ана шу инсонлар сизнинг ҳаққингизга дуо қилиб фотиҳа қилишади ва сизнинг ҳаётда қолдирган изингизни тарғиб, ташвиқот қилувчилар ҳам доим эслаб турадиганлар ҳам, керак бўлса изингизни кенгайтирувчилар ҳам шулардир.

***

Қуёш бота бошлаганда осмонга қизил шуъла тушса эртаси кунни ҳаво очиқ бўлади дейишади. Худди шунингдек инсоннинг асосий умри ўтиб бўлганда оиласидан, фарзандларидан, қариндош-уруғлару, ёру биродарлари, ҳамда касбдошларидан кўнгли тўк бўлса ўзининг поклигига ишонса, яхшилиқлар гирдобиди бўлса,

дуога бой бўлса, ўтган ҳаётдан нолимаса ҳамма учун хушфёъл бўлса, шукроналик қила олса нариги дунёга равона бўлганида руҳи шод ва жаннат гулдастасига муяссар бўлса керак.

***

Дам олиш жойларида, истироҳат боғларида, кўчаларда юқори кайфият билан келаётган қизлар гуруҳини кўрган хом ҳаёл айрим йигитлар «оҳ йигитлар кидириб юришган қизларга учрадик» деб ҳаёлот қилиб дарров ўзларини саркардалардек тутиб қизларга ким биринчи бўлиб гап отиш ва ким кимни мафтун эта олишини бир ондаёқ келишиб олишади. Бундайларнинг кўпчилиги бетартиб, бачкана мулоқотлардан фойдасиз сафсатаалардан сўнг сувга тушган мушукдек бўлиб қолсалар ҳам бошқаларга сунъий ғурур билан куракда турмайдиган лукмалар отиб кетадилар.

Хулоса: агар олдиндан ишонч ҳосил қилинган аниқ фикр-мулоҳаза бўлмаса, ўз ишингизга ўзингиз пушаймон бўлишингиз мумкин.

***

Катта асфальтланган кўчаларда тинимсиз ҳаракат қилаётган турли хил машиналар ўзидан чиқарган курумлар ва ёғлар билан қопланиб қолади. Саратон иссиғида ёки қаҳратон қиш пайтида ушбу курумлар унчалик сезилмайди. Куз яқинлашиши билан биринчи бор ёғадиган ёмғир асфальтдаги ёғланган курумни юпка пардага айлантиради. Ана шу юпка парда устида машина кескин бурилса ёки кескин тормоз берилса, машина сирпаниб сизга кулок солмай қолиши мумкин.

***

Кулиб кутиб олиб, орқасидан ғийбат қилишдан худонинг ўзи асрасин, яъни инсоннинг ақллилиги унинг сафсатасидан эмас, амалий ишдан маълумдир.

Шоир айтганидек:

Душманингни кулгани
Сенда нуқсон кўргани,
Кўзингда мақтагани
Зимдан лаҳат қазгани...

***

Тарихни ўрганишни ўз сулолангиз тарихидан бошланг.
Шундагина бошқа тарих қадрига етасиз.

***

Яхши ҳамки, давлатларда прокуратура, ички ишлар вазирилиги, суд ва шу каби институтлар бунёд этилган. Мисол сифатида, давлат автоинспекция ходимини олайлик. Агар ушбу ходимлар бўлмаса, машиналар бир-бирининг устига чиқиб юришар эди. Прокуратура, божхона, суд бўлмаса, одамлар мамлакат бойлигини талон-тарож этиб, бир-бирларининг гўштларини ейишлари мумкинмиди...

***

Бошқа одам келиб сизни калтакласа, сиз ҳам бошқа бир одамни калтаклашингиз шарт эмас. Армиядаги «дедовщина» шундан келиб чиққан экан. Вақтинча ҳарбий хизматга чақирилганлар ўз даврида улардан олдин хизмат қилганлар уларни мазах қилганликлари учун —биз ҳам шундай қилишимиз керак — деган тушунчалар миясига ёпишиб қолган. Шунинг учун офицерлар ҳам «дедовщина»га кўзларини юмиб турар эмишлар. Ахир бу тартибли армиядаги бузуклик эмасми?

***

Бир одамга иккинчи одам ёқмаса, учинчи одамни жазолаш ўта пастликдир.

***

Шундай инсонлар борки, бугун дўстлар даврасида гурунглашиб ўтириб, эртасига шу дўстлари ишлайдиган ишхонага маълум бир масала билан комиссия аъзоси бўлиб қолишса, урди худо, якин деб юрган дўстига ҳам хушрўйлик қилмай кўяди. Тўғри, хизмат хизмат билан, дўстлик дўстлик билан — бу ҳаёт талаби. Лекин, комиссия аъзоси сифатида ишни ўргангунча ҳаққоний баҳо бер, бироқ дўстлик риштасига зиён етказма.

Афсуски, бундай қилиш ҳамманинг ҳам қўлидан келмайди, чунки инсонда бекиниб ётган ғурурни қачон пайдо бўлишини билиш қийин.

***

Ҳайвонларнинг аксарият қисмини у ёки бу хулқ-одобга ўргатиб, циркка олиб чиқадилар. Айрим одамларни умуман хулқи, одобини ўзгартириб бўлмайди. Демак, ҳамма нарса хулқ-одобни яхшилаш усулига боғлиқ экан.

***

Ҳаётга умид риштаси билан боқингиз, ҳар куни жисмоний тарбия билан шуғулланинг, ҳеч қачон овқат кам деб ношукур бўлманг, кўлингиздан келгунча режимда овқатланинг, организмгини ортиқча чиқиндилардан, хилтлардан тозаланг, тоза ҳавода кўп юринг. Организм кўтара олмайдиган ишга уринманг, узоқ умр кўриш учун узоқ вақт ўзингизни соғлиғингизни ўйланг. Моддий маблағингиз бўлмаса ҳам, руҳий маблағни сақлашга интилинг. Бола-чақангизни роҳатини кўрай десангиз, уларни соғ юришини таъминланг.

***

Гап қоринни тўлдиришда эмас, балки уни тўйдиришдадир.

***

Буюк одам бўлиш учун, бошқаларни ҳам буюк деб қабул қилиш керак, чунки ҳар бир инсоннинг ҳеч бўлмаганда беш фоиз ижобий хислати бор. Демак, буюклик ҳар бир инсоннинг ижобий хислатини топа билишидадир.

***

Тентакка сен ҳам тентакча муомала қилмасанг, у сени тушунмайди.

***

Ўз соғлиғини эъзозлай билиш омад ва юқори лавозимлар пойдеворидир.

***

Ўзгалар ҳаққига хиёнат қилиш худони алдашдир.

***

Айёрликка қарши курашишнинг йўли зукколикдир.

***

Ўзингизга ёқмайдиган мусиқани эшитганингиздан ёки сизга ёқмайдиган одам билан суҳбат ўтказганингиздан кўра, кўпол қилиб айтганда асосли тарзда калтак еганингиз афзалдек туюлади.

***

Биз, ҳамфикр, улуғ классик шоирларимиз дастурхонидан ҳозирги кунгача ўз қимматини йўқотмаган руҳий озикларни, умумбашарият аҳамиятга эга бўлган, то одамзот бор экан ўлмас, бадий ва маънавий дурдоналарни ажратиб олиб, улардан фойдаланишимиз лозим.

Қадимдан маданият бешиги бўлган Шарқ классиклари ижодида эса бундай неъматлар бисёрдир.

***

Дамлаб кўйилган текин ош ҳеч қаерда йўқ. Алломалар айтганларидек, сабр қилсанг гўрадан ҳолва битар. Сабр муваффақиятнинг калитидир.

***

Катта кўрмаганни кичик кўради, кичик кўрмаганни катта кўради, иккаласи биргалашиб қараса ҳеч нарса кўздан қочмайди.

***

Катакда семириб ётган товук, учишнинг фойда-зиёнини қаёқдан билсин.

***

Заҳрини дилига солиб, асалини тилига чиқариб ишлаган маъқул.

***

Эгилган бошни қилич кесмайди, эгилмаса бошдан ажралади.

***

Жаҳл келганда ақл қочади.

***

Инсон лакма бўлса, бошига ташвиш орттираверади.

***

Қўрқув ҳамма муваффақиятсизлик гаровидир.

***

Шаддотлик ва таваккалчилик ярим муваффақиятдир.

***

Маънавий инсон каби, илоҳий нур сочиб турадиган бўлиш керак.

***

Меҳр нури ҳар қандай тошни эритади.

***

Сизга муҳтож инсонга сунъий муомала қилгандан кўра, унга очиқ ҳақиқатни айтиб, амалий ёрдам кўлини чўзган маъқулдир.

***

Инсонларни севги, муҳаббат, деб ҳаёлий ҳис-туйғулар билан кўнжини пуч ёнгоққа тўлдириш ўрнига, инсонларни бир-бирига мослашиши, бир-бирини ёқтиришга интиштиришнинг фойдаси кўпроқдир.

***

Авалло, инсонга, ҳар кимсага раҳм, шавқат, меҳр беринг, унинг кўнглини олинг, унга Аллоҳ таолодан омад тиланг, сўнгра ундан бирор-бир нарсани талаб қилинг.

***

Ҳар бир янги ғоя, ҳаёлий фикр текис тоза қоғозга туширилади. Аммо ғоя ва ҳаёлий фикр ҳаётга жорий этилишида турли хил синусоидал ғадир-будирликларга учрайди. Шунинг учун, янги ғоя ва ҳаёлий фикрни амалга оширишда ўта сабрлилик ва синчковлик талаб этилади.

***

Бошқа инсонлар меҳрисиз, сиз бамисоли қуриган ва мевасиз дарахтсиз, кўзингиз очиқ, тан-жонингиз соғ экан, оила учун, жамоа учун вужуддан виждон амри билан жавлон уринг.

***

Тилнинг суяги йўқлиги ҳақида жуда кўп гапирилган ва бунга қўшимча қилиш амри маҳолдир. Аммо, бир нарсани эздан чиқармаслик керакки, сиз ким билан нима ҳақида гаплашаётганингизни ҳеч қачон унутмангиз ва бўлиб ўтган суҳбатдан сўнг (тилинг айланиб бўлгандан сўнг) ўз суҳбатингиз мазмунини таҳлил эта олиш қобилиятига эга бўлишингиз, хулоса чиқара билишингиз керак. Бу ҳаммага ҳам ёқавермайди. Бунинг учун маълум миқдорда психологик қобилиятга эга бўлиш керак.

***

Ҳоҳлаган табиат мўъжизаларига жонивор, ҳайвон, ўсимликларга синчиклаб қарасанг, албатта меҳрни жалб қилувчи нимадир топасан. Инсонлар инсонлар билан учрашганларида, тўқнашганларида меҳр топа оладиган ҳолатда бир-бирларига муносабатлаш бўлганларида камроқ уруш-жанжал, безориликлар содир бўлармиди.

***

Спортга, эрталабки жисмоний тарбия, енгил югуриш ва шу кабиларга мажбурий киришсангиз, ишонинг нафи кам бўлади. Ушбу машқларга ва умуман ҳаётдаги ҳар бир керак деб ҳисобланган ишингизга сунъий эмас, табиий тарзда киришсангиз ёки кейинчалик уни одат қилиб олсангиз, очик чехра ва юракдан енг шимариб киришсангиз нафи кўпроқ бўлади, холос.

***

Бошқа миллат урф-одатига, айниқса, унинг санъатига ўз миллатингиз урф-одати, санъати нуқтаи назаридан қарай олсангиз, албатта бошқа миллат урф-одати, санъатига бўлган интилишингиз ўзгариши мумкин.

***

Кимдир сиздан қаттиқ хафа бўлса ҳам, сиз у кишидан хафа бўлмасликка уриниб кўринг. Чунки у одам ноҳақ бўлса ҳам, барибир исбот қилиб беришингиз амри-маҳол, қаршингиздаги одамни ноҳақлигини билиб туриб хафа бўлсангиз, бир марта берилган ҳаётингизнинг маълум қисми асаблар қийналиши эвазига

қисқаради, холос. Иложи борича буни эсда тутишга ҳаракат қилингиз.

***

Айрим эркаклар хотинларини хумга солиб қўйган бойликдек хонадан, уй остонасидан чиқармай, фақат уй иши ва фарзандлари билан банд бўлишини қатъий талаб қиладилар. Ҳатто хотини ўқиган, билими ёки бирор касби бўлса ҳам тутқунликда ушлаб турадилар. Бизнинг фикримизча, аёл киши қандай лавозимда ёки касб эгаси бўлишидан қатъий назар ишлаши керак. Сабаб:

Биринчидан: ўз билими, касбини кераклигидан аёлда ғурур пайдо бўлади.

Иккинчидан: кўчага чиқувчи аёл албатта афту-ангорига қарайди.

Учинчидан: у ёки бу жамоада ишлаш унинг дунёвийлигини оширади.

Тўртинчидан: худонинг ўзи сақласин-у, эри у ёки бу вазият таъсирида ишдан бўшаса ёки жисмоний бир фалокат юз берса, хотини, бола-чакаси бошқа инсонларга (жумладан, бегона эркакка) қарам бўлиб қолмайди.

Бешинчидан: эрнинг хотинига бўлган ишончи ҳаёт синовидан ўтади.

***

Боққа кириб гоҳ у мевадан, гоҳ бу мевадан татиб кўриб гоҳ у мевани, гоҳ бу мевани мақтагандек, у ёки бу қизни ёки аёлни кўрганда уни ҳам, буни ҳам мақтаб ҳаммасининг ҳидини ҳидлашга интилиш инсофдан эмас. Чунки мева ҳар фаслда бир ҳосил берса, қизлар, аёллар худо берган умрининг охиригача битта эркакгагина ҳидларини ҳидлатишлари мумкинлиги ва хосиятини бузишга воситачи бўлмаганингиз маъқул.

***

Бугунги, эртанги ва ҳамма кунларингизни дахлсиз, тинч, осойишта ўтишини истасангиз, ҳиммат қилингиз ва ҳамма вақт ҳимматли бўлиб қолинг. Ана шундагина сизга ҳам ҳиммат қайтади.

***

У ёки бу воқеликлардан сўнг, ҳар бир инсон ўқиниши мумкин. Ўқиниш шундай нарсаки, инсоннинг руҳини яралаши мумкин.

Яхшиси ўқиниш жараёнида руҳни тетиклаш, ўтган ишларга саловат этиб, эртанги кун ташвишларини ҳал этиш учун шижоат қамчисини тайёрлаш керак.

***

Асабий ҳолати чўққига кўтарилган одамни худди спиртли ичимлик ичиб, машина ҳайдаётган инсонга ўхшатиш мумкин, яъни йўлидаги тўсиқларни, ҳатто светофор чироғини ҳам кўрмай қолиши мумкин.

Хулоса: асабийлашган инсоннинг диққат-эътибори сусайиб, нима гапирганини сезмай, назоратни йўқотиб қўйиши мумкин.

***

Авалло, сиз ўзингизга бўлган талабингизни ҳаётий эканлигини исбот ва намойиш этиб, сўнгра бошқалардан талаб қилсангизгина. Ўзгаларда ўзингизга нисбатан ишонч ҳосил бўлиши мумкин. Меҳнатқаш, заҳматқаш, жафоқаш эканлигингизни исбот этмасдан ўзгалардан ҳурмат талаб қилиш – бу зиёли инсонга хос бўлмаган хислатдир.

***

Агар фарзандларингиз, набираларингиз, ҳамкасбларингиз, ишхонадаги ходимларингизга ноўрин муомала қилиб, кўполлик қилсангиз, албатта тез фурсатда акс-садосини кўрасиз.

***

Фарзандлар, неваралар, ўқувчилар, талабалар тартибига фақат яккаю-ягона қаттиқ қўллик қилиш ўйлаган мақсадга эришимизда қўл келмаса керак. Агар униб ўсаётган ниҳолни нуқул коронғуда ушласак, у ранги синиққан, нимжон бўлиб ўсиши мумкин. Шунинг учун ушбу ниҳолга қуёш нури ва очиқ ҳаво ҳам даркор бўлганидек, тарбия ишида ҳам меъёрида эркинлик ва меҳр бериб турилгани маъқулдир.

***

Агар ипни ҳатто арқонни доим тарангликда ушлаб турилса, албатта титилади, сўнгра узилади. Худди шунингдек, асабни ҳам доимий тарангликда ушлаб туриш уни жароҳатланишига олиб келиши, инсонни мувозанатдан чиқариши мумкин.

***

Ҳасадчини, ғийбатчини худди юмронқозикқа ўхшатиш мумкиндир, чунки юмронқозик кавламай юролмайди, бу унинг конжонига сингиб кетган касбдир.

***

«Йиқилганни урма», деган нақлга бўйсунуш ҳам қарз, ҳам фарздир. Энг муҳими онгли тарзда эмас, у ёки бу тасодиф билан хатоликка йўл қўйган одамни ҳар доим эзавериш, унга дакки беравериш инсофдан эмас.

***

Персонални бошқариш учун, раҳбар персонал билан шуғуллангани маъкул.

***

Классик, мумтоз мусиқа ва ашулаларни мириқиб тинглай олмайдиганлар ёки тинглашга хоҳиши бўлмаганларни миллат ошига тушган пашшаларга ўхшатиш мумкин.

***

Иши битмаса эшиқдан, ҳайдасангиз деразадан келиб, сизга хиралик қиладиган одамни хира пашшага ўхшатиш мумкин. Аммо ушбу одамсимон хира пашшани тутиб ғижимлаб ташлай олмайсиз.

***

Деҳқон йилнинг тахминан ўн ойи давомида бутун оила аъзолари билан қилган меҳнати эвазига етиштирган ҳосилини икки қўли билан умрини чойхонада, ресторан, кафеларда айш-ишрат билан ўтказадиган ва кўчада бойвачча бўлиб, тўйларда артистлар бошидан пул сочадиганларга энг камида беш-ўн баробар кам нархга топшириб келиб, яна худога беадад шукур деб, кейинги йил ҳосилини етиштириш тараддудини кўра бошлайди. Пешона ҳам шунчалик шўр бўладими, ахир!

***

Ранги-ангори кетиб қолган инсонга тикилиб олиб, жуда мазангиз қочибди-ку, тинчликми ўзи ёки бирор-бир нохуш воқеа юз бердими, деб мурожаат этиш ўша инсонга ханжар ургандек,

илон захрини сочгандек туюлиши мумкин. Агар сиз одамгарчилик қилгингиз келса ва ҳақиқатдан у инсонга меҳрингиз бўлса, қандай бўлсада унинг руҳини кўтаришга уринганингиз минг чандон афзалдир. Шу ишни амалга ошира олсангиз, гуноҳ ўрнига савобга эга бўласиз.

***

Ҳаётда ҳар доим жўшқин, шижоатли, ташаббускор бўлиш учун, ҳаётнинг энг қизғин жараёнларида чўчимай, тап тортмай, қатнаша олишга уриниш керак.

***

Ҳаёт – курашдан иборат, бу табиий ҳодиса. Бироқ шундай курашиш йўлини топингиз-ки, белингиз синиб, бошингиздан айрилиб қолишингиз керак эмас.

***

Тарих сабоқларини таҳлил этадиган бўлсак, асосан бир нарсанинг шоҳиди бўламиз, яъни Хитойми, Ҳиндистонми, Америками, Россиями, Италиями, Франциями, Олмониями ёки Ўрта Осиёми ҳамма мамлакатларда тинимсиз, даҳшатли урушлар бўлиб ўтган. Ушбу урушларнинг асосий мағзи тахт учун кураш, бошқа мамлакатлар ҳалқини ўзига тобе этишдир. Тобеликни тушуниб етган гуруҳлар ҳақиқат учун курашганлар, бироқ бирорта шох, давлат раҳбари умрбод айш-фароғатда яшай олмаганлар. Демак, ҳокимият учун курашиб, миллионлаб одамларни гирдоб бўлишига олиб келиб, гуноҳини оширганидан кўра қўлидан келганча оиласи, фарзандлари ва қолаверса, жамоага фойдали бўлиб яшашдан кўра бахтли инсон бўлмаса керак.

***

Бу дунёдан шаҳаншоҳлару-амалдорлар, гадойлару-улуғ олимлар, мутафаккирлар, фузалолар ўтдилар ва ўтадилар. Ҳеч ким бу дунёга устун бўла олмаган ва бўла олмайди ҳам, бу дунёга устун бўлар, фақат яхшилигу-эзгулик, меҳр, шавқат ва одамийлик, устун бўлиш осон эмас, чунки садоқат, меҳр, шижоат, келажак авлодлар учун нимадир ёзиб қолдиришга интилиш, чидам, сабрга эга бўла олиш керак.

***

Ҳамма ҳам бошқа одамга дўк уриш, .қўполлик қилишдан олдин, уни тинглашга вақт ажратиб, ўзини уни ўрнига қўйишга ҳаракат қилиши керак.

***

Эшита билиш, инсон қалбига қулоқ сола билиш ва беасос уни жазолай олмаслик-олийжаноблик белгисидир, акс ҳолда бу – худбинликдир.

***

Сизга насиҳат қилувчи одам, ўзи бераётган насиҳатнинг маълум қисмини ўзи амалга оширмаслиги ёки ошира олмаслигини ҳар доим назарда тутганингиз маъқул.

***

Эътиқод бу: оилага ҳурмат, иззат; фарзандларга оқибат; дўстларга, ҳамкасбларга ишониш; миллатни эъзозлаш; Ватанни ёддан чиқармаслик; эл-юртга муҳаббат; халқни эъзозлашдир.

***

Йирик давлат арбоблари, подшоҳлар ҳаётини орзу қилишга жуда ҳам ошиқманг. Сабаб ўша лавозимларда бўлмасдан, улар ҳаётини тасаввур қила олмаслигингиз мумкин.

Улар (яъни подшоҳлар) бошидан ўтган турли хил можаролар, азоб-уқубатларни чуқур таҳлил этиб чиқа олиш имконига эга бўлсангиз, ўз ҳоҳишингиздан қайтишингиз ҳам мумкин.

***

Инсонни жазолашдан олдин бериладиган жазонинг ижобий ёки салбий оқибатини тасаввур этишга ҳаракат қилиш керак.

***

Бидъат инсоният бошига битган вабодан ҳам кучли касалликдир, фақат бидъатгина мутафаккиримиз Улуғбекни ўз камари палагининг нишонаси бўлган Абдулатифни ўз отасига қилич кўтаришга олиб келган.

***

Дўстларга дўстларча, худбинга худбинларча муомала қила
билиш ҳаммининг ҳам қўлидан келмайди, яъни шоир айтганидек:
Ёмон бўлса дўстлари, дўст кунига ўтсалар
Яхши бўлса дўстлари дўсти учун ўч олар.

***

Ўз соғлиғига ўз вақтида эътибор берадиган, соғлиғининг
кадрига етадиган инсонлар бахтга қарши кам, ёки бунинг салбий
оқибатини кейин тушунадилар.

***

Воқелик ижобий ёки салбий бўлишидан қатъий назар,
қанчалик сир тутилса, унга бўлган интилиш геометрик прогрессия
асосида кучайиб боради.

***

Кўнгил изҳорини, фикрини ўзгага баён этиш учун, ўзганинг
ўрнига ўзингизни қўйиб кўринг.

***

Ашула ёки мусиқани эшитган билан уни тушунилмаса ёки
одамга руҳий таъсир этмаса, вақт бекорга сарфланади, дейиш
мумкин.

***

Маҳаллада кўлингдан келмайдиган ваъдани берма ва ўзингни
бошқа фуқаролардан сунъий ажратиб юрма, аксинча маҳалла
қуйдаги обрўинг тагига сув қуйилади.

***

Иш бор жойда камчилик бор, аммо йўл қўйиладиган камчи-
ликнинг ҳам чегараси бўлиши керак.

***

Шундай домлалар ҳам борки, талаба унинг олдида ўтириб
саволга жавоб бера бошлагач, ҳаёли берилаётган жавоб мазмундан
четлашиб, талабадан қандай қилиб ва қанча пул ундиришга ўтиб
кетади.

***

«Пул бўлса чангалда шўрва» мақолини, «Сабрингиз, тоқатингиз иймон, эътиқодингиз бўлса албатта мақсадга эришасиз» деб атаган бўлар эдим.

***

Фарзанд тарбиясига худди қаровсиз қолган томорқадаги дарахтга қарагандек қараш керак эмас. Фарзандга ҳам вақти-вақти билан у ёқ, тарбия, одоб озуқасидан бериб туриши керак.

***

Аския ва қизиқчилик ўрнатилган чегарадан чиқиб кетса, уни бачкағналик деб айтиш мумкин.

***

Уйда хуфтон, кўчада шодон бўлиб юривчи эркак кишиларга «уйғунлик» деган вирусдан юктирилса яхши бўлур эди.

***

Ҳар бир хонадон рўзғор билан шуғулланади. Имкон қадар шундай қилиш керак-ки, у ёки бу нарсани камроқ харид қилинса ҳам, у ёки бу нарсани вақти-вақти билан захиралик қилиб харид қилиб турган маъқул. Чунки кўз тўймагунча қорин тўйиши амри-маҳол.

***

«Қиш ғамини ёзда, ёз ғамини қишда кўр», деган нақлга итоат этмайдиган одамни лоқайд одам дейиш мумкин.

***

Терроризмга, ваҳобийлик ва шу каби оқимларга қарши курашишда асаларилар принципини амалга ошириш маъқулга ўхшайди. Асаларилар ўз жамоасидаги тартиббузарларни аёвсиз жазолайдилар. Инсонлар ҳам шундай қилишлари учун юксак маънавиятга эришиш керак.

***

Экология ўзгариб бориши билан ёзги ва қишки чиллалар ҳам режимини ўзгартириб юборишди, қаттиқ совуқ, қор ёғишлар баҳорга кўчиб, ёзги чилладаги қаттиқ иссиқлар куз мавсумига

яқинлашиб қолаяпти. Ўзбекистонни жаннатмаконлиги шундан иборатки, охирги 150 йиллик тадқиқотлар бўйича энг қаттиқ совук тахминан 10 кун, энг иссиқ ҳам тахминан 10 кун давом этади.

Ҳозирги қишки ва ёзги чиллалар характериани айрим бетайин инсонлар характериға ўшатиш мумкин.

***

Битта масала бўйича бир нечта одамға мурожаат этаверсангиз ҳам, илтимосингиз қабул этилмай қолиши мумкин, чунки акс-садо деган ҳис-туйғу бор.

***

Интилиш, севги, муҳаббатни ўчай деб турган оловни авж олдириб юборувчи шамолға ўшатиш мумкин. Аммо бундай шамол қачон бўлиши мумкинлигини билиб бўлмаганидек интилиш, севги, муҳаббатни ҳам тайинли ва тайинсиз эканини фақат Аллоҳ таолонинг ўзи билса керак...

***

Машина ҳайдовчининг сергаклиги, ҳаёлпараст бўлмаслиги пиёдалар умрининг ва ўз умрининг гаровидир.

***

Инсон орқасидан тош отиш номардликдир.

***

Ўта жиғибийронлик инсонни мувозанатдан чиқариб, асабларини таранглаштириб, асосий бажарилиши керак бўлган ишни ўз вақтида бажарилмаслигига асос бўлиб қолиш эҳтимоли бор.

***

Оний мақсад, оний муваффақият учун курашиш жараёнида ўз навбатида оний ижобий, оний салбий натижаларға эришиш мумкин. «Ўйловчи ўйлағунча, таваккалчи ишини битиради», деганларидек оний интилишни ҳам бутунлай рад этиш қийиндир.

***

Инсонда олтинчи ҳис-туйғу бор дейишади. Кимда агар олтинчи ҳис-туйғу ривожланган бўлса, у кўпроқ истиқбол ва

ҳаёлий воқеликлар, режаларни олдиндан сеза олади. Олтинчи ҳис-туйғу мия остидаги онгга ишониш, унга қулоқ солиш ва уни ривожлантира олиш мумкин экан. Мия остидаги онг фаолиятига қулоқ сола билиш ва унинг ёрдамида башоратларни амалга ошириш ҳам мумкин, ҳам керакдур деб ўйлаймиз.

***

Фарзандларга, набираларга бўлган муҳаббат – келажакка бўлган муҳаббатдир.

***

Фарзандлар қувончи, кулгуси энг улуг байрамдир.

***

Инсонга роботга муомала қилгандек муомала қилиш, кўрсатма берувчи кимсанинг ҳам роботсимон ҳис-туйғули қилиб қўйиши мумкин.

***

Бемор руҳий ҳолати ёмонлашганда, унга қариндош-уруғлари, ёр-у биродарлари хабар олмаётгандек туюлади. Бу психология холос. Аслида табиий ҳол. Чунки ҳаёт ғилдираги айланишда давом этаверади. Бемор ўз ҳолича, соғлар ўз ҳолича яшайверадилар. Бу табиат қонуни, хафа бўлиш ўрнига руҳий ёрдам кўникма олишга интилингиз.

***

Қозилик қилган яхши, бироқ одамларни сарсон қилиш, алдаш, уларнинг нафсига тегиш нодонликдир.

***

Суриштирмай, ўйламай бировга қарз бериш, айбингиз бўлмасада, бўйнингизга сиртмоқ солиш билан баробардир.

***

«Арзоннинг шўрваси текин» деганларидек, эркакка тез илакишган аёлдан ва шунингдек, аёлга тез илакишган эркакдан ҳаётингиз жабҳаси қимматга тушмасдан қочингиз.

***

Шундай вақтлар бўлади-ки, ким биландир ширин суҳбат кургингиз, қандайдир овқатни егингиз, қаергадир боргингиз келиб қолади. Менимча, вақти-вақти билан кўнгил ноласига ҳам қулоқ солиб турган маъкул. Агар шу ишни амалга ошира олмасангиз кайфиятингиз бузилиши, юрагингизда йиғилиб қолган ҳис-туйғулар зардобга айланиши мумкин.

***

Яхшиси соғлиғингиз ёмонлашса кўпчиликка, айниқса, ғийбатчи, қўланса инсонларга билдирмангиз. чунки бундай кимсалар сизни касаллигингизни ҳам ғийбатга айлантириб, шундоқ ҳам маънос кўнглингизни бадном этиши ва керак бўлса ўз шахсий манфаати йўлида фойдаланиши мумкин.

***

Оила аъзоларидан бири касал бўлса, ҳамма касалдек туюлади. Аҳиллик, оилаохунлик, эрохунлик, хоинохунлик, фарзандохунлик бўлса камроқ касаликка чалинади, камроқ сиқилади ва ниҳоят умр узаяди.

***

Агар бемор сифатида касалхонага, шифокорга маслаҳатга борсангиз, касалхонадагиларни кўриб, гўёки ҳамма сизни касалингиз билан оғригандек туюлади.

***

Умуман, бемор кўпчиликка ёқмайди, яхшиси касал бўлмасликка ҳаракат қилган яхши.

***

Сиз шифокорга учрашганингизда, айрим шифокорлар гўёки сизга жиддий эътибор бермаётгандек туюлиши мумкин, чунки сиз ўзингизни ягона бемор деб ҳисоблашингиз мумкин, шифокор эса сизга ўхшаш беморлар бисёрлиги сабабли, сизга бўлган муносабати ғайри-табиий бўлади. Сиз бундан хафа бўлмангиз.

***

Мақсади аниқ, интилиши ёрқин, зукко, иқтидорли одамлар улғайиб қолган бўлсаларда, уларнинг ёшини суриштирмаган маъқул.

***

Тақдир билан ўйнашиб, ҳазиллашиб бўлмайди.

***

Оптимистик руҳ сизни тарк этмаса, албатта мақсадга эришасиз.

***

Ҳатто пешонангизга пистолет тақалса ҳам, ўзингизни йўқотмасликка урининг. Бу сизнинг довжураклигингиз, жасоратлигингиз белгиси бўлади.

***

Ҳар доим ўзини яхши кайфият ва тетик тутиб юриш омад келтиради ва ўзига хос дипломатиядир. Давлат арбобларининг энг жанжалли ва ечилиши қийин бўлган масалаларни ҳал этишдаги ўзларини тутишларини эсланг.

***

Айрим шошқалоқлик билан иш бажарувчилар ва шошқалоқлик билан қарор қабул этувчиларни меъёрига етиб ивимаган қатикқа ўхшатиш мумкин. Меъёрида ивитилмаган қатик фойда ўрнига зарар келтириши мумкин...

***

Ўзини енгган зўр.

***

Одамларга раҳмат айтмаганга, Аллоҳ раҳмат айтмайди.

***

Одамларни рози этиш, англаш қийин фалсафадир.

***

Оиладами, ишхонадами, у ёки бу нохушлик асосида сиқилишга, руҳий азобланишга олиб келувчи сабабларни кидириб топиб уни бартараф эта олиш олийжанобликдир.

***

Бу дунёга келиб яшар экансан, албатта яхшилик сари интил ва яхшиликка яхшилик билан жавоб беришга ҳаракат қил.

***

Бефарқлик, лоқайдлик, кўполлик ва ҳасадгўйлик инсон танасида пайдо бўлиши мумкин бўлган чипқон каби ҳаётни емириб, албатта ўзидан салбий из қолдиради. Бу табиат қонунидир, чунки худо-таоло ҳамма нарсани кўради ва билади.

***

Энг аввало, руҳни тозаланиш ва даволаш керак, сўнгра шифобахш ўсимликлардан истеъмол қилиб, ундан кейингина тиббиётнинг бошқа муолажаларига мурожаат қилиш керак.

***

Омад(карьер), бахт ўзидан-ўзи келмайди. Худо-таолонинг «сендан ҳаракат, мендан баракат» деган иборасини ҳар доим ёдда тутиб келажак, истиқбол сари ҳаракатлана олиш қобилиятига эга бўлишимиз керак.

***

Бошқа кимсадан ҳақсиз, асоссиз гумонсираш, шубҳаланиш унга таъна тошини отиш, уни сабабсиз қатл этишга тенгдир.

***

Ҳаётдаги ғаразлик, ғурбатлилик, аламзадалик белгиларига эга бўлган инсонлардан эҳтиёт бўлинг ва улардан узоқроқ яшашга интилинг.

***

Ҳаддан ташқари, яъни ўрнатилган чегарадан, тартибдан чиқиб кетадиган сунъий талабчан инсонни албатта, ўз манфаати ҳам бўлади. Бироқ, ушбу манфаат ҳам ижобий, ҳам салбий бўлиши

мумкин, ижобийси жамият манфаати, салбийси шахсий манфаат-дир.

***

Шошма-шошарлик ишнинг белига тепишдир.

***

У ёки бу йиғилишда ҳар қанча гапириш мумкин, аммо хусуматсиз гапирилса яхши бўлади.

***

Миш-мишлар, фиску-фасодларга ишониб яшаш нодоннинг иши.

***

Агар раҳбар атрофий таҳлил эгаси бўлмаса, ишхонада ходимлар билан қиладиган мулоқотини уйда ҳам амалга оширадиган бўлиб қолади. Бу албатта оила аъзоларига маъқул бўлиши қийин.

***

Бир эркак киши бошқа бир аёл билан ширин, эркин суҳбатлашиб турганини кўриб дарров нотўғри хулоса чиқариш, ана шу инсонларни ўргимчак инига яқинлаштиришдир.

***

Синашга бўлмаган гўзал аёлга сунъий илакишиш, худди ёниб турган оловга билмасдан қадам босишдир.

***

Оиладаги бетартиблик парокандаликка олиб келиши мумкин.

***

Албатта ҳар бир инсон ўзига ташқаридан боқиб кўришни ўргана олса, яъни бошқа инсон нуқтаи назаридан қарай билса, жуда одилона хулосалар чиқариш имконига эга бўлади. Ўзига ташқаридан боқиш, сизни ўз ходимларингиз, оила аъзоларингиз билан бўлган муносабатингизни қандай эканлигини аниқлаб беришга ёрдам беради.

***

Қарға тахминан 300 йил умр кўришига қарамай, булбул бўла олмайди, яъни булбулдек сайрай олмайди.

Хулоса: агар тагида бўлмаса ёки хоҳиш иқтидори бўлмаса, мақсадга эришиш амру-маҳал.

***

Танишингизми, яқин одамингизми, шогирдларингизми сизга раҳбар этиб тайинланса, дўстлик ришталарини сийқалаштирмай, аксинча сиз бундан хурсанд бўлишингиз керак.

***

Кимдир янги ғоя ёки ташаббус билан чиқса, албатта камчилик топиб, танқид қилувчилар пайдо бўлади. Буни табиий ҳол деб қабул қилингиз, чунки сизнинг миянгиздаги ғоя ва ташаббус танқидчи миясида йўқ-да... Шунинг учун ҳам сизни ғоя ва ташаббусингиз янгилик бўлиб ҳисобланади. Бундан сиз хурсанд бўлиб энгни шимариб, кўтаринки руҳ билан жавоб тайёрлашга урининг.

***

Ўз оилангизни ҳимоя қила олмаслигингиз ўз Ватанинг бойлик-ларини ҳимоя қила олмаслигингиз билан тенгдир.

***

Ўз-ўзини тарбиялаш деб, шахсиятнинг энг ижтимоий қимматли сифатларини ўзида мукаммаллаштириб, салбий хислат ва сифатларни энгишга қаратилган фаолиятни айтилади.

***

Инсон қалби тоза бўлсагина, бажарган иши ҳам мусаффо бўлади.

***

Дейдиларким, инсон –инсон билан учрашганда оёқ кийимига боқ, менимча инсоннинг кўзига боқиш керак.

***

Фақат сендан гина қиладиган одамдан ҳам узоқроқ юр, ҳам эҳтиёт бўл.

***

Бюрократия – тинкани қуритувчи омилдир.

***

Шукроналик яхши нарса, бироқ шукроналикка берилиб, бепарволик касалига дучор бўлмангиз.

***

Сиз рақибингиз, сизга ёқмайдиган одамдан хафа бўлиб юрганингиздан кўра, яхшиси сизни эзувчи ҳис-туйғуни эсдан чиқарганингиз маъқулдир.

Хулоса: фойдасиз асабни қийнашдан фойда йўқ.

***

Турналар, ғозларнинг буюк мақсад сари тартибли учишларини худди катта буюк саналарда саф тортиб ўтадиган ҳарбийларга ўхшатиш мумкин.

***

Азаларда сунъий тарзда ув тортиб, сунъий кўз ёшини тўқувчиларни, йиғилишларда минбарга чиқиб олиб, ўзини кўрсатиш учун сафсатабозлик қилиб, қуруқ ваъдалар берувчиларга ўхшатиш мумкин.

***

Рақсга тушадиган, ҳеч бўлмаса ашулани ҳиргойи қила оладиган инсон бағри кенг, кўнгли тоза ва ҳамдўстлик ҳиссига кўпроқ эга десак, янглишмасак керак.

***

Асабий одамга, асабий эмас, бамайлихотир муомала қилингиз.

***

Қор ёққанида пайдо бўладиган излар қуёш нурида эриб, йўқ бўлиб кетганидек, ғаразсиз аразлар ҳам меҳр нури билан ювилиб кетади.

***

Сув тошқинидан сўнг, пайдо бўлган чиқиндиларни тозалаш керак бўлганидек, ғаразли инсон гаразини ҳам тозалашингизга тўғри келиши мумкин. Бу муаммо албатта, чунки бу инсон қалби тозалигига бевосита боғлиқ нарсадир.

***

Рашк ўти дўстларни душманга айлантириб қўйиши мумкин.

***

Коррупция билан курашишни, инсон томирларидаги холестиринни камайтиришга оид курашга ўхшатиш мумкин. Холестириндан бир йўла ҳоли бўлолмаслик каби, коррупциядан ҳам юз фоиз қутилиш мураккаб муаммо. Доимий курашда чарчамасликдан кўра чидамлилиқ билан курашиш муваффақиятга олиб келиши мумкин, холос.

***

Самовар ёки тефалдаги сув оловсиз қолмагунча ушлаб туриладиган бўлса, қайнайвериб сув тугаганидек, асабни асабийлаштирувчи омиллар таъсири давом этаверадиган бўлса, инсон ҳолдан тойиши мумкин.

***

Иморатнинг асоси (фундаменти) пишиқ бўлса, узоқ вақт чидамли бўлиши аниқ бўлганидек, инсон ирсияти (гени) яхши бўлса, у узоқ вақт жамиятга фойдали бўлиши мумкин.

***

Кимдир сенга қитмирлик қилса, сен унга қитмирлик қилма.

***

Инсон яхши нарсага ҳам, ёмон нарсага ҳам одатланиш қобилиятига эга.

Одатдан чекиниш осон иш эмас, бунинг учун зукколик талаб этилади.

***

Эркак киши уч хил йўналишда ўзини тута билиши, талтайиб кетмаслиги, суистеъмол қилмаслиги, беш панжани оғзига солмаслиги, дўстлар, оила аъзолари ва ниҳоят ўз шахсий келажагини ўйлай олишини синаш мумкин. Ушбу йўналишлар:

Юқори лавозимга эришганда;

Мўмайгина пул эгаси бўлганда;

Чиройли аёлларни ўзига жалб этганда;

***

Юқорироқ лавозимга эришган шахсларга бир томондан қувонаман, иккинчи томондан ачинаман, ачинишим сабаби: табрик устига табрикловчи хушомадгўйлар ўз шахсий мақсадларига эришиш учун ҳар қандай жирканчликлардан қайтмасликлари мумкин. Муболаға қилиб айтганда, Хитойдаги қариндош-уруғи, таниш-билиши мурожаат этиб, раҳбар ходим лавозими чегарасига кирмайдиган илтимосларни қилиб, ё ўзи қариндош уруғчиликдан кечиб кетади, ё танишини лавозимидан четлаштирилишига сабаб бўлиши мумкин.

***

Оқибатнинг натижаси, раҳбар лавозимидан кетганидан (дўстлар, ходимларга тегишли) сўнг, ота-онанинг кадри бу дунёдан кўз юмганидан сўнг (фарзандлари, қариндош-уруғларига тегишли) билинади.

***

Қандай кўринишда бўлишидан қатъий назар, бирор-бир ютуққа эришилганда ҳовлиқишга йўл қўйиш ортиқча ташвишир.

***

«Пичоқни олдин ўзингга ур, оғримаса бировга ур», деганларидек ўзгаларга дўк уриш, дакки бериш ва кўпол муомала (асоссиз бўлса албатта) қилишдан олдин озгина мулоҳаза қилиб олингани маъқулдир.

***

Иморат қуришни шахмат ўйинига ўхшатиш мумкин. Дўппини олиб қўйиб, осойишта ўйлаб иш қилинмаса «мот» бўлиб қолишингиз ҳеч гап эмас.

***

Бачкана ашулани эшитгандан кўра, дилкаш инсон билан суҳбатлашиш яхши дам бериши мумкин.

***

Яхши ният билан бошланган ишни амалга оширишда бўладиган тўсиқлар учун жиғи-бийрон бўлмай, яхши ниятга етишга интилаверинг.

***

Яхши ҳис-туғу баҳорни эслатади.

***

Ўзгалар қайғусидан ғурурланувчи инсон охирати -дўзахдир.

***

Шахсий манфаат йўлида бошқа одамни азоблаш буномардликдир.

***

Инсонни инсонга бўлган хуружи, ҳайвонларни бир-бирига бўлган хуружидан даҳшатлироқдир.

***

Ота-оналарнинг бир-бирига бўлган фирибгарликлари фарзандлар шўридир.

***

Котиба, муовинларнинг иш юритишни замон талаб этган тарзда олиб бора олмаслиги, зийраклиги, хушмуомалалиги, зукколиги, чакқонлиги, тилининг бийронлиги бўлмаса, раҳбарнинг шўридир.

***

Ҳаётнинг ҳақиқий нашидасини топиш, яъни ёрга етишиш, фарзандлар кўриш, дўстлар орттириш, ота-она ҳурматига сазовор бўлиш, ижод натижаларига эришиш, армонларни камайтириш, ёруғ дунёга келганига шукроналик қила билиш ва шу кабилардан ҳамнафас бўла олишдан ортиқ бахт бўлмаса керак.

***

Миннатлик ошдан беминнат мушт афзалдир.

***

Ғалчани иззат қилсанг, чориғи билан тўрга чиқади.

***

Эркак киши уйга келганда, турмуш ўртоғи ва фарзандларининг уни яхши кайфият ва табассум билан кутиб олиши бахти бўлиб, оила бошлиғининг руҳий бардамлигини оширади.

***

Хом ғиштни ёки гувала қуяётганни кўрмасдан, оёғи, қўли лойлигидан қуладиган инсонлар ҳам топилади.

***

Қалтис йиқилиб бирон жойи майиб бўлган киши бунинг оғриғини ўша тобда эмас, кейин билганидек, можаронинг бутун даҳшати кечаси кўрпага кирганидан кейин сезилиши мумкин.

***

Ўзи тўймаганнинг салқити қорин оғритади, очкўздан ортгани бизга жир бўлармиди?

***

Ёқимли кўшиқ ва ғазаллар кишида ўзи нима эканини билмайдиган ҳислар уйғотиши мумкин.

***

Хавф-хатарга юзма-юз келиб, унга чап бериш қандай яхши!

***

«Мен бу мол-дунёни, ер-сувни қўлим билан топган эмасман, ақлим билан топганман», деган эди академик Х.М.Абдуллаев.

***

Жон керак бўлса, ўлимга чап бериш пайида бўл. Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ!

***

Шифокорлар тавсифича, умуман чой, кофе, турли хил ичимликлар истеъмол қилиш ўрнига ҳар куни икки ярим литр сув истеъмол қилинса, бошқа суюқликнинг кераги бўлмас экан. Бу дегани ҳар бир ишни бошлашдан олдин, шу соҳалардаги сабоқларни ўрганиш фойдадан ҳоли эмас.

***

Гапни айтгин уққанга, жонни жонга суққанга, гапни айтиб нетарсан, онаси бемаҳалда туққанга!

***

Бир одам куйиб-пишиб гапириб турганида, сигири маъраб қолиб, унга эмас сигирга қарайдиган одамга гап таъсир қилинмайди, албатта!

***

Бошқаларга қараш керак эмас, бошқалар бизга қарасин, кўрсин, ўйласин.

***

Бузғун ҳаёл инсонни аҳмоқ қилиши мумкин.

***

Элдан қолгунча, эрдан қолган яхшироқ.

***

Уй эгаси товуққа ўзининг тухумини бостирадими, ўрдакнинг тухумини бостирадими унга барибир, очиб чиқаверади.

***

Камбағал бош кўтарса, бой тош кўтаради.

***

«Ўзи қилолмайди, қилганни кўролмайди», шу тоифадаги инсонларни худбин дейиш мумкин.

***

Дехқон ўзига ажратилган ерни эъзозлайди, ҳурмат қилади, ундан меҳнатига яраша ҳосил олади. Экилган кўчатларни, дарахтларни парвариш қилади. Томорқасидаги сув оқиб ўтадиган ариқларни тозалайди. Бироқ ўз организмни парвариш қилиш, уни тозалаш ишлари билан ёки шуғулланмайди, ёки ҳоҳламайди ёки тушунмайди. Ўйлаб қоласан киши: наҳотки инсон ўзига-ўзи душман ёки ўзига бўлган ҳурматни жойига кўя олмайди.

***

Зерикиш –умрни бекорга ўтказишдир.

***

«Бола йиғламаса, она сут бермайди» яхши мақол. Бироқ, она бола йиғламасдан болага сут беришга, ходимларни турткиламасдан ёки қиладиган ишларини қайта-қайта эслатмасдан ўз вазифаларини бажонудил бажаришга ўргатилганлиги маъқул, албатта.

***

Айрим ресторанларга кирадиганлар энг охирги пули билан келадиган бўлсалар ҳам дарров ўзларини бойваччалардек бадавлат ҳис этиб, ғоз юриш қилиб қайтимдан ҳам воз кечиб юбориб, сўнгра бир-икки ой сувга тушган мушукдек елкаларини қисиб юрадилар.

***

Соғ одам носоғ одамни тушуниши осон эмаслиги аниқ, аммо айрим соғ одамнинг ўзи касал бўлиб қолсами, берди худо, ҳаммага арз-дод қилиб, унга бутун жаҳон қоронғудек туюлиб, ўзгалар унинг аҳволидан хабар олмаётгандек бўлиб туюлади.

***

Қаршингизда ўтирган айрим фирибгарларни гоҳ у тарзда, гоҳ бу тарзда ўзини турли оҳангга солишини худди душманидан бекиниш учун гоҳ рангини, гоҳ шаклини, гоҳ кўзини ўзгартириб турувчи жониворга ўхшатиш мумкин.

***

И.В.Сталин замонида чиқарилган «Катта Совет энциклопедияси»да кибернетика ва генетика фанлари ёлгон фан деб таърифланган. Эмишки, кибернетика ёрдамида одамларни, жамиятни бошқариш, генетика фани ёрдамида инсон рўҳини бошқариш мумкин экан, қисман ҳақиқат бор... Бироқ, дунё миқёсидаги кучли илмий йўналишларга тўсиқ қўйилган эди. Кибернетиканинг маҳсули бўлган ахборот коммуникация технологиялари йўналишисиз ҳозирги кунда умуман тараққиёт ва цивилизацияни тасаввур этиб бўлмаслиги аксиомадир.

***

Ёрдам, тўртки ижобий тавсия ҳаётда муҳим роль ўйнайди, яъни у ёки бу шахени, у ёки бу лавозимга тайинланишида, у ёки бу шахснинг тавсияси, ёрдами қўл келиши мумкин. Ёрдам ва тавсия ёрдамида ўз ҳолатини ўнглаб олган шахс мустақиллик, иқтидор, зукколик, келажакка ишонч каби хислатларга эга бўлмаса, эришган мавқеидан албатта ажралади. Агар ушбу хислатлар билан қуролланган ва мавжуд мавқега кўтарилишида воситачи бўлган шахсга содиқ бўлиб қолса, бахти очилиб келажакки порлоқ бўлиб кетиши мумкин.

***

Ҳозирги кунда тезкорлик билан тараққий этиб бораётган фанлар ривожини кишини ҳайратга солади. Бир фаннинг ривожланишида иккинчи ва бошқа фанларнинг таъсири, яъни интеграция жуда катта аҳамият кашф этиб келмоқда. Бунинг мазмун моҳияти шундан иборатки, «бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар», деган мақолга мос ҳолда фанлар, олимлар интеграциясисиз умуммуваффақиятларга эришиб бўлмайди.

***

Ҳаддан ташқари ўзига бино қуёвчи эраклар аёлларга ҳам ёқмай қолиши мумкин.

***

Бефаҳм аёл эрнинг шўридир.

***

Дунёнинг ташвишлари билан овора бўлавериб, оилани назардан чиқариш инсофдан эмас.

***

Шаҳардаги кўп қаватли бинонинг битта йўлакчасида ёнма-ён турувчилар бир-бирини танишмаслиги ва бир-бирлари оилаларида бўлиб, ўтаётган воқеликлардан хабардор бўлмасликлари мумкин. Қишлоқда эса ҳамма бир-бирини танийди, битта оилада бирор-бир воқелик юз берса, ҳамма қишлоқ аҳли воқелигига айланади.

***

Аҳмоққа «сен аҳмоқсан» десангиз хафа бўлади, уни сунъий тарзда мақтасанг, аҳмоқлигига бўй баробар аҳмоқлик қўшилади. Муросаю-мадора дегани шу бўлса керак.

***

Ўзгага сен «аҳмоқсан» дейишдан кўра унга бошқа «аҳмоқ» тафсилотини тушунтириб берган маъқул.

***

«Мен у одамни, бу одамни яхши биламан, у билан дўстман, хоҳлаган илтимосимни амалга ошира оламан» дегувчилар сўзига лақ этиб тушманг. Сиз билан гаплашаётган одам гарчи сиз билан дўст бўлмаса-да, сиз ҳақингизда ҳам ўзгаларга шундай дейиши мумкин. Бундай инсонларни фирибгар десак янглишмаган бўламиз.

***

Бировга берган қарзингизни узоқ вақт ололмай, сўнгра олишингиз насиб этса, худди ~~катта~~ бир даромад олгандек шукроналик ~~хис~~-туйғуси пайдо бўлиши мумкин.

***

Ҳазил сўзи икки бўғиндан иборат биринчиси «Ҳа», иккинчиси «зил». Шундай экан ҳазилга эҳтиёт бўлинг, чунки ҳазилнинг охири зил билан тугаши мумкин.

***

Ҳеч қачон ўзгалар фарзандларини уларнинг ота-оналари иштирокида танқид қилманг, чунки ота-она бари-бир сизни тушуниши амри-маҳол. Чунки қора кўнғиз ҳам ўз боласини оппоғим дейди.

***

Ҳақиқий ижодкор ғийбатдан холис бўлади.

***

Шифокорларнинг ёзиб берган рецепти эмас, унинг меҳри ва ширин сўзи асосий даводир.

***

Ўқувчини ўқитувчи, талабани домла, айбланувчини прокурор сўроқ қилаётганда ўзини энг ақлли, энг доно ва қолаверса ҳеч қандай камчилиги йўқ инсондек ҳис этади.

***

Бошингизга қанча ташвиш тушмасин, изланишдан чекинманг.

***

Ғийбат, маломат, фисқу-фасодлари мавжуд бўлган инсонлар йигилишидан киши билмас ғойиб бўлганингиз яхшидур.

***

Кўшнингиз, маҳалла аҳлингиз олдида қанчалик камсукум бўлсангиз, шунчалик обрўйингиз ошади.

***

Мусофирчилик кишини сергак қилади, ҳаёт қийинчиликлари билан курашишга, дўстлар, қариндош-уруғлар, оила қадрига етишга энг муҳими-Ватанни саждагоҳ эканлигига бўйсунишга мажбур этади.

***

Оилага содиқлик Ватанга, элга содиқликдир, чунки ушбу содиқлик сабабли, Ватанга, эл муҳаббатига, хурматига сазовор бўлади.

***

Инсонни инсон деб тан олинмишида, унинг бойлигигина эмас, балки унинг маънавияти, одоби эътиборга олинмаган бўлса маъқул бўлар эди.

***

Гапда ҳам, ишда ҳам ўзгаларни камситувчи инсон худбиндир.

***

Китоб ёки илмий асар яратиш бу машқ эмас, балки бутун вужудини алоҳида олинган мақсадга йўналтиришдир.

***

«Кўза ҳар куни эмас, кунда синади», дейилгандек келин билан куёв ўртасидаги муносабатга дарз кетса, албатта узоқ йиллар унинг изи қолади. Ушбу дарзни пайдо бўлмаслигида иккала томоннинг ота-оналарининг зийраклиги катта ўрин тутди.

***

Келин-куёв тарбиясини шундай олиб бориш керакки, уларга ҳеч қачон бир-бирдан ажралиш фикри келмасин, тахтни ота-оналар яратиши мумкин, бахтни ёшларнинг ўзлари яратишлари керак. Келин-куёв ҳаёти янгидан қурилган бинони эслатади. Унинг пойдевори, томи устига тушадиган ёмғир, дўл, шамоллар таъсирида иморат бузилмай, чиниқиб мустақамлиги ошиши керак.

***

Кек сақлаб, ўзини ҳаммадан ақли, билимдон, тажрибали деб гўдаиб юриш шу инсоннинг ўзига қони зарардир.

***

Ҳали тилга кирмаган болани ҳали ҳеч нарса тушунмайди деб, турли хил сўзларни (ҳам қил, нанна, чув-сув ва ш.к) нотўғри

талаффуз қилмай, адабий тилда мурожаат этилгани маъкул. Чунки ниҳолни қандай тарбия қилинса у шундай улғаяди.

***

Муғомбирлик – муғор босган қалбнинг аксидир.

***

«Саёқ юрсанг таёқ ейсан» деган нақлга итоат этадиган бўлсак, ота-она назоратидан четда қолган фарзандлар таёқ еб қолиш эҳтимоли йўқ эмас.

***

Инсон ўз соғлиғини яхшилаб юриши, кўпроқ дори-дармондан кўра унинг ўзини тутишига боғлиқ, яъни энг аввало, тиббий кўриқдан ўз вақтида ўтиб туриш, ҳар куни жисмоний тарбия билан шуғулланиши керак. Япониянинг Окинава ороли аҳолиси узок умр кўриши билан машҳур. Уларнинг сири корин тўйишини ҳис қилишлари биланоқ овқатланишни бас қилишларида экан. Тишни ҳар куни икки марта тозалашни одат қилингиз, чунки тиш тозалаганда юрак қон томири касалликларини келтириб чиқарувчи захарли бактериялар ювилиб кетар экан. Танани ҳар куни поклаш, ички кийимларни алмаштириб туриш, тоза ҳавода сайр этиш Окиनावаликлар одати экан.

***

Битта ширин сўз билан инсон руҳини еттинчи осмонга кўтариш, битта қўланса, қўпол сўз билан ернинг остига киритиб юбориш мумкин.

***

Айрим вақтда профессор-ўқитувчи ва ходимларга шунчалик кўп ортиқча жамоатчилик кўрсатмаларини бериб юборамизки, гўёки олий ўқув юртида ўқиш жараёни иккинчи даражалидек туюлиб қолади.

***

Худди темир моддаси турли хил омиллар таъсири остида занглаганидек, мия хужайралари-ю, тана асаблари ҳам турли хил омиллар таъсири остида занглаши, ўтмасланиб қолиши мумкин.

***

Ҳамма нарсани заҳирасини олдиндан имкон қадар тайёрлаб қўйган яхши, масалан озиқ-овқатни олайлик. Худо кўрсатмасин у ёки бу талафот (қор ёғиш, сув тошиш, кучли совуқ ёки иссиқ бўлиш ва ҳ.к.) юз берса азқотади.

***

Ҳайвонлар, қушлар ўз бўлажак жуфтларига етишишлари учун бир-бирларини ўлдирдилар. Бироқ уларнинг доимий жуфтлари бўлмайди. Ҳатто фарзандлари ҳам рафиқалик вазифасини бажариши мумкин.

Инсонлар ҳам ўз ёрларига (севгилларига) етишиш учун дуэллар ташкил этишган, бир-бирларини ўлдирганлар. Ҳозир ҳам ушбу жараён қандайдир тарзда давом этмоқда (ўлдириш, жабрлаш, пичоқбозлик қилиш ва ш.к.). Ана энди айюҳаннос солиб биз ҳайвон эмасмиз, инсонмиз, ақлли мавжудотмиз деб юрган инсонларга нима дейсиз? Шунинг учун бўлса керакки, аёлларга ўта қўполлик қилган одамларни «ҳайвонга ўхшама» дейишса керак.

***

Худди сиз севган гулнинг уруғи тасодифан тупроққа тушиб кўмилиб қолиб, анча йиллар ўтиб, униб чиққанлигини кўриб қанча чексиз хурсандчиликка эга бўлсангиз, биринчи муҳаббатига эриша олмаган инсон уни ёши улғайиб қолганида, собиқ севгилисини учратиб қолганида ҳам шундай хурсандчиликка эга бўлади деган фикрдамиз.

***

Кимгадир маслаҳат ёки кўрсатма берганингизда бетингизга чопиб, гапингизни бўлиб турадиган инсонлардан эҳтиёт бўлганингиз маъқул.

***

Икки киши санъат ҳақида суҳбатлашиб ўтириб улардан бири Коммуна Исмоилова юракдан чиқариб қуйлайди дебди, иккинчи суҳбатдош эса Муножат Йўлчиева кўнгилдан чиқариб қуйлайди, дебди.

Хулоса: ҳар бир қўшиқ бир қулоқдан кириб, иккинчи қулоқдан чиқиб кетадиган бўлса у қўшиқ қўшиқ эмас, ашулачи

санъаткор ҳам ашулачи, санъаткор эмасдир. Кўнгилдан, юракдан айтилган ашула кўнгилга, юракка албатта ўтириб қолади ва инсонни жонлантиради.

***

Агар инсон бошига ташвиш тушиб ёки ўзи тушунмаган ҳолда турли хил гумонларга берилиб, бесаранжонлик (депрессия) ҳолатига тушиб қолса, бундай инсон биринчидан ўзини ўзи еб тугатиши ёки бошқа бир инсонга руҳий, жисмоний жароҳат етказиб қўйиш эҳтимоли туғилади. Бундай инсонларга оталарча, акаларча, раҳбарларча меҳр изҳор қилинса, худди кучли бўрондан сўнг ҳаммаёқ осойишта бўлиб қолганидек депрессияга тушган инсон кўзи очилиб, ҳужайра ва асаблари яхшиликка хизмат қилишга отланиши мумкин.

***

Дунёда яхши халқ йўқ, ёмон миллат бор, ёмон миллат йўқ, ёмон одам бор, ёмон одам йўқ, ёмон характер бор, ёмон характер йўқ, ёмон ҳис-туйғу бор, ёмон ҳис-туйғу йўқ, ёмон шарт-шароит бор. Чунки, инсон энг кўпи беш фоида иқтидор билан дунёга келиб, қолган ҳулки-атвори, иқтидори борлиқ шарт-шароитга боғлиқ тарзда ривожланар экан.

***

Миллатчилик офат эмас, чунки унинг иллатлари сув юзига чиққан пуфакдек маълум бўлади. Маҳаллийчилик эса миллат бошига тушган вабодир. Ушбу вабо вирусларини ривожлантирилиши хориж душманлари учун ялангочланган қиличдек хизмат қилиши мумкин.

***

Шеваларнинг мавжудлиги бетофиқлар, шахсиятпарастлар, бари ғийбат ришталари билан тўлганлар учун катта қуролдир. Ушбу қурол ёрдамида миллатни парчалаш мумкин.

***

Инсон фақат инсондан эмас, жониворлардан ҳам ўрнак олиши мумкин. Масалан асаларидан, чумолидан ва бошқалардан.

***

Таниқли давлат арбоблари, олимлар, инсонлар, санъаткорлар мухлиси бўлиш яхши нарса, аммо фақат мухлисгина бўлиб қолмай, шу инсонларга эргашиш, интила билиш ва қолаверса, шахсий ташаббус ва ҳисса қўшишга интилиш умумжамият ривожига қўшилган ҳисса бўлади.

***

Жамоада биринчи сафда бориш яхши, аммо ҳар доим биринчи сафда бўламан деб қоқилиб тушиш керак эмас.

***

Ҳавас яхши нарса, бироқ фақат куруқ ҳаваснинг ўзи сизга наф бермаслиги мумкин.

***

Ҳаёт шу нарсани тақозо этмоқдаки, ит ва мушуклар ҳар доим бағрини ерга бериб ётадилар, шунинг учун бўлса керакки, улар ер силкинишини биринчилардан бўлиб сезишса ажаб эмас.

***

Таҳлиллар шу нарсани кўрсатмоқдаки, ит, мушук ва шу каби хайвонлар ҳаво юқори даражада исиб кетса ёки совиб кетса, салқин ёки иссиқ жой топиб, иложи борича кам овқатланиб сукунатда вақт ўтказишар экан. Инсон эса ҳаво исиб ёки совۇб кетса, эътибор бермай иш фаолиятини баралла кўтариб юришга уринади, натижада иш унуми ҳам камайиб энг ёмони соғлигига путур етказди.

***

Ҳар бир инсон эрталаб туриб, ойнага боқиб ўз аксини кўрганда, ўзини дунёдаги энг гўзал ва нуқсонсиз инсон деб ҳис қилади, чунки ҳамма нарса солиштириш асосидагина тан олинади. Ойнадаги акс солиштириш эмас, албатта.

***

Сизнинг олдингизга бирор бир илтимос билан келган кимса сунъий тарзда ўзини камсуқум, мулойим тутиб худди сувга тушган мушукдек тасвирланиб ўтирсаю, аммо, иши битмай қолса ёки сизнинг муомалангиз унга мос тушмаса, қабулингиздан чиққан заҳотиёқ шерга айланиб, сизни янчиб ташлаш ҳолатига кириши мумкин.

***

Ҳаёт курашдан иборат дейилади. Бу аксиома. Аммо ҳайвонот дунёсидаги жумладан, ўрмондаги ҳайвонлараро курашдан, инсонлараро курашнинг ер билан осмондек фарқи бор.

***

Маҳмадона кишидан узоқроқ юриш керак.

***

Мақтанчоқ инсонни мақтагин-у, қоч.

***

Найрангбоз найрангини амалга ошираётганда мен дипломатман деб ўйласа керак, шунинг учун найранги ҳамма вақт ҳам амалга ошавермайди.

***

Айримлар орзулар ҳаёлига чўмиб, гўёки шамол у томон боқсаю, худди варрак сингари орзулари сари парвоз қилишини хоҳлайдилар, бироқ осмон-у фалакка учган варрак билан ўзининг вазни ва шамолни қабул қилиш санъатини тасаввур эта олмайди.

***

Айрим севиб қолган йигитлар уйланишдан олдин севгилисига ойни, қуёшни, юлдузларни олиб беришни ваъда қилиб, тўй ўтганидан сўнг ҳатто хўрозқанд ёки музқаймоқ олиб беришни ҳам хоҳламай қоладилар.

***

Бузғунчилик бу офат эмас, унга одатланиб қолиш офатдир.

***

Фарзандингизни сиз эмас, бошқалар мақтасин.

***

Ваъдабозга ишонма, ундан қоч.

***

Аёллар кўчага ўзини кўз-кўз қилиш учун эмас, аёллигини билдириш учун чиққани маъқул.

***

Аёл киши ҳар кун оилада энг гўзал, саришта, ифбатли бўла олиш қобилиятига эга бўлиши керак. Албатта бошқалар учун яшайдиган аёлларга бу иш ёддир. Чунки бундай аёлларга эридан ажралиш муаммо эмас.

***

Ўзингизни тасаввурингиз ва била олмаган нарсангиз ҳақида ходимларингизга кўрсатма берманг.

***

Агар муҳим мўлжаллаган ишингиз сиз ўйлагандек натижа билан тугамаса, бироқ вақт тақозоси билан ушбу натижага эришсангиз, ўзингизни худди узоқ пиёда юриб чарчагандан сўнг, майса устига ташлаб мовий осмонга боқиб мазза қилгандек ҳис-туйғуга эга бўлишингиз мумкин.

***

Инсон ҳайвонларга, жониворларга, уларни йўқотиш ёки улардан фойдаланиш мақсадида «қопқонлар» кўядилар. Шу билан бирга инсонлар инсонларга ҳам, уларни йўлдан қоқилтириш ва хатто уни йўқотиш мақсадида «қопқонлар» кўядилар. Шу алфозда инсон ва ҳайвонларга бўлган муносабат фарқини ажратиш қийин бўлиб қолади.

***

Ижод жавҳарига шўнғиб кетиш кўлидан келадиган инсон дунё ташвиши, тўполон-жанжалларидан четлашиб, руҳи шодланиб, ҳаётга худди куёш нурига боққандек хур фикр ва қувонч билан боқади.

***

Тўйларда, маъракаларда, катта жамоа йигилишларида маслаҳатгўйлар кўпайиб кетиб, амалий иш қиладиганлар анқонинг уруғи бўлиб қоладиган ҳолатлар ҳам учраб туради.

***

«Большевизмни» наркотик модда қабул қилиб олган кўчадаги бир тўда муттаҳамларни осойишта яшаётган фуқароларга ҳужум

килиб улардан кул сифатида фойдаланиш ҳодисасига ўхшатиш мумкин.

***

Айрим Олий аттестация комиссияси аъзолари дарахтни бир тепсанг педагог, шифокор, иқтисодчи дув этиб тўкилади, дейишади. Бундай дейиш ноҳақликдир. Ушбу ибора ижод аҳли кўнглига ханжардек тақалиб, ёш олимлар ингилишига тўғаноқ бўлиши мумкин. Ҳамма гап шундаки, шундай дегувчилар буюртма тарзида мавжуд диссертацияларни салбий қилиб кўрсатишга кўрсатмалар бериб, ўзларини қандай ҳимоя қилганларини тушларида ҳам кўрмай, битта ҳам илмий мақола ёзмай, илмий анжуманларда қатнашмай, гўдаиб юридилару, амалдан кетганларидан сўнг ҳар бир ижодкорга муаллифдош бўлишга уриниб юридилар. Бунинг ўрнига диссертациялар сифатига одилона ва ҳаққоний, ҳаётий кўйиладиган талаблар устида бош қотиришганида ҳаммага фойда бўлур эди.

***

Ким прагматик, ким романтик, унинг дунё қарашига боғлиқ. Ҳам прагматик, ҳам романтик бўлиш, ҳозирги кунда модага айланмоқда.

***

Янги оила қурилганидан сўнг, табиий тарзда қатор муаммолар пайдо бўлади. Оила раҳбарининг келинга муносабати, келинга янги хонадонга кўниқиш, келин-куёвнинг ўзаро муносабатлари, янги фарзанд пайдо бўлганидан сўнг уни боқиш ва шу кабилар.

Ҳозирги ёшларнинг аксарияти, у ёки бу ташкилотда фаолият кўрсатишиб нисбатан доимо банд бўладилар. Туғилган фарзанд тарбиясига агар қайнона бўлса ва у невароахун бўлса жони-дили билан неварани бағрига олиб қарай бошлайди (илоҳим шундай бўлсин). Агар қайнона неварасига қараш ўрнига у ҳам иш билан банд бўлса, сатанглик қилса, невароага қарашга вақти етмайди. Бунинг устига фарзанд онасининг ўзи (келин) ҳам сатанглик қилиб, ишга чиқишим керак деб оёқ тираб олса борми, ҳамма кўрадиган томоша бошланади, яъни фарзанд ҳали оёққа туриб олмай, уни яслига беришга киришилади. Давлат бекорга ясли, богчаларни ташкил этмаган, албатта. Оилавий ҳомийликдан маҳрум бўлган келин-куёвлар фарзандларини яслига беришлари яхши, аммо

бунинг кетидан мурғак болани тарбияси айниқса, соғлиғига оид қатор муаммолар пайдо бўлади. Масалан, болани она сутидан ажратиш, болани онаси ишдан кечга қолмаслиги учун эрталаб ширин уйқусидан уйғотиб, агар йигласа ҳам қулоқ солмай амаллаб, яслидаги тарбиячисига тутқазиб кетишга тўғри келади. Яъни, бир ёки бир ярим яшар бола асабийлашади, она меҳрига тўймайди. Шифокорларнинг тавсиясига кўра, чақалоқ энг камида икки йил ёки уч йил она сутидан бахраманд бўлса илиги пишиқ, ақли расо, асаби жойида бўлар экан. Фарзандини шунча азобга солиб, онасининг ҳаётдан топган фойдасини ҳаёт тарозисига солиб кўрилса, тарозининг қайси палласини босиши аён-қу ахир! Сатағглик, ҳаёт мазмунини тушунмаслик, қайнонанинг қайсарлиги қанчалар қимматга тушишини билиш аксиомадир, албатта.

Бунинг устига қайнона, қайноталари билан келиша олмай, биз алоҳида яшаймиз деб, ўз сўзида туриб олиб, айрим яшаш азобини тортаётган келин-куёвлар ҳақида ҳам кўп фикр юритиш мумкин.

Хулоса: меҳр, бир-бирига оқибат иплари мустаҳкам бўлса, манманлик ўрнига ҳаёт талабига кўникма ҳосил этилса, оила тинч, фарзандлар комил инсон бўлиб қолаверади.

***

Ёзиш бошқа, ижод бошқа уни амалга ошира билиш бошқа, нотиклик санъатига эга бўлиш бошқадир. Марҳум, ҳурматли шоир Собир Абдуллани билмаган, унинг шеърларини ўқимаган, шеърига басталанган кўшиқларни эшитмаган одам кам бўлса керак. Ушбу шоир минбарга чиқиб нотиклик қилиш санъатидан узоқ бўлган. Айрим академикларимиз оламшумул аҳамиятга эга бўлган ихтиролар, янгиликлар муаллифлари бўлатуриб оммавий ахборот воситалари, радио ва телевидениедан келиб интервью оламан дейишганда мухбирлар қийналиб кетадилар. Улар ўз ихтиро ва янгиликларини оддий халққа тушунарли тилда изоҳлаб беришга қийналадилар. Ҳаммага маълумки, Уэлснинг фантаст (ҳаёлот) асарларини ўқимаган мухлис кам бўлса керак. Уэлсни ҳамма таниқли ёзувчи деб қабул қилган. Аслида УЭЛС таниқли физик олимлардан бири бўлиб ҳисобланади. Бироқ, лабораторияда тадқиқот ишларини олиб борганда кечаётган жараёнларни кенг халқ оммасига етказиб бериш муаммосига дуч келиб, бу муаммони ёзувчилик касби орқали ҳал этишга аҳд қилиб ҳақиқатдан

ёзувчилик даражасига эришган. Бироқ, бундай хислатларни худо ҳаммага ҳам беравермайди.

Бироқ на олим, на ижодкор, на ёзувчи, на шоир бўлмай туриб ўзини олим, санъаткор, ижодкор, ёзувчи, шоир деб кўрсатиб юрадиганлардан худонинг ўзи асрасин.

***

Аёлларимизни ибоси, иффати, дилобарликлари ҳамда кийинишлари ҳақида қанча кўп ёзсак шунча камдир. Йигирманчи асрлар бошида оиламиз истиқомат қилган масканда (ҳали ҳам ҳеч ўзгармай сақланиб турибди, Форобий кўчаси, ободончилик кичик кўчасида, яъни эски шаҳарда) бува ва бувиларимиз яшашар экан. У пайтда аэроплан деб аталувчи ҳаво лайнери кам бўлсада, парвозга чиқиб турар экан. Кунлардан бир куни бувимлар кўшни аёллар билан ҳовлида чой ичиб ўтиришганида, осмонда аэроплан пайдо бўлибди. Шунда бувимлар кўлларини кўтариб, кўшни аёлга аэропланни кўрсатганида ҳатто кўл бармоқларини ҳам ёпиб турадиган кўйлак енгидан бармоқлари чиқиб қолганда, Миразиз бувамиз номоздан келиб қолиб, «ибоси, иффати йўқ, кўлингни бармоқларингни аэропландаги одамларга кўргазма қиляяпсанми» деб роса дакки берган эканлар. Яна бир ривоят: Кўкон хонлиги даврида унинг ҳарамидаги аёллар навбатма-навбат куёш ботганидан сўнг хон хузурига киришар, хоннинг устки, бош ва оёқ кийимларини ечиб суҳбатлашишар экан. Бироқ, воситачи бекага ҳар беш-олти кунда битта аёлни қайта-қайта хузурига келишини сўрар экан. Ҳамма хайратланиб, бу ерда бир сир бор деб ушбу воқеликни таҳлил этишга тушишибди. Хоннинг хузурига кирадиган аёллар берилган имкондан фойдаланиш учун ибо, иффатни бир ерга суриб кўйишар экан. Хон ҳар беш-олти кунда навбатдан ташқари тақлиф қиладиган аёл ибо, иффатда, одобда хон кутмаган даражада ўзини тутиб, ҳатто кўлини ҳам кўрсатмас экан. Хон эса ҳар гал кейинги сафар аёл иффатини бузиш маъносида уни тақлиф этаверар, аёл эса жуда усталик билан бунга йўл қўймас экан.

Хулоса: агар боболаримиз, айниқса, хонлар, беклар, қозилар ҳозирги айрим ибосиз, иффатсиз Оврupo кўринишида юрган қизларимиз, аёлларимизни кўриб қолишгандами, ўша заҳотиёқ инфарктга учрар эдилар. Ана шуни «замон сенга боқмаса, сен замонга боқ» десалар керак-да...^

***

«Иш қуролинг соз бўлса, ишинг ўнгидан келаверади», деган нақлга итоат этган ҳолда ҳар бир ижодкор, раҳбар, ходим ўз асосий ишини бошлашдан олдин қалам, ручка, қоғоздан тортиб мавжуд ишга оид материалларни ҳозирлаб, келажак режаларни ёзма тарзидаги нусхасини тайёрлаб қўйса, ҳеч қандай асаб қийналишисиз кундалик ишни кўтаринки руҳ билан бошлаб юбориш имкони тугилади.

***

Шундай одамлар борки, хоҳ оилада бўлсин, хоҳ кўчада бўлсин, хоҳ ишхонада бўлсин, хоҳ ўқиш даргоҳида бўлсин, хоҳ казармада бўлсин, албатта, ё тегажоллик қилади, ё ўғрилик қилади, ё қигмирлик қилади. Ишқилиб, бундайларга худо инсоф берсин. Инсоф, инсоф ва яна инсоф. Бетофиқлардан худонинг ўзи асрамаса, бандаси бардош бера олмайди.

***

Тадбиркорлик қўлингиздан келмаса, ўзингизни изтиробга солманг. Биринчидан, асосиз изтироб ила соғлиғингиз йўқолади, иккинчидан, худо берган умрни осойишта ўтказолмайсиз, учинчидан, оилангиз безовта бўлади. Энг кераги ношукур бўлманг.

***

Маълум бир мақсад билан (илмгами, ҳунаргами, касбгами) бирор нарсага аҳд қилдингизми, аҳдингиздан қайтмай бу йўлда жанжалсиз, тўс-тўполонсиз, сидқидиллик, собитқадамлик билан ҳаракат қилингиз. Аммо, осмондаги юлдузни оламан, дегандек амалга ошириш ҳаёлот бўлмаган ҳис-туйғуга берилманг. Акс ҳолда сиз эришмоқчи бўлган чўққи йўлидаги тўсиқлар ичида янчилик кетишингиз эҳтимоли бор.

***

Агар сен юриб кетаётганигда орқангдан бир одам келиб бир тепса, саросимага тушма, чунки:

- у ёки адашган;
- у ёки танланган;
- у ёки телба;
- у ёки касал;

-у ёки маст.

Сен аввал жилмайиб оёгингиз оғримадими дегин, агар тушунмаса жазолаш керак.

***

Ўрта ҳисобда ҳаётимизнинг 25 йили уйқуга сарфланар экан. Овқатланиш, машинада кетаётганда светофорни кутиш, ювиниш, бефойда сафсатабозлик, бировни ғийбатини қилиш ва эшитиш, бефойда телевизор ёки компьютер олдида ўтириш, сигарет чекиш, асоссиз жанжалкашлик, ланжлик қилиб осмонга қараб ётишлар ва шу қабилар инсон ҳаётидаги вақтни неча фоизини ташкил этишини ҳисоблаб чиқиш мумкин. Бироқ ёруғ дунёда оилангиз, фарзандларингиз, касбингиз, илмингиз ривожини учун, ҳаётда бирор-бир из қолдириш учун кураша олсангиз олий ҳиммат иш бўлур эди.

***

«Олдиндан оққан сувни қадри йўқ» деганларидек ёнингизда зукко, ақлли, иқтидорли, замон қадрияти тимсолларидан бири турганини сезмай қолишингиз табиий бўлиши мумкин, чунки у кишининг сизга берадиган ўғитларини шу заҳотиёқ қабул қилиб олиш ҳаммага ҳам насиб этмаган десак янглишмаган бўламиз. Чунки ҳар бир инсоннинг қабул этиш таҳлил этиш қобилияти худо беришига қараб ҳар хил бўлади.

***

Сизга ҳаё билан ширин муомала қилган аёл ҳақида дарров бошқа фикрга борманг, самимийлик деган хислатни ишга солишга урининг, акс ҳолда ушбу аёл ибоси, иффати, ҳаёси ва ширин суҳбатидан абадий хайрлашингиз мумкин.

***

Аёл бўлиб туғилиш ҳам шарафли, гам мураккаб жараён дир, чунки ҳақиқий аёл уйда ҳам, ишхонада ҳам, кўчада ҳам, овқат тайёрлаш ва овқатланиш вақтида ҳам, бозорда, тўйда, чалларда, дам олиш даврида ҳам, бошига ташвиш тушганида ҳам, фарзандларига ўғит беришда, эри билан турли шароитда суҳбатлашганида, расмий жамоа йигилишлари ва шу каби шароитларда ўз ибоси, иффати, ёқимли кийиниши, мулойимлиги, ақлу-заковати, иқтидори, лобарлиги, хушбичимлилиги, кўзини чакнаши, ширин муомаласи

билан ажралиб туриши керак: аёл сўзнинг мазмуни ақли, ёқимли, лобар. Аёл бошида қанча вазифа! Уни адо этувчиларга тасанно!

***

Доим китоб ўқийвериб, телевизор кўравериб, радио эшита-
вериб, интернетни титкилайвериб, асоссиз ҳаёлотга бериладиган
бўлиб қолиш мумкин.

Хулоса: Ҳаётдаги ҳар бир ахборот, воқеликни шахсий ҳаётга,
ўз ички имкониятига, ҳаётни яхшилашга йўлланмалар билан
таққослай олиш қобилиятига эга бўлган маъқул. Акс ҳолда ҳаёт
тафсилотларидан оёғингиз узилиб қолиши мумкин.

***

Қадриятлар учга бўлинади:

Биринчиси – Ўтган қадриятлар – бунга ўтмишдаги улуғ
инсонлар, олимлар, фузалолар, ёзувчилар, шоирлар, мутафаккир-
ларимиз киради. Ушбу қадриятни қандай авайлаб асраш ва
эъозлаш кераклигини Президентимиз Ислоҳ Каримов раҳнамо-
лигида мустақиллик йилларида олиб борилаётган маънавий
тадбирлар исбот қилиб турибди.

Иккинчиси – Ҳозирги кунда ҳаёт бўлиб, мустақиллигимизни
мустаҳкамлаш йўлида фидоийлик қилиб келаётган келажакда ўз
улуғлиги изини қолдиришга қодир бўлган Ўзбекистон
қахрамонлари, фузало-ю зиёлилар, мутафаккир олимларимиз,
фермерлар-у, турли соҳа ижодкорларидир.

Ушбу фидоийлар дунёдан ўтганидан сўнг ҳар қандай дод-фарёд
қилишдан кўра, тириклигида қадрига етиш керак деган нақлга
итоат этган ҳолда хурматларини ўз жойига қўя олишимиз керак.
Яъни,

Мақсуд Шайхзода айтганидек:

Дўстлар тирикларни асранг
Салом деган сўзни салмогин англа
Ўлганда юз соат йиғлаб тургандан
Уни тиригида бир соат йўқланг.

Учинчиси – Бу баркамол авлод. Ушбу авлод ўтган ва ҳозирги
қадриятларни эъозловчи, келажак пойдевори бўлган севиқли ва
азиз ёшларимиздир. Учинчи қадрият яъни, ёшларга таъзим қилиб
уларга баркамоллик тилаш, ҳаммамизнинг вазифамиздир.

Инсон борки овқатланади. Овқатсиз яшаш мумкин эмас. Айримлар (камчилик) бу дунёга келиб тўйиб овқат емасдан яхши овқатланиш орзусида бу дунёдан ўтиб кетадилар. Айримлар эҳтиёжи ва имконига яраша овқатланиб яшайдилар, айримлар ушбу дунёга фақат овқат ейиш учун келгандек эс-хуши овқат истеъмол қилиш, истеъмол қилганда ҳам бетартиб ва керагидан ортик овқатланиш билан машғул бўладилар.

Инсон бош миясида 15-16 миллиард хужайралар бўлса, инсон танасида 15-16 миллиардга яқин асаб толаси бўлади.

Инсонлар тартибсиз овқатланганларида организмлари аъзоси ишлаш фаолиятини тасаввур эта олмайдилар масалан, ошқозон, ичаклар, ўт пуфаги, буйрак, жигар, ошқозон ости безлари ва шу кабилар тартибсиз овқатланилганда гуёки иккинчи жаҳон урушида бўлганидек жангга киришишади.

Хўш ким, ким билан жанжаллашади ва курашади. Организм аъзолари бетартиб, худди бировнинг томорқасига отиб юборилаётгандек, ошқозонга тартибсиз тушаётган овқатларни ҳазм қилиш ва уни парчалаш бўйича кураш олиб борадилар. Инсон организми ўзини-ўзи бошқарувчи мураккаб тизимдир. Имкон қадар кучи етгунча курашиш организм аъзолари куч-қувватини йўқота бориб охири мадори қуриганда оғрик бера бошлайди. Шундан сўнгина инсон шифокорга мурожаат этади. Бироқ шифокорларимиз ҳам фақат организмнинг бетоб органига локал таъсир этиб уни вақтинча даволашга ўтадилар. Аммо организмнинг бир органини даволаб, бошқа органга бўладиган салбий таъсири кам ўрганилади ёки эътиборга олинмайди. Нимага деган саволга шифокорларнинг аксарияти мен фақат ошқозон, ўт пуфак, жигар ёки буйракни даволаш бўйича шифокорман деб жавоб бериши мумкин. Бу ҳам табиийдек туюлади. Бироқ универсал, бурро, тажрибали, ибн Сино билимини эгаллаган шифокор мутлоқ бошқа фикрда бўлади. Яъни, биринчи бўлиб руҳни даволаш, иккинчи бўлиб овқатланиши ва умуман яшаш тартибинини ўргатиш, учинчи ушбу инсон ҳаётга бир марта келганлиги, жисмоний тарбия билан шуғулланиши кераклиги унинг олдида катта улкан орзу-умидлар борлиги, бола чақасига узок йиллар раҳнамолик қилиш вазифалари турганини тушунтириши керак. Ва албатта организм вазифалари ҳақида қисқа маълумот бериши керак. Энг кераги худди ариқдаги оқадиган сув ифлос бўлса ёки сув оқмай қолган ариқнинг аҳволини

худди инсон ичаклари, ошқозони, томири, жигари, буйраги ва турли хил безлари мисолида тушунтириб беришга уриниши керак. Агар инсон организмидаги турли хил ёпишиб қолган чиқиндилардан ўз вақтида холи бўлиб бормасангиз, қабул этаётган овқат маҳсулоти-ю, дори-дармонлар нафи сезиларли бўлмайди, албатта. Яъни тоза ҳаво бўлмаса яшаш мумкин бўлмаганидек, инсон организми бетартиб овқатланиш ва бошқа сабабларга биноан ифлосланиб бораверса, уни тозалаш чоралари кўрилмаса, инсон организми ҳам табиий тарзда чириб боради ва умр қисқаради.

Ҳар куни қовурдоқ, қазӣ-қарта, ёғлиқ овқатларни меъёридан ортиқ истеъмол қилиб юрувчиларни ёши улғаймасдан тўсатдан вафот этиб қолганлари кўпчиликка маълум. Умр бўйи тўйиб овқат емай 80-90 ёшида икки букилиб, қўлини белига қўйиб юрган кампир, чоллар, Ленинград блокадасидан очликка чидаб чиққан инсонлар табиий тарзда организмлари органлари шикастланмаганлиги сабабини балки билмаслар.

Хулоса: ўзингни ортиқча овқат билан боғлама, руҳингни тетик тутишга урин.

***

Қамчи, дўқ, калтак билан тарбияланган фарзанднинг ичи зардобга тўла бўлади. Унутманг, болани иложи бўлса гўдаклигидан ширин муомала билан тарбиялаш, уни ҳар доим табассум билан мулоқот қилишга, руҳини кўтаришга, келажакка катта интилиш туйғуси билан тарбиялашга ҳаракат қилиш керак.

Айрим миллатлар ўз фарзандлари, невараларини тонгда уйғотаётганда «Туринг келажак президенти», «Туринг мени асалим, новвотим, менинг келажаким» деган иборалар билан бекорга эркаламасалар керак.

***

Хориж мамлакатларидан бизнинг кўртимизга саёҳат қилгани келган чол кампирлар, турли хил обидалар, санъат дурдоналари билан танишиб ҳайратланиб юрганларнинг гувоҳи бўламиз.

Айрим ватандошларимизни эса «жуда қизиқда, шу ёшга бориб йиғилган пулни сарфлаб маза қилиб уйларида дам олиб ётишмайдими», деганларини эшитиш мумкин. Гап шундаки, инсон гўдаклик давриданоқ рассомчилик, санъатшунослик, тарихга, спорт турларига қизиқиб боргани яхши, тўғрироғи гўдақларимизни

турларига қизиқиб боргани яхши, тўғрироғи гўдақларимизни ёшликданок турли соҳалар бўйича иқтидорини ривожлантириб боришига шароит яратиб беришимиз керак. Ана шундагина ушбу ёшларимиз ҳам қариганларида бошқа мамлакатлар эски обидаларини, санъат дурдоналарини завқ билан томоша қилиб, хузур қилиб юришга эришадилар.

***

Инсон табиатан ҳамма нарсани камроқ пишириб, камроқ ковуриб табиий тарзда истеъмол қилишдан ўз ҳаётини бошлаган бўлса, цивилизация ривож топган сари табиат неъматларини қайта ишлаш ва ундан бир неча кўринишдаги маҳсулотлар тайёрлашни бошлаган, бироқ «табиатни ўзига бўйсундирувчилар» ташаббуси билан экология буткул таниб бўлмас даражада ўзгариб кетди. Ва шу тариқа табиатан бошқачароқ бўлган маҳсулотлар етиштира бошланди. Эволюция йўли билан инсон организмдаги овқат ҳазм қилувчи органлар ҳам бунга мослаша бошлаган ва оқибат натижада тоза табиий маҳсулотлар (овқатлар)ни ҳазм қила олиш қобилияти ҳам ўзгариб борган. Бунинг номини экологияни ўзгариш ҳолати ва қолаверса, инсон организмга таъсир этувчи интиклик ҳолатларини кучайиб бориши деб қабул этиш мумкин. Цивилизациянинг ўзига «хос» маданий ҳаёти ривож олган сари ҳам тушуниб, ҳам тушунмай ўз организми қобилиятини эсдан чиқариб, фойда ўрнига зарар келтирувчи маҳсулотларни истеъмол қилиш ривожланиб бормоқда.

Ушбу жараённинг хунук оқибатларга олиб келинишини назарда тутиб мутафаккиримиз Абу Али ибн Сино кам овқат ейиш, кам асабийлашиш, кам гапириш, кам ухлаш фойда эканлигини қайта-қайта таъкидлаб ўтган.

Пол Брег цивилизация оқибати бўлган турли хил овқатлар, ичимликлар инсон организмга кони зарар эканлигини конкрет мисолларда исбот этиб, ўзи-ўзининг мулоҳазаларига итоат этиб қандай натижаларга эришгани ҳам кўпчиликка маълум. Пол Брег бундан қирқ йил муқаддам озиқ-овқатларни Америка аҳолисига қайта ва қайта ишланиб истеъмолга тортилаётганини, бунинг орқасида кимдир миллионер бўлаётгани ҳақида бонг урган эди. Хўш, Пол Брег ҳақ эдими? Ҳа Пол Брег ҳақ эди. Миллионлаб аҳоли Пол Брегнинг тавсияларини тўғри қабул қилдими? Йўқ албатта. Дунёда бир миллиард аҳоли очлик ҳолатда бўлиб турган ҳолда,

муаммони ҳал этиш учун ошқозонни операция қилиб, унинг учдан икки қисмини олиб ташлаш йўлини ҳам топдилар. Ажабо! Кимдир бир бурда нонга зор, кимдир озиш учун операцияга розидир, чунки бундай семирувчилар табиат тақдим этган натурал овқат маҳсулотларини эмас, гормонсимон овқатларни истеъмол қилишга одатланиб бўлдилар. Инсон тегирмони бўлмиш ошқозонни кийнашга ўтдилар. Ушбу ҳолат Буюк Британия ва бошқа давлатларда ҳам давлат микёсидаги муаммога айланиб бўлди. Буюк Британияда махсус касалхоналар семирганларни, фақат икки юз килограммгача семирганларнигина операция қилишга (текинга) қарор қилишган. Астағфирилло! Тавба!

Америка Қўшма Штатлари президентининг турмуш ўртоғи Мишел Абама 2010 йилда озиш муаммолари билан шуғулланишга аҳд қилди. Цивилизация маҳсули бўлган ҳозирги истеъмол қилинувчи овқатлар таркиби табиийликдан кўра гормонга ўтиб бораётти.

Нима учун оддий туршак, жийда, турли хил қоқилар, қора нон, жўхори, нўхот, ловия ва шу кабилардан фойдаланиб, истеъмол қилинадиган овқатларга одатланиш камайиб кетмоқда, чунки бу ҳам бизнесдир. Оддий бугдойни қайта ишлаб кучини йўқотиб, ичаклар ишига ёрдам берадиган моддалардан халос этиб, фақат гормонга айланиб қоладиган моддалар инсонлар организмида семиришга ва қанд касаллигини кўпайишига йўл очиб бериб миллионер бўлаётган бизнесменлар кўпайиб бормоқда. Колбаса, сосиска ва шунга ўхшаган овқатларни истеъмол қилганингизда, албатта уларнинг таркибига эътибор бермайсиз ҳам, ёки эътибор бериш эсингизга ҳам келмайди. Бунга вақтингиз йўқ, нукул шошиб юрасиз ва шу пайтда ҳазм қилувчи органларингиз ҳолидан хабар ҳам олмайсиз.

Ажойиб, бир килограмм гўштнинг баҳоси саккиз минг бўлса-да, суяк аралаштирилмаган колбаса, сосискаларнинг бир килограмм гўшт баҳосидан арзон бўлса! Шунинг ўзидан ҳам хулоса чиқарса бўлади-ку, сиз мириқиб истеъмол қилаётган колбаса ва сосискаларнинг неча фоизи гўшт-у, неча фоизи туалет қоғози, суяк, турли хил чиқиндилар эканлигини ўйлаб кўришга вақтингиз ҳам, тоқатингиз ҳам етмайди. Лекин организмнинг чекаётган азобини фақат бошингиз бетонга бориб урилгандагина сеза бошлайсиз. Бу ҳодисани билиб бўлганингизда кеч бўлмасмикин, яна бир органин-гизни даволайман деб, бошқа бир органингизни

яна бир органин-гизни даволайман деб, бошқа бир органингизни қимматбаҳо бузилган дорилар билан қийнаётганингиз бизни ташвишга солади.

***

Табиий ҳаёт нашидасидан унумли фойдаланиш, табиий овқатларни (иложи борича, албатта) истеъмол қилишга интилиш узоқ-умр кўриш гаровидир. Ҳар қандай уйга келиб тушган келинга, келин тушган уйдаги оила қизига қандай муомала қилинса, шундай муомала қилиниши керак, чунки келин бегона хонадон икир-чикирларига, қайнота, қайнона, эри ва оиланинг бошқа аъзоларига кўникиши керак. Янги келинни иложи борича эъозлаш, руҳини кўтариш, ҳеч қачон камситишга йўл қўйиш керак эмас. Энг асосийсидан бири, қайнотанинг келинга бўлган ҳурматини қайнона рашк сифатида эмас, ота бола муносабати сифатида қабул қила олиш руҳига, қобилятига эга бўлиши керак. Қайнона ўғлини ҳам келинга нисбатан бўлган муносабатини рашк эмас, севги, муҳаббат тимсоли сифатида тушуниши, келинга табиий эркинлик бериши керак.

Агар келин ҳамма ижобий, виждоний муносабатни тушуниб етмаса ва тескари хулқ-атворга ўтса, ҳурматсизлик белгиларини намоён этса, биринчи айб уни тарбиялаган ота-онасида бўлиб ҳисобланади (қуш инида кўрганини қилади), шу сабабли тарбияга бўйсунмайдиган келин албатта ҳаётини жазоланишга лойиқдир.

***

Ривоятга қараганда бир йигит ўртоқлари билан чойхонада ошхўрлик қилиб, гурунглашиб ўтиришганида бирданига беҳузур аҳволга тушиб қолиб, тезликда тез ёрдам машинаси чақиртириб, уйга олиб келинибди. Онаси бечора гиргиттон бўлиб, йиғлай бошлабди. Тез ёрдам вакиллари ўғлига заҳар берилгани ҳақида шубҳа билдиришибди. Ўғли катта тадбиркор экан, шунинг учун унга қасдлик қилишган деган гумон бўлибди. Онаси бир қария этган маслаҳатни эслаб, югуриб маҳалланинг ҳамма хонадонига кириб, кимда қанча қатиқ бўлса ҳаммасини йиғиб келиб, ўғлига ичира бошлабди. Ўғлининг соғлиги яхшиланиб, оёққа турибди.

Хулоса: қатиқ ҳатто заҳарни енгар экан. Шунинг учун ҳар кунни уйқудан олдин қатиқ ичиб ётишни тарк этманглар.

***

Бир дам олиш йиғилишида ўтирган эдик, ҳамроҳимиз қўл телефониغا уйдан рафиқаси телефон қилиб, ҳаммамиз сизни кутиб ўтирибмиз, овқат тайёр, деди. Буни эшитган бошқа бир ҳамроҳимиз унга (рафиқаси билан гаплашган ҳамроҳимизга) қараб, қизиқ экансизку, рафиқангизга айтиб қўйинг, сизни уйга қачон ва соат нечада боришингиз сизнинг ихтиёрингизда, шариат бўйича сиз уч кунгача ҳисобот бермай уйга бормаслигингизга ҳуқуқингиз бор деди.

Хулоса: оилани иккинчи даражали муаммога чиқариб қўйиб, ўзи кайфу-сафода юрадиганлар албатта худо олдида жавоб берурлар.

***

Ривоят қиладиларким, бир бадавлат инсон ёши улуғлашиб, қариб қолганда ўғлини чақириб ажойиб қошоналар ёнига бир оддий ошхона қуришни таклиф этибди. Фақат тайёр уй-жой, егани олдида емагани орқасида бўлиб юриб дангасаликда авжига чиққан, текин пул эвазига ҳаётини маишат билан ўтказиб келган ўғлига, отасининг қилган таклифи асло ёкмайди. Бироқ отаси зўрлик билан ошхонани қурдириб, ўзи ёруғ дунёдан ўтибди. Отаси вафотидан сўнг ўғли айш-ишратдан қўли тегмай, отасидан қолган бойликларни сарфлаб тугатибди. Ўрганган кўнгил ўртанса қўймас деганларидек, ўғли қошоналарни сотишга етиб келибди. Қошоналарни харидорлари келиб савдо қилишаётганда ўғли ўзи қурган ошхонани сотмайман, деб туриб олибди.

Хулоса: ўз меҳнатини эъзозлаш табиийдир.

***

Оила бошлиғи вояга етиб ҳеч қаерда ишламай, дангасалик қилиб юрган ўғлини чақириб «Сен катта йигит бўлиб қолдинг. Мен топган давлат, мулк кўп вақтга етмайди, шунинг учун уйда ўтиравермай кўчага чиқ иш топ, меҳнат қил, уйга даромад олиб кел» дебди, хотинига юзланиб «ўғлинг ишламас бўлмайди» дебди. Эртаси куни онаси ўғлига раҳм қилиб эрталаб унга бир танга бериб кўчани айланиб келгинда бир тангани адангга бергин дебди. Кечқурун ўғли кўчада ўйнаб келиб, онаси берган бир тангани отасига олиб келиб берибди. Отаси бир тангани олиб танчадаги кул устига ирғитибди. Ўғил ҳайрон бўлибди-да онасидан пул олиб

кечқурун адасига бериб юраберибди. Отаси эса тангаларни кулга отаберибди. Онасиинг пули тугаб, «ўғлим энди ростдан ҳам меҳнат қилмасанг шарманда бўламиз» дебди. Ўғил кўчага чиқиб бозорда хоммоллик қилиб ҳориб-чарчаб келиб бир тангани отасига берибди. Отаси бир тангани кулга отиши билан ўғли ҳам ўзини кулга отибди. Ана шунда отаси «бугунги бир тангани ўз меҳнатинг билан топибсан, энди уйга даромад олиб келишингга ишонаман» дебди.

Хулоса: Шахсий меҳнат қадрияти юксақдир.

***

Бир оила ўта ночор экан, кундалик турмуши аранг ўтиб, эр-хотин бир-бирига оқибати кучли экан. Эркак киши ночор ҳаёт кечирганлиги учун улфатларга кўшилмас, чойхонага гурунглашишга чиқмас экан, сабаби улфатга кўшилиш, гурунглашиш учун моддий маблағ талаб этилади-да. Кунлардан бир куни оила аёли «дадаси уйда ўтира бериб сиқилиб кетдингиз-ку, куни кеча жиянимиз келиб оилага майда-чуйда ва бир тарвуз олиб келди, чойхонага чиқиб озгина гурунглашиб келсангиз бўлар эди» дебди. Эр ҳам хотинининг таклифига рози бўлибди. Чойхонага чиқиб маҳалладаги кўшнилари билан уйдан олиб чиққан икки дона ёпган нонни баҳам кўриб, у ёки бу ёқдан гаплашиб кўнгли бўшаб анча вақт ўтгач, чойхонадаги кўшнилари билан уйга равона бўлибди. Қайтиб келатуриб, уйга яқинлашганида огайниларига илтифот қилмоқчи бўлиб уларни уйга таклиф этибди. Маҳалладошлар ҳам анчадан бери унинг уйига ташриф буюришмаганини айтиб уйга киришибди. Хотини хурсандчилик ва кўтаринки руҳ билан меҳмонларни кутиб олиб, уларга чой дамлаб кечагина жияни олиб келган нарсалардан меҳмон қилибди. Озгина вақт ўтгач эри хотинини чақириб болхонадаги тарвузлардан бирини олиб туш дебди. Хотини яккаю-ягона тарвузни олиб кирибди. Эри эса тарвузни чертиб, икки кафти орасига олиб сиқиб кўриб, бу тарвузингни мазаси йўққа ўхшайди, бошқасини олиб келақол дебди, хотини эса хурлик ва чаққонлик билан болхонага чиқиб ҳалиги тарвузнинг ўзини қайтариб олиб келибди. Шу воқелик тўрт марта қайтарилганидан сўнг, эри «баракалла энди ширин тарвузни танлабсан» дебди. Бунини сезиб қолган маҳалладошлар хонадон аёлининг топқирлиги, диди, фаросатига қойил қолишиб, бундай аёл

бор оилада ҳеч қачон тушқунлик, етишмовчилик бўлмайти деб хонадонни эгасига миннатдорчилик билдириб уни тарк этишибди.

***

Тарихдан маълумки, инсонлар бу ёруғ дунёдан ўтишдан олдин турли хил мазмун ва мақсадда васият қолдирадилар.

Васият отанинг кўз нури кетмасдан, оғирроқ дардга йўлиқмасдан олдин бўлгани маъқул. Чунки кўзи ёруғлигида фарзандларига уй-жой ва мол мулкни холисона, фарзандлари розилиги, хокисорлик билан бўлиб бериши ҳам ўзининг, ҳам оила аъзоларининг бахти, тинчлигидир. Йўқса, ота вафот этганидан сўнг оила аъзоларининг ўзаро келиша олмаслиги ва шу тариқа келиб чиқадиган уруш-жанжаллар марҳум руҳини ҳам қақшатиб кўйишига олиб келиши ҳеч гап эмас.

***

Айтишларича дид, фаросат ҳаммага ҳам тўлиқ тарзда насиб этавермас экан. Ўзбек одати бўйича тўй қилаётган одам ҳаммани уйига бориб, тўйга шахсан таклиф қилиб келмаса тўйга борилмас, яъни тўйга этилувчини ҳурмат қилмаган бўлиб ҳисобланар эди. Тўй маросими арафасидаги санаб бўлмайдиган ишлар, муаммолар қолиб кетиб ота-онаси, куёв отга миниб (ҳозир енгил машинада) тўйга таклиф этишар эди. Шундайлардан (тўйга айтувчилар) бири вақтини иқтисод қилиш учун оғайнисиникига эрталаб куёш чиқарчиқмас тўйга айтгани бориб, эшик зулфини қоққан ва уйдан эркак киши пешвоз чиқиб тўйга айтувчини уйга таклиф этади. Тўйга айтувчи вақти камлиги шунинг учун уйга кира олмаслигини айтади. Мезбон эса зўр бериб бир пиёла чой ичиб кетишини қатъий сўрайди. Мезбон тўйга таклиф қилгани келган кимсани хонага олиб кириб, фотиҳа ўқишлари биланоқ хона эшиги қия очилиб, аёл қўли кўриниб икки дона кулча нон, чойнақда чой ва пиёлани кўйиб кетади. Шунда тўйга таклиф этувчи кимса мезбонга қараб «сени хотинингни яхшилиги ҳақида кўп эшитган эдим, ҳақиқатдан хонадонингда аёл бўйи олтин бор экан» деб икки пиёла чой ичиб бир бурда нонни истеъмол қилиб, энди фотиҳа ўқишга ҳозирланган экан яна хона эшиги очилиб, уй бекаси икки ликопчада ҳолвойтар кўйиб келибди. Шунда мезбон ҳолвойтарни истеъмол қилгач, фотиҳа ўқилишини тавсия этибди. Ҳолвойтар истеъмол қилиб бўлинганидан сўнг, тўйга айтувчи фотиҳага қўл очатуриб мезбонга «хотининг жуда ҳам дидли экан-у, озгина фаросати камроқ экан,

чунки ҳолвойтар тайёрланиш жараёнида озгина тагига олибди» дебди.

Хулоса: дид, фаросати бўлмаган инсонлар оилада ҳам, ишхонада ҳам қилинаётган ишни белига тепиши ва бошқалар кўнглини оғритиб қўйиши мумкин.

***

Атамалар маъносини тўла аниқ тушуна олмасак, у ҳолда ҳаётимиз ва бажараётган ишимиз моҳиятини ҳам чуқурроқ англамай қолишимиз мумкин. «Сўзларнинг асл маъносини тушунмай ярим олам адашиб юрибди», деган ибора жуда тўғри айтилган. Бу иборани баъзилар А.С.Пушкинники десалар, баъзилар Ренс Декартники деб айтадилар. Эҳтимол бу ибора Шарқ ва Ўрта Осиёда яшаб ижод этган улуғ алломаларимиз, шоирларимиз, фозилларимизга таълуклидир?! Буни тарих ҳукмига ташлаймиз. Янги-янги техникавий атамалар турли хил миллат ва элатларнинг тилларига сингиб уларда умумийлик ва бирлик хис-туйғуларини, тушунчаларни келтириб чиқаради.

Шундай қилиб янги техника фан тармоқларининг ривожини, техниканинг тараққиёти, саноат тармоқ технологиясининг ўсиши ва янги техникавий атамаларнинг келиб чиқиши табиий ҳолдир. Ушбу жараёнда назарий техника фанларининг ривожини асосида ҳали халқ тилига, онгига синмаган техникавий атамалар пайдо бўлади ва улар фақат айрим олинган миллат жумладан, ўзбек атамаси бўлмай, балки жаҳон фани ва техникаси ютуқларининг ҳосиласи кўринишида намоён бўлади. Масалан, «Космонавтика», «Аэронавтика», «Космонавт», «Космик тиббиёт», «Космик биология», «Кибернетика», «Техник кибернетика» ва шунга ўхшашлар. Ана шу каби атамалар, халқаро атамага айланиши ва шу соҳа олимлари, ижодкорларининг бир-бирлари билан ҳамкорликда, дўстликда иш олиб боришларига қулайлик туғдиради.

Ўзбек халқининг шаклланиши каби, ўзбек тилининг вужудга келиш томирлари ҳам қадим замонларга бориб тақалади. Шунингдек, тил тарихи шу тилни яратувчи халқ тарихининг ажралмас қисмидир.

Шунинг учун, ўзбек тилига давлат мақоми берилиши муносабати билан, соф ўзбек тилига ўтиш, яъни она тилимиздаги атамаларни бунёд этишда унинг муқобилларини топиш, кенг

жамоатчиликка сингдириш ўзига хос мураккаблик, чигаллик, тушунмовчиликларни келтириб чиқариши табиийдир.

Қисқа вақт ичидаги фаолият шу нарсани кўрсатмоқда-ки, атамалар луғатини ишлаб чиқиш жараёнида айрим муаммолар кўндаланг бўлиб қолаётти, яъни айрим муаллифларимиз ҳар нима бўлса ҳам, фақат «соф ўзбек атамасини» қидириб топишга ва уни тавсия этишга уринмоқдалар. Умуман, бундай ташаббусни қўллаб-қувватласа ҳам бўлади, бироқ бу йўлдаги хавф-хатарни албатта инобатга олишимиз ва ҳар бир атамани халқ тилига, онгига сингишини эътибордан чиқармаслигимиз керак.

Атамалар луғатини ишлаб чиқиш, миллий ҳис-туйғуларни нотўғри жилғадан кетиб қолишига олиб келиши мумкин. Маълумки, ҳис- туйғу, жаҳолат аралашган жойда қиргинлик содир бўлиши мумкин. Биз ана шу хавф-хатардан четлашган тарзда иш олиб боришимиз керак.

Хулоса: техника атамалари соҳасида фаоллик кўрсатаётган олимлар, инженер-техник ходимлар, шу соҳанинг кўпгина мутахассислари ҳозирги кунгача фан, техника, технологияга кириб келган ва шу соҳада халқимиз онгига сингиб кетган атамаларни мумкин қадар кўпроқ қолдириб, агар соф ўзбек муқобил вариантини топилса, уни кенг мутахассислар муҳокамасига қўйиб кўпчиликни тасдиғидан ўтказилса, мақсадга мувофиқ бўлур эди, акс ҳолда чалкашлик ва қийинчиликларнинг гувоҳи бўлиб қоламиз.

***

Отани куёш нурига, онани ой нурига ўхшатиш мумкин, чунки она тунда ҳам оила аъзоларига нур бергувчидир.

***

Сиз қанчалик қўпол бўлманг амалий ишларингиз билан виждонингиз тозалигини исбот этсангиз, қўполлигингиз салбий таъсири камайиб бораверади.

***

Инсон бошига бир офат келса келаверади деган ибора бор. Ҳамма гап шу ердаки, инсон бир талафотга учраса ўзини ўнглаб олиб шукур қилиш ўрнига яна шошилиш ҳаракат қилиб, ҳовлиқиб бошқа хатоликларга йўл қўявериши мумкин.

***

Ривоятларга қараганда бир чол янги уй жой солиб фарзандлари билан эски уйидан кўчиб кетаётган экан. Чол юк машинаси хайдовчиси ёнида кичик ўғли билан жойлашиб олиб, катта ўғлини юклар ортилган очиқ жойга жойлаштирибди. Йўлда машина катта тезликда кетатуриб чукурликка равона бўлибди. Машина тепасидаги катта ўғли отилиб кетиб ўша заҳотиёқ оламдан ўтибди. Чол кичкина ўғли билан вафот этган ўғли тепасига келиб худога шукур дебди. Атрофда йиғилганлар «чол жинни бўлиб қолибди шекилли» деб чолга саволнома тарзида қарашган экан чол уларга қараб «агар иккала ўғлим вафот этганда нима қилар эдим, шунинг учун худога шукур деяяпман» деб жавоб берган. Хулоса: шукур қилишлик, руҳни йўқотмаслик, тинчлик, хотиржамлик гаровидир.

***

Ўтган умрдан ҳеч афсусланмангиз ва хафа бўлмангиз, чунки унинг фойдаси йўқ, ўтган умрни бахтга қарши қайтариб бўлмайди. «Бўлган ишга саловот» деганларидек, ўтган умрни фақат таҳлил этиб ижобий хулоса чиқара билиш фойдалидар.

***

Армонсиз инсон йўқ. Бирок, армонга ўралашиб руҳни туширгандан кўра келажак режаларини тузиб, енгни шимариб ишга шўнгиб кетган маъқулдир. Баҳона қидириш билан овора бўлгандан кўра, ишни бажариш йўлини излаш маъқулдир.

***

Ҳали дунёга устун бўлган инсон бўлмаганидек, дунёга устун бўладиган империя ҳам йўқдир. Рим империяси, қизиллар империяси (Собиқ совет иттифоқи), мустамлакачиликда донғи кетган Америка, Буюк Британия, Франция, Германия, Россия давлатларининг қилган ишлари қандай бошланиб, қандай тугагани ва тугаётганлигини тарих сабоқлари яққол кўрсатиб турибди. Гап империя ва мустамлакачилар қанча вақт ҳукмрон бўлганликлари устида эмас, улар ҳукмронлик қилган даврда миллионлаб инсонлар қурбони, миллатлар маънавияти тортган азоби устида кетаяпти. «Дунёга устун бўламан» деб ҳаёл қилган шахслар умрининг охирида худога тавба қилганлари сингари, империя, мутамла-

качилик, фашизм, шовинизм, миллатчилик, маҳаллийчилик ташаббускорлари ва уни бошқарувчилар тақдири ҳам бошқача тугаши ва охиратда худога нола қилишга мажбур бўлишлари табиийдир. Демак, яхши ёки ёмон ишни бошлашдан олдин охиратни кўз олдига келтириш, тақдирга тан беришга мослашишга ўрганган маъқулдир.

***

Алломаларимиз ва ота – боболаримизнинг ҳеч бўлмаса ҳафтада бир марта йиғилишиб, Саъдий, Шерозий, Навоий, Огаҳий, Жомий ва шу каби мутафаккирларимиз дурдоналарини ўқиб, ўрганиб, таҳлил этиб хулосалар чиқариб, ўзларига, фарзандларига тегишли ўғитларни олиб яшар эдилар.

Ҳозирги йиғилишлар кўпроқ стол синадиган қилиб ясатилган жойларда, ресторан ва кафеларда олди-қочди гаплар билан ўтади.

Хулоса: суҳбатга йиғилганда маънавият, маърифат, тарих асосий рукн бўлса, келажак порлоқ бўлса керак.

***

Буюк саркардалар бир неча дўзах (бу дунёдаги) ўтини кўрганларидан ва ундан мардонавор чикқанларидан сўнгина саркардалиқ унвонига сазовор бўлганлар, шунинг учун улар шуҳрат қозонганлар ва обрўга эга бўлганлар.

Хулоса: шахсий намунаси саркарда ҳам, раҳбар ҳам обрўга эга бўлиши қийин.

***

Куда-андачилик шундай мураккаб нарса-ки, керак бўлса айрим вақтда кўзингизни кўр, қулоғингизни қар, ўзингизни бефаҳм, бефаросат ва кучли, сабр тоқатли инсон қилиб кўрсатишингизги тўғри келади.

***

Суюқлик, овқат, музқаймоқларни ҳўплаб, озгинадан истеъмол қилиш тилни, оғиз бўшлиғини шикастланмаслиги гаровидир.

Хулоса: ҳовлиқиш жароҳат олишга сабабчи бўлиши мумкин.

***

Хориж географларидан бири (исми, шарифи эсимда йўқ) дунёнинг кўп мамлакатларини зиёрат қилиб, Ўзбекистонга келганидан сўнг ўзбек аёлларининг гўзаллиги ҳақида ёзган экан.

Хулоса: аёлларимизни имкон қадар эъозлаб, уларни огир жисмоний меҳнатдан озод қилиб, ибo-иффатига тасанно айтиб, кафтимизда кўтариб юрайлик.

***

Тонгда узоқдан эшитиладиган най навосидан олинадиган завқни худди жуда узоқ туйилган ғорнинг охири йўқдек туюлиб, ғорнинг охирини акс эттирувчи нур пайдо бўлганидек хурсандчилик, эзгулик ҳис-туйғусига ўшатиш мумкин.

Хулоса: умуман эзгу мусиқа айникса, эрта тонгдаги най. тамбур, дутор, ғижжакнинг майин навоси эзгу ниятли инсонни, албатта юқори парвозларга олиб чиқарадигандек ҳис-туйғу беради.

***

Кўшнингиз ҳовлиси худудидан бир қарич ерни ортикча эгаллашга ҳаракат қилиб гуноҳга ботгандан кўра, икки қарич ерингизни ҳадя қилганингиз маъқул, чунки вафотингиздан сўнг сизга бор-йўғи икки метр жой керак бўлади, холос.

Хулоса: фойдасиз тарзда одамлар билан ғижиллашгандан кўра, асабни авайлаб, тинч яшаган маъқулдир.

***

Ҳалок этганлар хотирасини эъозлаш мақсадида денгизчилар океанга, денгизга гулчамбар оқизишади, вафот этганлар монументларига, ҳайкалларига таъзим билан гуллар қўйилади.

Айрим одамларимиз чойхонада ош ейиш, ресторан, кафеларда гурунглашишни яхши кўришади-ку, мозорга бориб уч дона гул қўйиб дуои-фотиҳа қилиб келишга вақт топа олмайдилар ёки эсларига келмайди.

Хулоса: Охиратни ўйлаш ҳаммага ҳам насиб этмаса керак.

***

Душман босиб келганда ватанпарварлик, фидоийлик хислатлари сув юзига чиқади, холос. Демак, ҳамма иш гапда эмас, амалда

бўлиши керак. Бошга ташвиш тушганида дўст ва душман кўринишлари якқол кўзга ташланади, яъни шоир айтганидек:

Миллион йиллик савдо бу инсонлар тараф-тараф
Донолар ёлғиз аммо, нодонлар тараф-тараф.
Бошга қилич келса гар, мардлар доим мард улар,
Ёлгончи бу дунёда номардлар тараф-тараф.
Қуёш меҳри самодан баробардир ҳаммага,
Дўзах-жаннат, во ажаб қабрлар тараф-тараф
Орзиқиб кутганларинг келди истиқлол сабаб,
Мустақил Ўзбекистон энди бўлгин буюк бир тараф.

***

Хон бир бегуноҳ одамни тошбўрон қилдирибди, «тош отмаган одам қолмасин» деб ўзи тепасида турибди. Оломоннинг ичида ўша одамнинг укаси ҳам бор экан. Ука-жигар тош отай деса жигарчилик, отмай деса хон турибди, ниҳоят тўнидан увада олиб отибди. Шунда тош текканда «вой» демаган бояги одам укаси отган увада текканда «дод» деган экан.

Хулоса: душман отган тошдан, жигар отган увада қаттиқ тегар экан.

***

Ҳозирги вақтда дабдабали тўйларга ҳар ярим соатда келиб тўртта-бешта ашула айтиб кетадиган ашулачиларни қатнашиши модага айланиб қолди, яъни ашулачи ҳам мириқиб ҳамма ашуласини айтолмайди (чунки ушбу ашулачини бошқа тўйда ҳам кутиб туришади), бунинг устига тўй иштирокчилари ҳам майли, қизиқчилар ҳам таклиф этилиб, улар тўйхона ўртасига чиқиб олиб, «мана менинг олтига чўнтагим бор, ҳаммаси ҳам кенг ва чуқур чўнтақлар, пул қистирувчилар уялмасдан чиқаверишсин, фақат икки юзталлик эмас, мингталликлар қистиришсин», деб айюҳаннос ҳам солиб қўядилар. Гапирадиган гаплари куракда турмайди, тўй қатнашчиларини оми, саводсиз деб ҳисоблаб, уларга мурожаат этадилар. Бир тўйда энсаси қотиб турган дўстим қизиқчининг пул қистирувчиларга қараб қилган муомаласини кўриб шундай деди, «бундан кўра гадойлик қилганинг яхши эмасми?. Келин-куёв умуман эсдан чиқиб, ҳамма гапни айлантириб пулга тақашади.

«Ўғри бўл, гар бўл, инсоф билан бўл» деган мақол бекорга айтилмаган-ку.

***

Мен 1990 йилда «Бирлик» ҳаракати раҳбарлари билан кураша-вериб, ўтирган жойимда инфаркт бўлганман. Бундай принципи, тайини йўқ, ўзи нима хоҳлаётганини ўзи тушунмайдиган (фақат бир нарсани тушунар эди, у ҳам бўлса ҳокимиятни қўлга олиш эди, холос) инсонлар қандай қилиб ҳокимият учун курашганларига тушунганлар-ку тушунишди, тушунмаган оми халқ, оломон уларни кетидан эргашмоқчи ҳам бўлишди. Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романидаги «оломон халқ бўлиши керак» ибораларини бирлик ҳаракати ихлосмандларига тушунтириш жуда қийин бўлганини тасаввур этиш амри-маҳол эканлигини кўпчилик билмайди.

Яхши ҳам-ки, бахтимизга юртбошимиз Ислом Каримов боғ эканлар, бундай ҳаётдан ажралган «бирликчи»лар, «эрк»чиларга ўзлари бас келиб, ўта мудҳиш ҳолатдан чиқиб кетиш йўлини топиб, мамлакатимиз тинчлиги, осойишталиги таъмин этилди.

***

Танноз ва сатангларга танноз ва сатангларча муомала қилсангиз, у ҳаддидан ошиб кетаверади. Яхшиси уларга таннозлиги ва сатанглиги ўзига қандай зарар етказишини очик тушунтириб қўйган маъқул (у ҳатто вақтинча хафа бўлса ҳам).

Бўлган воқеа: бир гўзал аёл, кейинчалик таниқли олима, ўта танноз, ўта сатанг, ўта гўзал экан. Ҳали мен турмушга чиқадиган эркак йўқ деган фикр-мулоҳаза билан ҳаёти ўтиб бораверибди. Охири ўзи хоҳлаган эркаклар ҳам уни ёқтирмай қолишибди. Ўша «гўзал» аёл қариш арафасида «ҳеч бўлмаса эркак киши ҳидини ҳидлаш имкони бўлса беармон бўлар эдим» деб афсусланган экан.

***

Инсон туғилганда ҳеч қандай кийимсиз дунёга келади. Танасининг ҳамма қисми иссиқ, совуққа бир хил таъсирчан бўлади.

Гўдакнинг юзи, қўл ва оёқ учларини очик қолдириб, қолган қисми кийим билан муҳофаза қилиниб, очик жойларига қараганда совуқ ва иссиққа кўпроқ таъсирчан бўлиб боради. «Асраган кўзга чўп тушади» деганларидек, кийим билан ўралган жойлари кўпроқ таъсирчан бўлиб боради. Умуман кийим киймай ҳаёт кечираётган

инсонлар ҳайвонлар табиий ҳаёти шу нарсани исбот этмоқдаки, муҳит қандай бўлса, унга бўлган акс-садо ҳам шундайдир.

Худди шунингдек, инсон ёшлигидан у ёки бу нарсага одатланиб қолса, ушбу одамнинг (ҳоҳ ижобий, ҳоҳ салбий бўлсин) кейинчалик одатни тарк этиши амри-маҳол бўлиб қолади. Масалан, хушмуомалалик, яхши одоб, тарбия, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, илмга, билимга берилиш; ўғрилиқ қилиш, сигарет чекиш, беъмани қилиқлар қилиш, лоқайдлик, дангасалиқ, енгил ҳаётга ўрганиш, наркотик моддаларни истеъмол қилиш, одобсизлик, имон-эътиқодсизлик ва шу кабилар.

***

Инсон, одам деган сўзларни тўхтовсиз ишлатамиз, уни бошқа мавжудотлардан фарқини таҳлил этамиз. Кўп гапдан иш яхши, деганларидек эслатиб ўтилган икки сўзга маъно беришга ҳаракат қилиб кўрамиз:

Инсон –бешта ҳарфдан иборат, яъни инсоф, нафосат, содиқлик, орасталиқ, нафислик.

Одам – тўртта ҳарфдан иборат, яъни одоб, диёнат, ақл, муҳаббат.

Ушбу талқинни ҳоҳлаганча давом эттириш мумкин, албатта. Чунки инсон ва одам сўзи ҳар қандай ардоқлашга арзийди.

***

Қаттиққўллик кўпчиликка ёқмайдиган усулдир. Ҳаётнинг, турмушнинг шундай жабҳалари бўладик, раҳмдиллик, мойиллик, лақмалик, чегарадан ташқари оқибат ва меҳрлилик асосий ишга, яъни ёнаётган олов, кўзғалмоқчи бўлган оломон (халқ эмас), ёнаётган ёнғинни ўчиришга кучи етмай қолади. Ана шундагина одилона қўлланиладиган қаттиққўллик фойда беради.

Хулоса: Қамчинни ҳар вақт эмас, фақат керак бўлган вақтда ишлатиш керак.

***

Биз талабалар маънавиятини ошириш йўлида қанчалик катта ишларни собит қадамлик билан олиб бораётган бўлсак, шунчалик унга салбий таъсир этувчи омилларни унутмайлик, аудиториядаги доимий олиб борилаётган назарий-маънавий машғулотлардан сўнг, талабалар ҳаётда маънавиятга ёд ҳодисаларни гувоҳи бўлмоқдалар.

Масалан, кўчадаги айрим милиционерларнинг номаъқул муносабати, жамоа транспортидаги турли хил маданиятсизликлар, ресторан, клублар ва кафелардаги номаъқулчиликлар ва шу кабилар албатта талаба мафкурасини ўзгартиради! Минг гапиргандан кўра бир кўрган яхши, деганидек талаба эшитган ва кўрган нарсаларини такқослайди-да... Бундан ташқари талаба 30 соатдан кўп бесабаб дарс қолдирса, у олий ўқув юртидан четлаштирилиши керак деган кўрсатма бор. Бироқ вазирлик, ҳокимият кўрсатмалари билан машғулот вақтида у ёки бу «ёниб» турган тадбирларга талабаларни машғулотдан ажратиб олиб борилади. Унинг устига, айрим пайтда режалаштирилган тадбир амалга ҳам ошмайди.

Ана энди талабаларнинг ўрнига ўзимизни қўйиб ўйлашимиз ҳам қарз, ҳам фарздир.

***

Ҳаётнинг бўсағаси кўп: туғилиш, яслига, боғчага, мактабга, академик-лицей ва касб-ҳунар коллежига, олий ўқув юртига бориш ва ҳоказо. Илм нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, ушбу босқичларни ўзига хос модели бор десак бўлади. Ушбу модел таркиби, унинг кўрсаткичлари вақт ўтиши билан фан-техника тараққиёти, цивилизациянинг ўзгариши билан ўзгариб бориши табиий. Босқичлар моделига таъсир этувчи омиллар фарзанд отонаси, ўқувчининг ўқитувчилари ва умуман ҳаётда (ишхонада, кўчада) учрайдиган воқеликларга қараб ўзгариб бораверади. Бу дегани, ҳаётимиз кўп омилли тизимдир. Аммо, ҳар бир босқич моделининг асоси ўзгармай қолаверади. Ҳамма гап шундаки, муайян омил таъсирида моделлар ўзгариши ва умуман ўз ресурсини йўқотиб кераксиз, фойдасиз ҳолга келиб қолиш эҳтимоли ҳам бор. Ушбу моделлар ўзаги албатта маънавиятдир.

Худди шунингдек, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий жараёнлар ҳам ўзига хос моделига эга. Масалан, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозини кўрайлик. Ушбу инқироз ҳар бир давлат иқтисодиётининг маълум бир муддатга ривожланиш моделининг ўз кучини йўқотганлигидадир, яъни ушбу моделни барқарорлигига таъсир этувчи ички ва ташқи омилларнинг турғун эмаслиги ва ушбу омиллар таъсирини ўз вақтида англаб олинмаганлиги оқибати дир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг «Қаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарида инкирознинг келиб чиқиш сабаблари, оқибатлари ва уни бартараф этиш йўл-йўриқлари жуда оддий ва тушунарли тилда баён этиб берилган, яъни, Ўзбекистондаги иқтисодий ислохотлар моделини барқарорлиги лўнда қилиб изоҳлаб берилган. Демак, ҳар бир жараённинг моделини унга таъсир этувчи турли хил омилларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилса, истиқбол режалар ҳам, инсоннинг умр бўйи барқарорлигини ҳам бекаму-кўст таъминлаш имкони туғилади.

***

Худо берган оламда ҳаёт кечираётган ҳоҳлаган раҳбар, олим, сиёсатчи, савдогар, дарвеш, гадой, касбдорлар ва шу қабиларнинг ҳаммасини «ўйинчига» ўхшатиш мумкин. Спорт соҳасидаги ўйинчилар тўғрисида гап бўлиши мумкин эмас. Дунё бўйича алғовдалғовлар сабабкори Македонский, Чингизхон, Гитлер, Ленин, Сталин ва ҳоказоларнинг ҳаммасини ўйинчи деб ҳисоблаш мумкин. Спортдаги ўйинчининг ўзига хос чегараланган қонун-қоида, тартиб ва назорат қилиш ҳислари бор бўлса бошқа ўйинчилар ўзлари ўйлаб чиққан ғоя ва бу ғоя остидаги мақсадни амалга ошириш учун ташкил этилган бир гуруҳ инсонлар (команда) билан иш бошлаб миллион-миллион инсонлар тақдирини ўзларининг «соф» ва «ифлос» тарзидаги даъватномалари билан ҳоҳлаган томонга буришга ҳаракат қиладилар. Ҳаракатлари натижаси ижобийми, салбийми суриштириб ўтирмайдилар, орзулари битта: очарчилик, бемаънилик, ўлим биланми қўйилган мақсадни амалга ошириш. Бу йўлда ҳатто тақозо этилса, ўзлари ўлим ҳукмига рози бўлсалар-да, бошланган ўйинни тўхтата олмайдилар. Ўйинда фақат икки йўл бор. Бири ютиш, иккинчиси ютқизиш. Бошқа йўл йўқ. Ғояси бузук ўйинчилар ютқазганлари маъқул, агар ютсалар яна бир неча хатарли вақт ичида миллионлаб фуқароларни шўри қурийди.

***

Умуман, тараққиёт, цивилизация ҳақида кўп гапирамиз ва бу ҳақидаги мулоҳазалар ҳам кўпдир. Цивилизация деганда, Марказий Осиё, яъни Турон ўлкасидаги цивилизациядан тарихийси бўлмаса керак. «Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ» деган нақлга мос

холда, Чор Россиясининг Марказий Осиёни забт этиб олганидан кейин, Турон ўлкасидаги халқлар, элатлар ҳаётига Овруподан Россияга кириб келган ва Россиянинг ўзида у ёки бу тарзда ўзгартирилган цивилизация оқимлари (мен одоб, маданият, маънавият, маърифат ҳақида фикр юритаяпман) Турон ўлкасига гоҳ табиий, гоҳ таъйиқий тарзда кириб кела бошлаган. Ушбу ўзгаришлар халқимиз ва айниқса ёшлар ҳаётига зудлик билан таъсир эта бошлаган. Ёшлик ғурури, жўшқинлиги жилови кўйиб юборилса, кутилмаган воқеликларга дучор бўлиши мумкин, ёшликнинг нозик жойи шундаки, ўз мамлакатадаги иболи, ифбатли қизлар, аёллар кўзига кўринмай сийнаси очик, тиззаси, бели кўринадиган ажнабий қизлар ва аёлларга ёпишиб қолади. Сабаби аниқ, албатта: ушбу ёшларнинг маънавияти пастлиги, ҳаётни тушунмаслиги, келажакни тўлиқ тасаввур этолмаслиги, имон-этикоди бўшлигидир. Бунинг устига, ушбу воқеликларни замон талаби деб тушуниши ажабланарлидир. Бундан ташқари, спиртли ичимликлар ичиб рақсга тушиш, дискотекаларда қатнашиш, эркинлик белгиси деб аталмиш тунги айш-ишратларга берилиши одат тусига кириб қолади.

Шундай қилиб, ўзини «цивилизация» деб аталмиш ўргимчак тўрига тушиб қолганини сезмай ҳам қолади. Бу ҳам етмагандек, унга аҳлок, одобдан тарбия берувчи ота-оналари уларнинг кўзига саводсиз, замон тараққиётини тушунмайдиган инсонлар бўлиб кўриниб қолиши ҳам мумкин.

Буларнинг ҳаммаси Чор Россияси ҳукмдорларига, Собик совет иттифоқи деб аталмиш «қизил империя» раҳбарларига қўл келар эди.

Бу деганимиз йигит ва қизларимиз салла ўраб, паранжида юрсинлар деганимиз эмас, албатта. Бу деганимиз, дунёвий цивилизацияни кўр-кўрона эмас, ақлан қабул қилиш керак деганимиздир, холос.

Айрим ёшларимиз хориж мамлакатлари нони, тузи мазасини тотгандан сўнг, ўзларини худди бошқа дунёга келиб қолгандек ҳис эта бошлайдилар. У ер, бу ерларини нимадир чимчилаганидан сўнггина Ватан тупроғини кўмсаб, афсуслана бошлайдилар.

***

Ҳаётда қизиқ воқеликлар гувоҳи бўлиб туришга тўғри келади. Ҳаммага маълумки, олий ўқув юртига тест топшириб, ўқишга кириш осон эмас. Ўқишга киришда давлат гранти ва контракт

усуллари мавжуд. Контрактга кириб ўқиш, ўз вақтида контракт пулини тўлаб туриш осон эмас. Ҳамма оиланинг ҳам моддий имкони етарли эмас. Бироқ, контракт бўйича ўқишга кирганлар ичида бошқа миллат вакиллари контракт пулини муддатидан олдин ёки ўз муддатида тўлаб қўядилар. Яна қайтараман, бу осон иш эмас. Бироқ шу нарсани гувоҳи бўлаяпмизки, контракт пулини тўлай олмай ўқишдан четлашиб кетган талаба оиласида бир йилдан кейин дам бада-банг карнай, сурнай чалиниб, дабдабали тўйлар ўтади. Эмишки, бу юрт олдидаги қарз, маҳалла, қариндош-уруғлар, таниш-билишлар олдида уят бўлмаслик, обрў туширмаслик учун қарзга ботиб бўлса-да тўй қилиш шарт экан.

Хулоса: маҳалла, қариндош, таниш-билиш олдида обрў олиш учун қарзга ботиш, тўй ўтказиш мумкин ва зарурмиш, лекин жондан азиз фарзанди келажаги учун қарз олса бўлмайди. Ўқишдан қайтиб келган фарзанди йиллаб ёлланиб ишлаб, пул топиши учун умри азобда ўтиши мажбурийдек туюлади.

Менимча, бу цивилизацияни орқага тортувчи, тараккиётга тўсиқ бўладиган энг ёмон одатдир. Бу менталитет инсонни олдинга эмас, орқага юришига сабаб бўлади.

Шунинг учун бўлса керакки, Ўзбекистон қаҳрамони Эркин Воҳидов ўзининг «Нега япон юз йил яшар» деган шеърида куйидаги сатрларни келтирганлар:

Мотамида у обрў учун
Элни чорлаб зиёфат қурмас.
Байрамида бел боғлаб уч кун.
Шамдек қотиб кўчада турмас.

Гарчи биздан юз бор фаровон,
Гарчи биздан юз карра тўқдир.
Тўй харжида юзта бой япон
Бир камбағал ўзбекча йўқдир.

***

У ёки бу айбни қилиб қўйган кишига (ўғрилиқ, фирибгарлик, айёрлик, алдаш ва ҳ.к.) айбини бўйнига қўйилгандан сўнг, кечирим сўрайди, биринчи марта шундай айбни амалга ошираётганини, ушбу айбни бошқа қайтармаслиги ҳақида ўқинади. Ушбу ўқиниш, самимий кўнгилдан чиқарилаяптими ёки навбатдаги фирибгарликми, бу фақат худога маълум. Бундай инсонларни кечириш бир

томондан, гуманизмга кирса, иккинчи томонда, кишини ҳайратга солади. Ҳоҳлаган одам олдига илон заҳарини қўйиб истеъмол қилгин деса, албатта қаршилиқ кўрсатади. Бироқ инсонларга қонунни бузсанг жазоланасан, деса ҳўп дейди-ку, лекин ёдидан чиқаради.

Хулоса: инсонларга ҳуқуқий саводхонликни ошириб, агар қонун бузилса, илон заҳаридек таъсир этиши ҳақидаги аксиомани тушунтириш ҳақида тинмай иш олиб бориш керак.

***

Дин пешволарининг битта катта афзаллиги бор, у ҳам бўлса нотиклик ва қуръон сураларини қироат билан ўқий олиш қобилиятидир. Бу албатта мадрасанинг ижобий хислатидир. Қироат билан ўқилган қуръон мазмун-моҳиятидан қатъий назар, инсон асабларининг нозик пардаларига бориб урилиб, асаб тизимини осойишта қилишга олиб келиб инсон қалбини тинчлантиради. Шунинг учун бўлса керак-ки, айрим одамлар руҳий безовталиққа учраганларида, «домлага бориб ўқитиб келгин», деган ибора қўлланилса керак.

Хулоса: инсон руҳидек нозик нарса йўқ. Руҳ яхши бўлса ва уни тўғри йўлга йўналтирилса, инсон ҳар қандай шижоат, ботирлик, мардлик, ташаббусга ҳатто ўз жонидан кечишдек даражага тайёр бўлиши мумкин.

Худди шунингдек, ҳурматли профессор-ўқитувчиларимиз, домлаларимиз, устозларимизда ҳам тингловчилар, талабалар билан бўладиган машғулот ва учрашувларда нотиклик санъатини ишга солишлари ва инсон руҳига дунёвий илмларни жойлаштира олиш усулларини жонлаштиришимиз керак.

***

Ижодкор машина ёки робот эмас. Унинг ишини машина ва роботдаги сингари олдиндан дастурлаб, белгилаб, сўнг тугмачани босса, ҳаракатга келадиган ҳодиса деб тасаввур этиб бўлмайди. Шунинг учун ижодкорга тазйиқ ўтказиб бўлмайди ва ижодкорнинг ўзи ҳам илҳоми келмаса ўзини мажбур эта олмайди. Шунинг учун бўлса керакки, таниқли олимлар, ёзувчилар, шоирлар, яъни ижодкорлар ҳақида халқимизнинг «ҳавоий инсонлар» деган гаплари ҳам маълум. Айтишларига қараганда, марҳум академик Хабиб Муҳамедович Абдуллаев енгил машинада кетаётганида

хаёлига бир фикр, янгилик келиб қолса, шу заҳотиёк ручка, қоғоз олиб машинани тўхтаттириб, қоғозга ўз фикр-мулоҳазасини ёзиб қўяр экан.

***

Қушлар, ҳайвонлар ва ҳатто дарахтларни тили йўқ, улар билан гаплашиш мумкин эмас, деган мулоҳаза бор. Ушбу мулоҳазани нотўғри дейишимиз мумкин. Улар одамлар талаффузида бўлмаса ҳам инсон муносабатини, яъни кўрсатмасини, ғазабини ва хушрўйлигини бемалол тушуниб, унга жавобни ўзларининг қилиқлари, айрим машқларни бажаришлари билан намоён этишади-ку. Масалан, дельфинлар, цирклар учун ўргатилган ҳайвонлар буларни яққол исботи. Японияда кўнгилдагидек ҳосил бермаган дарахтларни кузда қаттиқ сўкиб, ёғоч билан калтакланса кейинги йили яхши ҳосил бериши исботланган.

Хулоса: қушлар, ҳайвонлар, дарахтларга ҳам яхши муомала қила олсак табиат ва ҳайвонот дунёсининг гуллаб-яшнашига эришиш мумкин экан.

***

Динга ишониш ҳар бир банданинг ўз шахсий иши албатта. Шахсан мен динга, Аллоҳга сидқидилдан ишонаман. Айрим одамларни динга бўлган муносабатлари кишини ҳайратга солади. Масалан, ҳайит намозига чиқишни олайлик. Умри бўйи умуман намоз ўқимайдиган одамлар осойишталик, камтаринлик билан эмас ҳайит намозидан бир кун олдин ва ўша куни оиласи, қариндош-уруғлари, таниш-билишлари олдида айюҳаннос солиб худди осмондаги юлдузни юлиб олаётгандек ҳис-туйғу билан гиламчани елкасига ташлаб, фарзанд ёки неварасини ёнига олиб, ҳаммага кўрсатма кўринишида намозга борадилар.

Шундайлар билан суҳбатлашсанг, ўз мақсадини тўлиқ тушунтириб бера олмай, асосий мақсади қилган гуноҳларини ювиш эканлигини, шу билан ҳаётдаги муаммолари ижобий ҳал этилишига ишончи комиллигини айтиб беради, ёки Маккаю-Мадинага зиёратга бориб келгувчиларни олайлик. Аввало, Маккаю-Мадинага зиёрат қилишнинг ўзига хос молиявий, ижтимоий омиллари энг кераги, юракдаги ишончи асосий мезондир. Маккаю-Мадинага бориб келингандан сўнг покланиб, ҳамма гуноҳлардан холис

бўлади. Бирок озгина вақт ўтиб, поклигини булғаетганлар ҳам кам эмас. Тўғри беш бармоқ баробар эмас, бу тушунарли.

Мархум дўстимиз физика – математика фанлари доктори, профессор Камолиддин Бобомуродовнинг амру-маъруф эҳсониди маъруза қилган домла, агар инсон ҳаётини илм-фанга бағишлаган бўлса унинг меҳнати, ҳиммати етмиш минг йил ичида ўқиладиган намозлар кийматиға тенг деди. Бу албатта худоға аниқ. Шундай экан ўзини-ўзи худонинг олдида алдаш, сунъий томошалар кўрсатиш ўрниға ҳаётда пок, сидқидил, гийбатдан узоқ, одамларға меҳру-шавқат, одиллик, халқпарварлик, андишалилик, беғуборлик, одамохунлик хислатларига эға бўлиб юргани маъқулға ўхшайди.

Мен пайғамбаримиз, Ал-Бухорий ҳадислари, Қуръони Каримнинг тишим ўтадиган сураларини ўрганишға ҳаракат қилиб келдим.

Яъни, мен худоға шак келтиришдан узоқман, иншоолло.

***

Жуда кўп хориж сериалларини кўрамиз. Умуман қандай китобни ўқиш, кимнинг суҳбатини олиш, театр спектаклларни, кинофильмларни томоша қилмайлик ушбу суҳбат, китоб, театр, кино, кўрсатувлар тўлиқ бизға ёқадими, йўқми ундан бизға ижобий туюлган қисмларинигина ўзимизға ола билиш қобилиятиға эға бўлишимиз керак. У кино, китоб, театр, спектакл, ёмон экан, менға ёқмади деб юрганимиз ва ҳатто айрим вақтда айюҳаннос солишимиз нотўғри бўлса керак. Айниқса, глобаллашув даврида интернет тизими ривожланган бир вақтда окни қорадан, қорани оқдан ажрата олиш ўзи яшаётган юрт келажаги, оиласининг бахти, ўзининг келажаги ҳақида қайғурувчи инсон албатта ўзи тушиши мумкин бўлган тўрдан чиқиб кетиш ҳис-туйғусига эға бўлиши керак.

Президентимиз И.Каримов айтганидек, «Биз интернетға мурожаат этамиз. Буни тақиқлаш мумкин эмас. Аммо дўконға кирганимизда, хоҳлаган молни сифатини, баҳосини суриштирмай олмаганимиздек, интернетдаги маълумотларни ҳам ўзимизға кераклигини танлай олиш қобилиятиға эға бўлишимиз керак». Бунинг учун эса юксак маънавият керақдир, албатта.

Шу аснода хориж кино сериалларида акс эттирилувчи бир ҳодисаға тўхталиб ўтишимиз керак.

Ҳар бир жанжалли ёки тортишувли масалалар (хоҳ оилага, хоҳ ишхона муаммоларига тегишли бўлсин) албатта, оила, ишхона адвокати ёки адлия маслаҳатчиси билан амалга оширилади. Ташқаридан қаралганда хориж мамлакатлари аҳолисининг ярмига яқини адвокат, адлия маслаҳатчисидек бўлиб туюлади. Ҳақиқатдан ҳам бу тасаввур тўғри. Тизим шундай тузилганки оила, ишхона ёки шахсий муаммоларни ҳал этишда оиладаги, ишхонадаги ёки шахсий ташвишларни улоқтириб адвокатма-адвокат юриш учун вақт керак. Ва ушбу вақт давлат микёсидаги масалаларни ҳал этиш учун ҳам сув, ҳам ҳаводек зарурдир. Шунинг учун ҳамма ўз ишини ўзи бажариши керак, деган нақл асосида иш олиб борилади.

Бизнинг корхоналаримизда фаоллик кўрсатаётган фуқаролар ўз муаммоларини ҳал этиш учун давлатни алдаб, асосий иш вақтида ўз муаммоларига вақтларини ажратишади. Бу дегани, жамиятни орқага суриш десак янглишмаган бўламиз. Бу дегани, ўз ҳуқуқларимиз ва бошқалар ҳуқуқини эъзозлай оладиган даражага кўтарилишимиз керакдир.

***

Ўткир Ҳошимовдан:

Шер оч қолмаслик учун кийикни ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Кийик оч қолмаслик учун кўкат ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Баъзи одамлар кўкат ҳам ейди, кийикни ҳам ейди, кўнгилхушлик учун шерни ҳам ўлдиради... Кейин бир-бирининг пайини қирқади. «Табиат гултожисига шон-шарафлар бўлсин»!

***

Истеъдодлилар ҳадеганда қовуша қолмайди. Улар юлдузга ўхшайди. Ҳар бир юлдузнинг ўз меҳвари бўлади. Юлдузлар бир-бирини инкор этмайди. Аммо, бир-бирининг меҳварига кирмайди ҳам. Истеъдодсизлар эса бир замбил шағалдек гап. Дарров тўдалашади. Тўда бўлиб жим ётса-ку, майли. Тош отавериб безор қилгани чатоқ.

***

Яхшига ҳам, ёмонга ҳам бирдек яхши кўринишга уринадиган одам энг хавfli одамдир.

***

Дарвин зўр олим бўлса бордир. Аммо, унинг назарияси хато. Маймун миллион йилда ҳам одамга айлана олмайди. Одам эса бир зумда маймунга айланиши мумкин.

***

Ҳаёт шу нарсани тасдиқламоқда-ки, аёллар кўпроқ умр кўришар экан. Сабаби, аёллар уй юмушлари билан банд бўлиб, табиий бадан тарбия билан шуғулланишар, спиртли ичимликларни истеъмол қилишмас (ёки кам истеъмол қилишар) у ёки бу ижобий ёки салбий воқеликлар таъсирида тез кўнгиллари бўшаб, йиғлаб турар эканлар. Йиғлаганда эса заҳарли моддалар кўз ёши билан ташқарига чиқиб кетар эмиш.

Хулоса: эркаклар ҳам ҳуда-беҳудага эмас, табиий ҳолда кўнгиллари бўшаганда, юрак ғашликларидан фориг бўлиш учун йиғлаб турганлари маъқулга ўхшайди.

***

Бетоб бўлиб қолган одам, шифокор чақиртирилганда, у ёки бу дориларни қабул этиш учун тавсия берганидан сўнг, албатта очик ҳавода бўлишни тавсия этади, чунки очик ҳаводаги кислород организмни тўйинтириб ўпка ва бошқа аъзоларни яхши фаолият кўрсатишига ёрдам беради. Айрим беморларга очик ҳавога чиқдингми деса, чиқарман деб жавоб беришлари ҳам мумкин. Шундай экан, албатта очик ҳаводан (тоза ҳаводан) нафас олишни унутмаслик керак. Тошкент вилоятидаги Оқтош санаторияси жойлашган ҳудуд нафас йўлларини ва кўкрак қафаси яллиғла-нишларини табиий даволаш учун ажойиб маскан бўлиб ҳисобланади. 1980 йилларда мен Оқтош санаториясига икки кунга айланиб чиққан эдим, кечаси соат бир-иккиларда шошилиш тарзда юриб келувчи тез ёрдам машиналари пайдо бўлиб, унинг ичидан Россиялик бир академикни олиб чиқишиб, коттеджга ётқизишди. Кейинчалик билсам, ушбу академик нафас сиқилиш (астма) касалига дучор бўлган ва Россиялик шифокорлар уни зудлик билан Оқтош санаториясига бориш кераклигини тавсия этишган экан. Орадан бир кун ўтиб даволангани келган академик ўзига келиб аҳволи яхшилана бошлаган.

Минераллар фақат тошда, сувларда эмас, ҳавода ҳам бўлади. Оқтошдаги иқлим, у ердаги ўсаётган дарахтлар ўзига хос яхши,

даволи ҳаво иқлимини вужудга келтириб, нафас йўлларини даволаш қобилиятига эга экан.

Хулоса: Ҳаётни ортиқча уйқу, ортиқча борди-келдилар ўрннга очиқ ҳавода ўтказишга, ҳамда республикамининг оҳанграбо, оромбахш ҳудудларида бўлиб умрни узайтирувчи соғлом ҳаёт тарзини ўтказсак яхши бўлар эди.

***

Инсон инсонга дўст дейилади. Бироқ, инсон инсонни заҳарлайдиган моддаларни ишлаб чиқиб, инсонни ўлдиришда фойдаланади. Дунё миқёсида оладиган бўлсак, бир давлат иккинчи давлатга ғаразлиги билан курул ишлатади. Яна инсонни ўлдиради. Шу тариқа, инсонлар айрим гуруҳ раҳбарлари кўрсатмаси билан бир-бирларига душман бўлиб қоладилар, яъни ҳокимият учун курашда инсонлар онги ўзгариб бир-бирларига душманлик қиладилар.

Хулоса: инсон-инсонга дўст бўлиши мумкин, бироқ ҳокимиятни қўлга олувчилар инсонларни инсонларга қарши қўя оладилар. Масалан: террористлар, ҳисбу таҳлилчилар, ваҳобийлар ва шу каби йўналишдаги ҳаракатланувчи гуруҳларни олайлик. Ушбу ҳаракат қатнашувчилари ҳатто нима учун бошқа одамларни ўлдиришмоқда-ку, ўзлари ҳам ўлимга маҳкум этилганликларини англамайдилар, англасалар ҳам ғоядан кечмайдилар, бу бидъатдир.

***

Бола тарбияси мураккаб жараён. Боланинг тарбияси она қорнидан бошланади. Ясли, боғча, мактаб, академик-лицей, касб-хунар коллежи, олий ўқув юрти, фаолият олиб борадиган корхона, муассаса, ташкилот, идора муҳитида давом этади. Тарбиянинг ҳар бир босқичида ўзига хос ва мос талаб бўлиши табиий. Шундай экан, ҳамма босқичдаги тарбияга жавобгарлар ўз вазифаларини тўлиқ бажаришса, ҳаётдаги тарбиявий муаммолар ҳажми анча камаяр эди. Энг ёмони, тарбиянинг ҳар бир юқори босқичидагилар, қуйи босқич мутасаддиларига эътироз билдириб, уларни айбдор деб ҳисоблаш билан муваффақиятга эришиб бўлмайди. Энг кераги, шахсий жавобгарликни, масъулиятни ва келажак маънавий тўқис, баркамол инсонни тарбиялаш ва ушбу жабҳадаги жонқуярликни кучайтириш даркордир.

Маълумки, ҳар бир мусулмон инсонни худо олдида амалга оширувчи фарзлари бор. Шундай фарзлардан бири бу рўза тутиш бўлиб ҳисобланади.

Рўза тутишдан асосий мақсад покланиш, организмни хилтлардан тозалаш бўлиб ҳисобланади. Араб ва умуман мусулмонлар мавжуд бўлган жойда рўзани ўрнатилган тарзда тутиб борилади, яъни эрталаб куёш чиққунча ва кечқурун куёш ботганидан сўнг овқатланилади.

Кундузи имкон қадар дам олинади. Бироқ айрим мухлислар касал бўлса ҳам, иш шароити огир бўлиб, қариган, ночор бўлсалар ҳам, ҳомиладор бўлсалар ҳам, рўза тутиб касалликка дучор бўлсалар, айримлар кун бўйи овқатланмай юришини пеш қилиб, турмуш ўртоғига дўқ уриб, уни ухлатмай ҳар куни палов қилдириб, қоринлари тўйганидан сўнг зўрлаб ортиқча овқатни истеъмол қилиб, энг ёмони кўча-куйда, ишхонада, қариндош-уруғлари олдида рўза тут.ётганини пеш қилиб юрадилар.

Буниси ҳам майли, кечқурун оғиз очиш вақтида кундузи билан суюклик, овқат қабул қилмаган ичак ва ошқозонни қийнаб, бирваракайига энг камида икки, уч хил овқат истеъмол қилиб, дам олаётган ички органларни қийноққа солади. Агар ифторлик бўлсаю, унда тўрт хил овқатни ҳаммасини истеъмол қилиб, устидан нишолда ва десертга оид ширинликларни ҳам истеъмол қилиб, сўнгра кекириб ўтираверадилар, ҳарсиллайдилар, кечаси яхши ухламайдилар ва нохуш ҳолатларга тушадилар. Шундай қилиб, яхши ният билан бошланган иш организм учун жаҳолатга айланади, дейиш хато бўлмайди.

Миср Араб республикасида (айтишларича) тажриба сифатида рўза бошланишидан бир ой олдин, мамлакат миқёсида қанча овқат маҳсулотлари истеъмол қилиниши аниқланиб чиқилган, худди шу статистик маълумотлар рўза даврида ҳам олиниб, таққосланганда рўза вақтидаги истеъмол қилинган овқат маҳсулотлари рўза тутилмаган ойга нисбатан уч марта кўплиги аниқланган. Ўзбекистонда ҳам шундай статистик маълумот олиб борилса, Миср Араб республикасида ортда қолмасак керак, деган фикр бор. Албатта, бунинг ичига ноўрин тарзда йўл қўйиладиган исрофгарчиликларни ҳам ҳисобга олиш керақдир. Мен бу билан худонинг олдидаги бажариладиган фарзларни адо этилишига шак келтираётган эмаслигим тушунарли бўлишига ишончим комил.

Хамма гап ҳамма нарсани маромида, қўйилган мақсад сари амалга оширилгани устида кетмоқда.

***

Ривоятларга қараганда бир хонадонда қурилиш ишлари олиб борилаётган экан. Оила таркиби ота, она, ўғли, неварасидан иборат бўлган. Невараси 4 ёшда экан. Оиланинг ўғли бузилган деворни таъмирлаётган бўлиб, тушлик вақтида қуёшнинг қизгин нури куч бериб ишлаётган ўгилни қиздириб турарди. Отаси ўғлини бир неча бор тушликка таклиф қилиб, озгина дам олишини сўраган. Ўғли эса: «Ҳозир, ҳозир» деб ишлашда давом этарди, отасининг меҳрибончилиги, унинг соғлиғи учун ачинаётганлигини тушунмас эди. Тоқати тоқ бўлган отаси неварасини олиб бориб ўғлининг олдига қуёш тиги тушаётган жойга ўтказиб қўйибди. Шунда отасининг гапини писанд қилмаётган ўғли ўз ўғлини офтобда ўтирганини кўриб ҳамма ишини ташлаб уни тезликда сояга ўтказиб қўйибди ва отасига норозилик билан хафа бўлиб қараб қўйибди. Шунда отаси киноя билан кулиб «сен ўғлингга қанчалик ачинсанг мен ҳам сенга шунчалик ачинишимни тушундингми» дебди. Шундан кейин ўғли «энди тушундим» дегандек қараш билан ўз ўғлини олиб тушликка келган экан.

Хулоса: 1. Қўпол варианты «пичоқни олдин ўзингга ур, оғримаса бировга ур» мақолига доимо итоат этиш керак - бу ҳаёт тақозосидир.

2. Фарзанднинг ёши қанча бўлишидан қатъий назар ота-она учун барибир фарзанддир.

***

Ривоятларга қараганда учта дангаса бор экан. Дангасаларни синаш мақсадида уларни қамиш билан ўралган жойга йиғиб ўт қўйиб юборишибди. Олов аланга олиши билан дангасаларнинг бири югуриб қочиб қолибди. Олов ичида қолган дангасанинг бири «пуф-пуф» деяётган экан, иккинчиси унга қараб мен учун ҳам «пуф» деб юбор дебди.

Хулоса: Ҳар бир воқеликнинг ва урф-одатнинг, ҳис-туйғунинг ҳам ўзига яраша чегараси бор бўлганидек дангаса, ялқовлик, лоқайдликнинг ҳам чегараси бор.

***

Биллиард ўйинини ҳаётга ўхшатиш мумкин, яъни биллиард столининг текис сатҳини ерга, шарларни одамларга, шар ургич таёқчани тақдирга ўхшатиш мумкин. Тақдир билан ҳазиллашиб бўлмайти деганларидек, биллиард таёқчаси ҳам мўлжалдаги шарга урилганда урилган шар қолиб бошқа шар музага тушиб қолади. Бундай шарни «аҳмоқ шар» дейилади. Ҳаётда ҳам ҳаётдан тўғри фойдаланмаяпган инсонлар ўзининг тўғри йўли қолиб бошқа йўлга юриб, ўзи билмаган тарзда ноўрин чуқурликка тушиб ундан чиқолмай қолиши мумкин. Демак, тақдирга тан бериш – ҳаёт тақозосидир.

***

Ўн беш насиҳат. Бир донишманднинг ўз фарзандига қилган насиҳатлари:

1. Ватанпарвар бўлиш, ҳаётда муваффақият қозониш, жисман ва руҳан мукамал бўлиш учун меҳнатни сев, иш одами бўл.
2. Ялқовликдан узоклаш, ғайратли бўл, вужудингни ҳаракатга бағишла, тинма, тириш, олға бос!
3. Эҳтиёт бўл, ҳамма ишингда тартиб ва интизомга риоя қил.
4. Сенга жамият томонидан топширилган вазифани бекаму-кўст адо қил.
5. Шарафинг, номусинг ва ҳаётинги кўриқла, бошқаларнинг ҳам шараф ва номусларини ҳурмат қил.
6. Ҳақиқатни сев, юриш-туришингда содда ва табиий йўлни тут.
7. Самимий, пок қалбли, виждонли ва ҳақшунос бўл.
8. Мулойим, лутфкор, марҳаматли ва дўстпарвар бўл.
9. Мутаассиб бўлма, ҳур фикрли бўл.
10. Муталаа ва текшириш билан ақлингни, зехнингни, фаҳм ва гидрокингни тарбия қил, ўстир.
11. Қаноатли, ҳаммага меҳрибон ва ғамхўр бўл.
12. Ҳурматга сазовор бўлган кишилар ва нарсаларга эҳтиром қилишни унутма.
13. Мардлик, жасорат ва шижоатни ўзинга шиор қилиб ол.
14. Шараф ва номусингга доғ тушириш эҳтимоли бўлган ҳар турли завқ-сафодан кеч.
15. Гўзал ахлоқнинг матонати, ҳиссиётнинг олийжаноблиги билан вужудингга сиҳат ва латофат бағишла.

Мўминов Неъматилла Абдуллаевич мусофирчилик тузини тотиб кўрган. 1960 йилда Владимир трактор завоидга амалиётга борган вақтдаги ойижонисига, ака-укаларига ёзган мактубидан парча:

Хурматли ойижон!

Хурматли акалар!

Киши дунёга келгач, уч даврни бошдан кечирар экан. Ана шу даврнинг энг кучли, таъсирли ва жозибалиси ёшлик даври экан.

Ёшлик...

Ёшлик ҳақидаги фикрларимни изҳор қилишга рухсат бергайсиз.

Имконият борича қизиқувчан, серҳаракат ва сезгир бўлишга ҳаракат қил...

Кўзга кўринган нарсани илғамай ўтиб кетишдек аҳмокона одатларни улоқтир. Ҳар бир нарсани таг-томири билан илғаб олишга интил. Сенинг ҳар бир ташлаган қадаминг, қариганингдаги ҳар бир ҳарсиллаб олган нафасингга мадад берсин.

Оҳ-воҳ, вой-додлардан кўркмай, улар томон қилич яланғочлаб боришга ва янчиб ташлашга интил. Вақт бор экан, турмушнинг ҳар бир кўчасига кириб чиққин ва шундай қилгинки, бу кўчаларнинг охири гуллаган ўрикзор, пишган олча ва гилос, қип-қизил анор-у, асалдек ширин олмазор, киши баҳра оладиган чиройли гулзорлар, ишқомлар ва ниҳоят ўрдақлар сайр қилиб юрган ҳовуз билан тугасин.

Бу сенга афсона ёки эртақ эмас, бу- ҳақиқатдир.

Сен ўзингга вақтинча берилган даврдан унумли фойдалан. Афсоналарни ҳақиқатга айлантвр. Чунки ҳақиқат олдида денгиз тагидаги тошнинг ранги ҳам аниқ бўлиб қолади.

Сен қорин чиқариш ва лунжни шиширишлардан абадий воз кечгин. Икки билакка йиғилган кучлардан тўлиқ фойдалангин. Имконият борича, ҳаёт ва турмушнинг ичак-чавоғини ағдаришга ва уни тўғри жойлаштиришга ўз ҳиссангни қўшабил.

Доимо ўзингни муваффақият арафасида сезгил. Кишилар фикридан кейинда қолма, ҳақиқатдан ҳам. «Замон сенга боқишни хоҳламаса, сен дарров биринчи бўлиб ва вақтни ўтказмай замонга боқиб олишни ўрган».

Сизлар Неъматилла фалсафа ва диалектика мутахассислигига ўқиётгани йўқ-ку, бир ёшлик сўзини шунчалик майдаламаса деб ўйларсизлар.

Ўрнатли ватандошлар!

Бутун борлиқ ҳаёт билан яшайди. Жуда яхши , шундай экан, демак ҳаёт билан борлиқни бир-бирига чамбарчас боғлаб олиб бориш учун ҳаёт сирларини ўрганиш ҳам қарз, ҳам фарзидир. Буни қуръон ҳам инкор этмайди. Ҳаётнинг сири унинг бўлинган даврларидадир. Турмуш шу нарсани пешонага тақаб қўядики, ёшлиқ бу ҳам ҳаётнинг, ҳам борлиқнинг двигатели рули бўлиб ҳисобланади. Ҳаётни бирини жонли нарса деб олсак, ҳаёт нелиб мени бошимга муштламаса, мен шунча нарсани ёзишга орзуманда эмас эдим.

Айрим аблаҳ, аҳмоқ ватандошларимиз ўз она-юртларини хор қилмаганларида, ўз ота-оналарининг қадрига етганларида, ўз обрўларини ушлай билганларида, ўз халқининг меҳнатқашлик, заҳматқашлик ғайратлилик, меҳмондўстлик ва халқпарварлик одатларига тупурмаганларида, ўзларининг қимматли вақтларини фойдали ва унумли ўтказиш билганларида, мен философиядан бир қатор ҳам ёрдам сўзини сўрамас эдим.

Ҳар бир инсон ҳамма кунини бемаза, унумсиз, ишсиз ўтказмаган, бу эса шубҳасиздир. Ҳар бир ишни пардали қилиш мумкин, йўқса парда билан бекитадиган қилиш мумкин. Лекин, қилинган иш устида парда эмас, тўл ташласанг ҳам иложи бўлмай қоладиган бўлса, қонинг қайнаб философиянинг икки оёқ , икки қўл ва икки қулоғига ёпишиб оласан киши.

Лекин шундай экан деб, руҳан тушиб кетманглар. Ёшларимизнинг 80 фоизи бу ерликларга халқимизнинг ботирликларини, қахрамонликларини ҳам ишда, ҳам сўзда , ҳам ахлоқда исбот қилиб бермоқдалар. Шундайлар ҳам борки, бу ерда абадий «ўзбек» номини эшитса бир сакраб тушиб, қўздан ёш оқадиган даражада таъсирларини ўтказиб бермоқдалар. Бундайларга абадий тасанно ўқисанг ва уларни ҳар қанча кўкларга кўтарсанг арзийди. Шундай ўйлангларки, театр бошланмасдан олдинги маъруза тугади.

Неъматилла Абдулло ўғли. 2.VII.60й. Владимир шаҳри.

***

Санъаткор, агар маълум бир мусиқа асбобига ва худо берган товушга эга бўлмаса, у ўз ижросини амалга ошира олмайди. Худди

шунингдек, мен ҳам турмуш ўртоғимсиз ҳаёт санъаткори ва оила раҳбари бўла олмас эдим.

***

Дўстлар асосан куйидаги хусусиятларни сақлай билишлари керак.

- а) Кунт ва ирода эгалари бўлишлари керак.
- б) Кибрланмаслик ва хотиржамликка берилиб кетмасликлари керак.
- в) Хушомад ва ҳийла- найранглардан холи бўлишлари керак.
- г) Танқид ва ўз-ўзини танқидга риоя қилишлари керак.
- д) Камтарин ва софдил бўлишлари керак.

Камтаринликнинг ўзига хос (хусусиятлари) белгилари бор:

- 1) Баланд руҳ.
- 2) Дадиллик.
- 3) Журъатлилик.
- 4) Хушёрлик.
- 5) Кучли ирода
- б) Оғир бўлиш

Ирода-бу улуг нарса ва софдил ,қатъий ирода улуг одамларда учрайди. Ирода бутун қалбни ўз ичига олади. Ҳохиш билдириш, ёмон кўриш, ачиниш, севиниш, хуллас яшаш демакдир; ирода ҳар бир кишининг маънавий кучи, бирор нарсани яратиш ёки вайрон этиш йўлидаги эркин интилиши, йўқ жойдан мўъжизалар яратадиган ижодий қудратдир.

Ўз-ўзини танқид дўстликни мустаҳкамлаш методидир. Хатога очик иқрор бўлиш, унинг сабабларини очиб бериш-мана бу нарса жиддий, мустаҳкам дўстликнинг аломатидир. Танқид ва ўз-ўзини танқид шундай воситаки, дўстлик шу восита ёрдами билан ўз бирлигини чиниктиради ва мустаҳкамлайди. Бир неча дўстлар босиб ўтган тарихий йўл тажрибаси шуни кўрсатади-ки, агар дўстлар танқид ва ўз-ўзини танқиддан кўркмасалар, бундай дўстлик бузилмасдир. Танқид ва ўз-ўзини танқид кибрланиш ва хотиржамликка қарши энг кучли дори-дармондир.

Сизлар энди турмуш ва ҳаётнинг ўзаги томон интилмоқ-дасиз. Бу ёшлик ҳаётда бир марта берилади. Бу ёшлигимиз ҳар бир нарсадан азиз ва лазиздир. Ҳаётнинг энг таъсирчан нуқтаси ана шу ёшлиқдир. Шундай бўлар экан, ёшлигимизни даврга, замонга мослаб, келажакка юксак ишонч билан қараб турмуш ва ҳаёт ўзгаришлари билан боғлаб олиб борайлик. Ёшлигимизни қувноқ,

хушчақчақ ўтказишга эришиб, хаёт билан ҳамнафас бўлиб борайлик.

Ёшлигимизни қувноқ ўтказмоқ демак, ҳозиржавоб дўстликни вужудга келтириш, ўқишда ва меҳнатда колоқларга ўрнак бўлиб илғорлар сафини кенгайтириш демақдир.

Тошкент. 1957й. Неъматилла Абдулло ўғли. 24-мактабдаги йиғилишда қилинган маърузадан парча.

***

Мактаб кучоғидан, учирма қушдек чиққанимизга 5 йил бўлди.

Аммо мактабни кечагина битириб чиққандек ҳис қиламан ўзимни. Ҳаётимнинг илк баҳор куртаклари мактаб доирасида озикланди. Шунинг учун, бундан сўнги ҳар бир қўйилган кадам, мактабдаги устозларнинг қандай таълим берганларидан дарак бериб боради.

Ҳақиқатдан ҳам операцияни оғриғида, кўзи қиймас кишини соғлиғида деганларидек, айна имконият борида илми, ахлоқни эгаллаб қолинмас экан, кейинги сунъий ҳаракатлар фойдасиздир.

Агар Тошвой Каримов ёрдамида алгебра, геометрия, тригонометрия дарсларини мутолаа қилмаганимда, замонавий техниканинг юксак погонаси бўлган программа билан бошқариладиган станокларини ишлаш йўлларини тушуниб етмас эдим. Мен Сайфиддин аканинг тарих дарсини ўз вақтида ўқимаганимда эди, ўз она Ўзбекистоннинг ташкил этилиши ва узоқ тарихини тушуниб етмаган бўлар эдим. Эргаш Ҳасанов чуқур таҳлил қилиб берган адабиёт мулоҳазаларини ўрганмаганимда, ҳозиргидек кучли романтик бўлмаган ва 150 дан ортиқ мақолаларим газета саҳифаларида чиқмаган бўлур эди. Агар ботаника, география, одам анатомияси ва астрономия фанлари бўлмаганида, бунчалик табиат оламига қизиқиш билан боқмаган, диалектик материализмни тушуниб етмаган бўлур эдим. Агар рус тилини кунт билан ўрганмаганимда, ҳозиргидек техник адабиётларни бемалол мутолаа қила олмас эдим. Агар мактаб спорт тўғарагига ва жисмоний тарбия дарсига ўз вақтида қатнашмаганимда эди, ҳозиргидек бақувват мускуллар эгаси бўлмас эдим.

Агар нозик, элементар чизмачиликни ўз вақтида бажармаганимда эди, ҳозиргидек станокни модернизациялашдек фахрли ишни эплай олмаган бўлур эдим. Мактаб шароитида музика ва

фотографияни ўрганмаганимда ҳозиргидек санъатчи ва расм о.гувчи бўлмаган бўлур эдим ва ҳ.к.

Ёшлик – ҳаёт ўзагидир. Шундай экан ўзак пишиқ бўлмай туриб, ташқи қиёфани пишиқлаб бўлмайди.

Ёшлик – бир мезондир. Агар ўтиб кетаётганда ушлаб қолсангиз ютук сизники, озгина янглишсангиз абадий пушаймон ботқоғига ботиб қоласиз. Ёшлик- даврий нарсадир.

Ёшлиқдан ўз вақтида фойдалана олмас экансиз, худди баҳор ёмғирининг кучисиз парвариш қилинган ўсимликдек азобда қоласиз.

Буларнинг ҳаммаси одоб, ақл устозлари, мактаб ўқитувчилагининг тинмайин тўккан меҳр талабларининг қандай сингдирилишига боғлиқ равишда кўнгилли ёки бефойда тарзда ҳал этилади.

Устозларимга абадий узок умр ва ширин ҳаёт тилайман.

1947-1957 йилларда ўқиган ТашПИ МФ дипломанти Неъматилла Абдулло ўғли.

Тошкент шаҳар, Шайхонтоҳур туманидаги, Лал Баходур Шастри номли 24-мактабнинг йиғилишидаги маърузадан парча. 1962й.

***

«Куйлаш мумкинми, дил қайноқ бўлмаса! «-дейлади кўшиқда. Жуда топиб айтилган гап. Юрак ёниб турмас экан, ижодкор парвозга қодир эмас. Бу фикр менимча, адабиёт ва санъат аҳиллариға ҳам, техник интеллигенцияға ҳам, баб-баробар тааллуқли.

Янги техника ва илгор технологияни ишлаб чиқаришга татбиқ этишдаги суствик, консерватизм, ҳамма илгор, ҳамма прогрессив янгиликлар йўлидаги тўғаноқ-бу бир қўлмакки, уни ижодкорлик куёши нури билан куйдириб юбориш керак.

Ҳар бир инженер, ҳар бир техник ўзига топширилган вазифани сидқидиллик билан бажариши шарт. Бу-унинг виждон бурчи, унга илм берган, вояға етказган жамият олдидаги қарзи. Инженер шунчаки корхонаға келиб кетавериши, қўл учида ишлаши, куйиб пишмаслиги, иш устида қовурилмаслиги мумкин эмас. Сен ишлаётган участка, цех, ёки завод қоқоқ экан, бунинг учун шахсан сен жавобгарсан. Бутун билимингни ижодкор-лигингни ишға сол, участкани, цехни заводни кўтар. Ана ўшанда

ишлаб чиқариш командири деган мўътабар номга том маъноси билан сазовор бўласан.

Ҳар бир инженер, ҳар бир техник, у қайси саноат корхонасида, қайси вазифада ишлашидан қатъий назар, ижодкор бўлиши, янги техника ва илгор технологияни тадбиқ этиш учун ҳормай-толмай курашиши, мен оддий инженерман ёки мен фақат техникман, катта масалалар ҳақида катта одамлар ўйласин, демаслиги керак, техника зиёлиси, новатор ишчилар, бутун корхона коллективи билан ҳамкорликда саноатимизнинг янада катта вазифаларни қўлга киритиш учун курашиши лозим.

«Қизил Ўзбекистон»
газетасининг 20.01.63 йилдаги
сонида чоп этилган мақоладан парчалар

Неъматжон Мўминов
Тошкент экскаватор заводининг
инженер-конструктори

***

Москва шахрида стажер-тадқиқотчи бўлиб ишлаб юрган даврда шахсий ташаббус билан Ўзбекистон Республикасининг Москвадаги элчихонаси (Курсовой переулок 17, Кропоткинский метроси) Собик совет иттифоқи Олий Кенгашининг «Известия» идорасидаги Ўзбекистон бўлими (Чехов кўчасида, 3 а) Москва, Киев, Минск, Владимир, Рязань, Горький, Калининград, Ленинград, Воронеж, Куйбишев ва бошқа қатор шаҳарларда олий ўқув юртлари, университетларида таълим олаётган стажер-тадқиқотчи, талаба, аспирант, докторантлар билан яқин алоқа ўрнатиб, мусофирчиликда ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаш йўлига ўзига хос жамоа ташкил этишга ҳаракат қилиб кўрганман.

Ҳар бир билим ўчоғида ўзига хос мутасадди-оқсоқоллар тайёрланиб, улар орқали билим олувчилар аҳволи ва уларнинг келажак режалари, қолаверса туриш-турмушлари учун фидойилик қилишга уриниб кўрганмиз.

Натижа ёмон бўлмаган эди.

Институтдан ҳайдалиш, аспирантурага ўз вақтида жойлашиш, моддий томондан қийналиб қолинса мадад бериш ва ниҳоят институтни тугаллагач, иш жойи аниқ бўлиши каби муҳим муаммолар иложи борича ижобий ҳал этилиб борилар эди.

Бунинг учун ташкилий қўмита ташкил этилган бўлиб, камина раҳбар, муовинлар Абдусафи, Рихсивой эди. Таътил вақтида

Тошкентга бормай, Марказий олий ўқув юртларига билим олиш учун келадиган талабаларга олдиндан ётоқхоналарда ўрин тайёрлаб қўйиб, ҳаммаларини вокзалда кутиб олиб, ўз манзилигача кузатиб қўяр эдик. Галма-галдан ўз ёнимиздан пул тўлаб, бошқа шаҳардаги ватандошлардан хабар олиб турар эдик.

Ҳатто Мир Алишер Навоийнинг 525 йиллик юбилейини бутун дунёда биринчи бўлиб Москва энергетика институти катта мажлислар залида 800 киши иштирокида катта оммавий тайёргарлик билан ўтказилган эди. 800 кишига шўрва, ош, кабоб тайёрлашга улгурган эдик.

Ушбу фаолият 1964-1968 йиллар мобайнида давом этди.

Ватандошлар билан бўладиган ташкилий, мафкуравий учрашувларимиз асосан Ўзбекистон Республикаси ваколатхонасининг мажлислар хонасида ўтказилар эди.

Ўша вақтда биз билан бирга таълим олганлар ҳам республикаимизнинг ҳамма бурчагида, ҳамда Тожикистон, Қозоғистон, Туркменистонда фаоллик кўрсатиб келмоқдалар.

Мақсадсиз иш, сабабсиз оқибат бўлмайди. Йиғилишимиздан асосий мақсад шуки, каттакон билим ўчоғига келиб тушган ёш талабалар ва аспирантларни ўз олдиларида турган вазифаларини ёрқинлаштириш, самимий фикр алмашишдир.

***

Гўзал шаҳарларимизнинг оромбахш ҳиёбонларида, истироҳат боғларида, корхоналарида, дам олиш жойларида, инсонлар ҳордиғини чиқаришга мўлжалланган, микроиклим пайдо қилувчи сув сачратгичлар ўрнатилган. Бахтга қарши айрим жойларда лойиҳалаш вақтида хатоликка йўл қўйилган. Улар умуман сув чиқармайди, айрим жойларда сув сачратгич ўрнига катта босим остида сув фонтан бўлиб отилиб, фойда ўрнига зарар келтираяпти.

Шаҳримиз кўчаларига назар ташлар эканмиз, икки томонга шарқираб сув оқиши учун мўлжалланган ариқларни кўришимиз мумкин. Ариқларни бунёд этишимиз учун қанчадан-қанча инсон меҳнати ва техника кучи ҳамда капитал маблағ сарфланган, кўп қаватли иморатлар оралигига жойлашган ҳовуз ва ҳовузчаларни айтмайсизми! Ариқлар ҳам, ҳовузлар ҳам қандай қурилган бўлса, шундайлигича одамларга ором бериш ўрнига асабни бузиб ётибди.

Кўп қаватли уйлар жойлашган маҳаллаларда аҳоли ташаббуси билан чойхона ва клублар ташкил этилаётгани яхши. Нима учун янги иморатлар хуснини бузиб, шундай қурилишлар бунёд этилаётгани эса кишини ажаблантиради. Нахотки, лойиҳалаш жараёнида ушбу муаммоларни давлат миқёсида ҳал этиш мумкин эмас!

Агар эрталаб тоза ҳаво олгани кўчага чиқадиган бўлсангиз, чанг ёки бурсиқиб ётган тутунга дуч келасиз. Бу кўчаларни тозалаш жараёнидаги нуқсонларнинг оқибатидир. Ушбу ишда ҳам тартиб ва интизом бўлмаганлиги сабабли кўчадаги чанг деразалардан хоналарга ҳайдалади, холос.

Уйларни иситиш устида кўп гапирамиз, лекин қиш вақтида кўчадаги иссиқлик қувватларидан уй ертўлаларидаги тиркичлардан, иссиқлик ўтказадиган қувурлардан катта куч билан отилиб чиқаётган буғларни тўхтатиш ишига иккинчи даражали деб қаралади. Ахир, халқда нинадек тешиқдан, туядек совуқ киради, деган нақл бор-ку!

Мисол: агар конструкторми, инженерми, техникми, ишчими машина конструкциясини ёки ишлаб чиқариш технологиясини яхшилаш бўйича бирор бир таклиф киритадиган бўлса ёки ихтиро яратадиган бўлса, дастлабки ижобий натижа қўлга киритилиб бўлмасданок, нормативни ўзгартириш бўйича бош қотира бошлайдилар. Ишчи билан инженер ёки ҳоҳлаган ихтирочи орасида психологик тўсиқ пайдо бўлади. Бу эса оқибат натижасида ишчининг ҳам, ихтирочининг ҳам ташаббусини ва янгиликка бўлган ишончини камайтиради.

Навоий кон-металлургия комбинатида, амалга оширилган технологик жараёнларни автоматлаштирилган усулда бошқарув системасини жорий этишда ҳам шундай воқеа содир бўлди. Фикримизча, ишлаб чиқаришда бирор бир янгиликни жорий этишдан олдин, бу янгилик моҳиятини ишчининг ўзи маънавий қабул қилиши ва ушбу янгилик оқибат-натижасида меҳнат унумдорлигини, маҳсулот сифатини, ишлаб чиқариш маданиятини ошириб, моддий бойлик келтиришига ишонч ҳосил этиши керак. Ана шундагина ихтирочи ва ишчи орасида психологик тўсиқ эмас, бузилмас ижодий ҳамкорлик пайдо бўлиб, ҳатто ишчи ихтирочига ёрдам қўлини чўзиши мумкин.

Бугунги кунда саводли кишини фақат машина ҳайдаш, машинкада чоп этиш эмас, компьютерда ҳам ишлашни билиши тақозо этилмоқда.

Қоғозсиз технологияни амалга ошириш учун халқ хўжалигини, идораларни бошқариш жараёни тубдан ўзгартирилиши керак. Ана шундагина ушбу жараён айтарли самара беради.

«Тошкент оқшоми» газетасидаги мақоладан парчалар. 24.12.1990 й. «Кибернетика» илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директор ўринбосари.

***

Бозор иқтисодиётига ўтиш, жўжани кузда санаш билан тенг. Бунда умумий мулоҳаза, широбозлик, дабдабозлик табиий тарзда саҳродаги сароб сингари гойиб бўлиб кетади. Асосий мақсад бор амалий тадқиқотларни халқ фаровонлиги учун, халқ хўжалигига тадбиқ этиш учун, йўналтириб боришдан иборат. Бу жараён фармойиш асосида эмас, балки халқнинг бугунги ва эртанги талаби, хўжалик ва маданиятнинг дунё миқёсидаги даражасига интилиш асосида олиб борилади.

«Тошкент оқшоми» газетасидаги мақоладан парчалар (20.08.1990 й). «Кибернетика» илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директорининг ўринбосари т.ф.д., профессор Н.А.Мўминов.

***

Муҳандис буйруқбоз, оддий кўрсатма берувчи эмас, балки фаол ижодкор, иқтисодий тараққиётга катта таъсир кўрсатувчи баобрў мутахассис бўлмоғи керак.

Тўғри, муҳандис фақат муҳандислик вазифасини бажаргандагина, ўз хизматидан мамнун бўлиши мумкин. Бизда-чи? Бизда муҳандис асосан техникавий муаммоларни ҳал этиш эмас, балки кўпроқ бошқарув учун хизмат қиладиган, маълумотлар тайёрлайдиган маъмурий ходим вазифасини ўтайдиган бўлиб қолди. Шуниси ажабланарлики, «муҳандисдан жамият нима кутаяпти?», деган саволга ҳозир ҳеч ким тўлиқ жавоб бера олмайди. Чунки турли даражадаги соатлаб цех ва «қайноқ» иш объектларида ўзларининг қимматли ва асосий вақтларини буйруқ-кўрсатма бериш билан ўтказадилар. Сирасини айтганда, бизда директор кеча-ю кундуз режа бажарилмаётган цехларда бўлиши,

курулиш бошлиғи бульдозерчига буйруқ бериши, бош муҳандиснинг участка, цех бошлиқлари ва мастерлари билан саноксиз мажлисбозлик қилиши одат тусига кириб қолган.

Амалдор ходимларга ўз вазифаларини адо этишлари учун, маълум талаб ва жавобгарлик юклатилган. Муҳандис-чи? У қандай ҳуқуқ ва жавобгарликка эга эканлигини билиш қийин. Ҳуқуқсизлик ўз навбатида масъулиятсизликни келтириб чиқаради. Ҳозирги кунда дурустроқ ишлаш керак, деган чакириқ муҳандис учун кўпроқ қоғоз тайёрлаш, раҳбарга яхшироқ ёқиш йўлини топиш билан баробардир.

«Совет Ўзбекистони» газетасининг 19.02.1991 йилдаги соннда эълон қилинган Н.А.Мўминов мақоласидан парчалар.

***

Ҳар бир нарсанинг гувоҳи тарих, дейишади. Келинг, яхшиси тарихга мурожаат қилайлик. Тадқиқотлардан маълумки, Ўрта Осиё халқлари бундан икки минг йил илгари ҳам чўян куйиш ишлари билан таниш бўлган. Бу ерда кон ишлари, жумладан мис, темир, олтин, кумуш казиб чиқариш, минерал бўёқлар, оқ ва рангдор шишалар тайёрлаш борасида катта тажриба тўпланганлиги хақида юртимизда текширувлар олиб борган рус олимлари С.П.Толстов, А.Ю.Якубовскийлар ҳам ёзиб қолдиришган.

Хитой сайёҳи Чжан-Цень (эрамининг II аср)нинг кўрсатишича, хитойликлар ойна ишлаш технологиясини фарғоналиклардан ўрганган эканлар. Катта Фарғона каналини казиш вақтида, ён томонларига тоғ эчкисининг расми қўйилган уч оёкли ва тўрт кулокли бронза қозон топилгани ҳам ўтмиш хунармандчилигидан далолат. Бу қозон эрамингача бўлган биринчи минг йилликлар ўртасида ишланган экан.

Юқорида келтирилган ушбу қисқа маълумотларнинг ўзи ҳам қадимги Ўрта Осиё халқлари, жумладан Ўзбекистонда хунармандчилик юқори даражада тараққий этилганлигини кўрсатиб турибди.

Эндиликда, шу боис хунармандчилигимиз дурдоналарининг жаҳон миқёсидаги аҳамиятини ўзимиз тўлиқ тасаввур этишга, ожизлик қилиб қолаяпмиз. Менимча, қашшоқликдан қутулишнинг асосий йўлларида бири миллий хунармандчиликни эъзозлаш, ривожлантириш ва унинг ёрдамида хорижий мамлакатлар билан

алоқа ўрнатиб, валюта ишлашга ўтишдир. Бу борадаги ҳар қандай самарали ҳаракатни қўллаб-қувватлаш керак.

Баъзан ўйланиб қоламан! Нега меъморчилик обидалари, миллий анъанали буюмлар, анжомлар ясовчи хунармандлар, темирчилар, қандолатчилар, кулоллар, заргарлар ва умуман ҳақиқий мутахассис амалиётчилар анқоннинг уруғи бўлиб бораётир? Нега уста-шогирдлар, ишчизодадар авлодлари камаймоқда? Албатта, ижтимоий ҳаётини қийинчиликлар ҳам бунга тўсиқ бўлаяпти. Бироқ, менимча, асосий сабаб бу соҳага етарлича эътибор берилмаётганида, деб ҳисоблайман.

Бугунги кунда мустақил республика фаровонлиги учун жон куйдиришни истаган юрагида ўти бор, иқтисодини аямайдиган, ўз халқини обрў-эътиборини ошириш учун ҳисса қўшадиган, қисқаси ўзлигини намоён этадиган, хунармандларнинг даври келди. Эндиликда, улар тезроқ ишлаб чиқаришга янги технологияларни жорий этишлари, ўз малакаларини замон талаблари даражасида ошириб, турли-туман маҳсулотлар тайёрлашни йўлга қўйишлари лозим.

«Ўзбекистон овози» газетасида Н.А.Мўминов чоп этган мақоладан парчалар (15.01.1992 й).

КУЛИНГ

Кулиш бу санъат нишонасидир,
Қўлга олинг ва бу санъатни,
Умрингиз иқболдир у:
Умр узоқлиги, кангул қувноқлиги,
Ошқозоннинг яйраши,
Бўлур ушбу санъатдан.

Фақат кулманг бировларнинг айбидан,
Фақат кулманг фисқу билан фасоддан.
Фақат кулманг кишиларнинг ортидан.

Кулинг ҳаёт, турмуш ҳақиқатидан
Кулинг фақат эрдан қувончдан.

Керақдир кулиш дўстлик бахтидан
Эй фикрий қолма ушбу санъатдан

Неъматилла Абдулло ўғли. 7.IV. 59 йил
Зўр қайғу ва қучли хурсандчиликдан сўнг
ёзилган.

***

Дейдилар фарзанднинг яхшиси ўғилмиш
Дунёнинг обрўси ўғилмиш ахир
Ўғил кўтарармиш ота кўкрагин
Ўғил мададқормиш оқ соч онага.

Кўриш керақдир ҳар дам турли томонни
Ўғилку яхши-я, қизчи ундан ҳам.
Она бўлмаганда Темур қайдайди
Она бўлмаганда дунё қайдайди
Онадир дунёга келтирган ширин ҳаётни
Онанинг ҳусуси эрур олимлар.

Тошкент, 1961 й.

***

Ҳаётим бобида ёруғ юлдузсен
Ажойиб дилрабо зўр маҳлуқосен
Йўқотмай саклайман доим юракда
Рашки бор юракни авайлаб силаб
Илк баҳор ишқингни қуйлаб ҳажрингда

Тошкент, 1961 й.

Агар қўнглимни билмак истасанг,
Тилимни эмас, қалбимни тингла!
Бу ҳам кам бўлса, Етмайди десанг,
Сўзимдан эмас, ишимдан англа!

Тошкент, 1962 й.

НА БИЛСИН

Уйда оиласи қутмаган
Юракнинг қадрини на билсин
Ёнида уч пули бўлмай

Қорин очиб, туз сўрмаган
Соғлиқнинг қадрини на билсин.

Кўз очолмай тун кун ўтказиб
Бош кўтармай хаста қолмаган
Инсоннинг қадрини на билсин.
Гоҳи кунлаб, гоҳи тунлаб
Бир бурчакда илм олмаган
Илм ва вақтнинг қадрини на билсин.

Гоҳи йиллаб, гоҳи ойлаб
Ёрининг юзин кўрмаган
Севгининг қадрини на билсин
Қишнинг қаттиқ совуғида
Куёндек титраб юрмаган
Кийимнинг қадрини на билсин.

Йиллаб, ойлаб гул кўрмаган
Ўз боғини соғинмаган
Ўзбекистон қадрини на билсин
Гоҳи ундок, гоҳи бундок
Ҳеч қаровсиз, якка қолмаган
Ота-она қадрини на билсин.

Ўз она тилин ортга суриб
Бошқа тилда ижод этмаган
Тилнинг қадрини на билсин.
Гоҳи унга, гоҳи бунга
Пул тополмай ганг бўлмаган
Пулнинг қадрини на билсин

Доимо чарлстону буги-буги
Сўкиш ва бачканаликка учрамаган
Улфатнинг қадрини на билсин.
Гоҳ туртиниб, гоҳ турткилаб
Ҳаёт сўқмогин босиб ўтмаган
Муомаланинг қадрини на билсин.

Отасиз етим қолиб
Ўз кучила бахт изламаган
Бахтнинг қадрини на билсин.

Ўз бошидан ўтганларин
Неъматдек изҳор қилмаган
Ҳаётнинг сабогин на билсин.

9.V.1964 йил

***

Баъзида арзимас хатога эса,
Ғижиниб, тиришиб ўзни қийнайсан.
Гуёки осмон узилиб ерга тушгандек,
Ваҳима ботқоғига ботиб қолгайсан.

***

Сени бир кўргим келур
Овозинг эшитгим келур.
Кўзларингга бир боқиб
Маъносин ўқигим келур.

***

Етолмайман ҳеч сенга,
Қай томонга қочгайсан.
Наҳот ҳеч согинмайсан,
Бир бор кўрай демайсан.

***

Борлигимни қамраган
Ақлу-хушимни олган
Куйида девона қилган
Ул оқил қайда экан

***

Сени жоним кўргим келадур
Кўзларингга боққим келадур
Ширин-ширин суҳбатларингга
Зорлигимни айтгим келадур

Сен қалбимда тугалмас куйим
Сен ўзингсан эъзозли ўйим
Балки сенга мудом қоронғу
Бир умрга севиб қолганим
Ва ишқингда ёна-ёна
Бир телба наво бўлиб қолганим

Балки шу сабаб билан
Қўлимдан тушмас қалам
Ва қўлларим толмас
Йўллашдан сенга салом

***

Ишқинг олови ҳарорати зўр
Бу ҳароратга бардош бўлолмай
Мен тутамасдан лаҳза чўғ бўлдим
Ловуллаб ёниб, куйиб кул бўлдим.

Кулимни энди ўз қўлларинг билан
Ўлкам устига сочиб юборгин
Кулим тушган заминдан унсин гуллар
Холис тилагим бор

Кулим тушган заминдан зинҳор
Унмасин тикон
Заминда юрганларга бермасин сира озор
Чунки ҳаётда ўзим
Асло тикон эмасдим
Асло биров кўнглини хира қилмасдим

Ҳамма инсон учун жоним фидо қилмоққа
Тайёр турар эдим.
Қутаман бедор
Йўлларингга бўлиб мен зор-зор
Кўпинча бу аҳволдан бўламан безор
Азизим дилимга шунча ҳам бермасанг озор.

IX. ИБРАТОМУЗ ЛАВҲАЛАР

Башарият яратиб, кўз қорачигидек эҳтиётлаб келаётган бадий дурдоналар хазинасига муносиб ҳисса кўшган Абу Абдулло Рудакий, Абулқосим Фирдавсий, Носир Хисрав, Саъдий Шерозий, Ҳофиз Шерозий, Абдурахмон Жомий, Мир Алишер Навоий каби мутафаккир шоирларимизнинг пурҳикмат сўзларидек улуг кучдан жой-жойида фойдаланар эканмиз, уларни бу кун ҳам тирик ва елкадош ҳис қиламиз.

***

Мансаб билан баландмас одам,
Мансаб одам билан мухтарам.

Абдурахмон Жомий.

Кимнинг иши бўлса ақлга пайванд,
Тақдир юлдузидан нолимас ҳар чанд.

Абулқосим Фирдавсий.

Ақл измидан ҳеч маҳал чиқмагил,
Пушаймондан азоб чекади кўнгил.

Абулқосим Фирдавсий.

Кўёш чикса уфқда зиё бўлур, бил.
Киши доно бўлса, дарё бўлур, бил.

Носир Хисрав.

Доно суҳбатидан сира қочмагил,
Таъсирин ўтказар сенга ҳам у тил.

Носир Хисрав.

Нодон бўлганидан сенга дўст-ўртоқ,
Донодан душманинг бўлгани яхшироқ.

Носир Хисрав.

Шундай ишни қил, кўтарсин ҳолат,
Келтирмасин у сенга хижолат.

Низомий Ганжавий.

Икки киши орасига ўт ташлар кези
Бу ўртада ақлсизнинг қуяди ўзи.

Саъдий Шерозий.

Орзу тилак йўли меҳнат тагида,
Хазинанинг мўли меҳнат тагида.

Абу Шукур Балхий.

Косибдан шоду хуррам йўқ жаҳонда,
Хунардин яхши дур ҳам йўқ жаҳонда.

Носир Хисрав.

Осонликча келмас шодлик фароғат,
Меҳнатсиз қозонмас ҳеч киши шуҳрат.

Фахриддин Гургоний.

Ким машаққат чекди-топди ғазна ҳам,
Ким тиришқоқ бўлди-кўп топди карам.

Жалолиддин Румий.

Ҳаракат бўлмаса бўшаб кишани,
Орзуга етолмас полвонлар тани.

Саъдий Шерозий.

Ўз меҳнатидан нон еган киши,
Ҳотам миннатидан озод ёз-киши.

Саъдий Шерозий.

Ҳар тирик жон агар қилса ҳаракат,
Ҳаракатга қараб топар баракат.

Саъдий Шерозий.

Бир жойда ўтирсанг, насибанг топиб маҳол,
Сув ва дон кетидан юр тегирмон тоши мисол.

Сайидо Насафий.

Ҳар кимки бекордир,
Бу оламда хордир.

Садриддин Айний.

Хунар бирла ақлинг бириккан ҳамон,
Ҳар иш бу жаҳонда юришгай равон.

Абулқосим Фирдавсий.

Отанга бўлмагил арзанда, банди,
Бандидан чиқиб, бўл хунар фарзанди.

Абдурахмон Жомий.

Ҳеч кимга ялинмас хунарли инсон,
Ризкин ўз боғидан топади боғбон.

Сайидо Насафий.

Инсоннинг қиммати эмас симу зар,
Инсоннинг қиммати илм ҳам хунар.

Абдуқодир Бедил.

Илмдан яхшироқ хазина бўлмас,
Қўлингдан келгунча тера олсанг бас.

Абу Абдулло Рудакий.

Билиминг осмонга етган бўлса ҳам,
Бошқалар илмига қулоқ сол ҳар дам.

Абу Шукур Балхий.

Илм ўрганмай, яхшилик қилиб бўлмас ҳеч.

Носир Хисрав.

Жаҳолат – ўлимдир, билим – тириклик.

Носир Хисрав.

Насихатим ол, эй ўғлим, яқбор,
Ота пандидан бўлгил ҳосилдор.

Носир Хисрав.

Агар тарбият кўрмаса одам,
Эшак бўлиб қолур юзга кирса ҳам.

Саъдий Шерозий.

Ҳарчанд ўқибсан- билимдонсан.
Агар амал қилмадинг, нодонсан.
Устига китоб ортилган эшак,-
На олим ва на донодир бешак.

Саъдий Шерозий.

Кимки билимсизлик зиндонида гум,
Гадодир тиллоси бўлса ҳам юз хум.

Хисрав Дехлавий.

Илмни ўғри ҳам ўғирлаёлмас,
Илмни ажал ҳам олиб кетолмас.

Рукниддин Авҳадий.

Тунлар бошдан-оёқ уйкуда ўтса,
Ажабмас ярим умринг беҳуда кетса.

Абдурахмон Жомий.

Аввал ғиштин қийшиқ кўяркан меъмор,
Юлдузга етса ҳам қийшиқдир девор.

Абдукодир Бедил.

Нодонликдан ёмонлик келади фақат,
Нодонга ёндошма, босмасин ғафлат.

Абулқосим Фирдавсий.

Қариндош бўлса ҳам жоҳил, кеч андин,
Етар кўп роҳатидин захмати, чин.

Носир Хисрав.

Доно суҳбатидан бош тортса нодон,
Даврондан яхшилик кўрмас ҳеч қачон

Абдурахмон Жомий.

Ибодат – асли халққа хизмат қилиш,
На масжид, на жойнамозда бу иш.

Саъдий Шерозий.

Эй, энг яхши одам ким, деб сўраган.
Айтайин, ким бўлур энг яхши одам.
Энг яхши одам шу – кимдан халқига
Қандайдир наф тегар, ҳар куну ҳар дам.

Абдурахмон Жомий.

Ўғилни отага ўхшатар жаҳон,
Бу иш ошкора ва ёки пинҳон.
Агар ерга урса ота номини,
Кеч ундай ўғилдан, дема номини.

Абулқосим Фирдавсий.

Кексаларни этсанг азизу ҳурмат,
Сени ҳам кексайгач этишар иззат.

Фаридиддин Аттор.

Аҳил бўлса олов ичра ҳам инсон,
Аҳил кишиларга олов ҳам осон.
Ноаҳил кишилар суҳбатидан қоч,
Ноаҳил суҳбати ёмондин ёмон.

Умар Хайём.

Синамай бировни дўст тутсанг,
Нолима шу дўстдан қон ютсанг.

Абу Шукур Балхий.

Вафода ўхшама булбулга асло,
Ҳар он ул ўзга бошида шайдо.

Носир Хисрав.

Дўстлик садоқатга белингни боғла,
Гина-маломатдан тилингни боғла.

Саъдий Шерозий.

Ким айбингни айтса, у дўстинг ишон,
Ким яшириб юрса, заҳарли илон.

Рукниддин Авҳадий.

Ҳар ким билан ошнолик истама,
Ҳар ошнодин рўшнолик истама.

Абдурахмон Жомий.

Ўз нафсингга бўлсанг амир, мардсен сен,
Кўру карни этмас таҳқир, мардсен сен.
Мард тепиб ўтмайди йиқилганларни
Улар қўлин тутгил, бир-бир мардсен сен.

Абу Абдулло Рудакий.

Она насихатин қуйволсин кулок,
Дунёда ёмонлик истама мутлак.
Бағрида ўстириш жонидан азиз,
Жонингдек азиз тут кечаю кундуз.

Абулқосим Фирдавсий.

Икки юрак қўшилган замон—
Тоғларни ҳам этади талқон.

Низомий Ганжавий.

Кўп бил душман агар битта бўлса ҳам,
Дўстинг мингта бўлса, жуда камдир, кам.

Абу Абдулло Рудакий.

Дўстим қолсин десанг мангу дўст бўлиб,
Сўзлагил сен таъбу одатин билиб.

Абулмажид Санойӣ.

Икки кишидан сир бекитма зинҳор,
Бири яхши табиб, бири—содик ёр.

Фаридиддин Аттор.

Дўстларинг кўпаяр фаровонликда,
Уларни синаб кўр нотавонликда.

Хисрав Деҳлавий.

Ҳақиқий дўстга жонингни фидо қил,
Ва лекин, дўсту душман фарқини бил.

Абдурахмон Жомий.

Эй биродар, ёлғон гапирма зинҳор,
Ёлғончи бўлур хору безътибор.

Саъдий Шерозий.

Одобсиз юз киши билан ҳам ёлғиз.

Шоҳид Балхий.

Димоғ чоғлик, тан сиҳатлик бўлса бас,
Шу иккиси бахту иқбол ҳам ҳавас.

Абулқосим Фирдавсий.

Парилардек покдир яхши табиат,
Ёмон хулқ дев каби барчага офат.

Асадий Тусий.

Керак бўлса обрў оламда,
Яхши ахлоқ бўлсин одамда.

Фаридиддин Аттор.

Бошида ҳаёси бўлган ҳар инсон.
Исмати биландир ўзига посбон.

Бадриддин Ҳилолий.

Сўз кучидан йиқилур минбар ҳам, дор ҳам,
Сўз бирла чиқар индан илон-мурдор ҳам.

Абу Шукур Балхий.

Ҳар ишда яхшидир юмшоқ сўзласанг,
Яхшимас бошидан жанжал кўзласанг.

Абу Шукур Балхий.

Агар кимнинг тили сўзламаса юмшоқ,
Кўпол сўзни асло эшитмас қулоқ.

Абулқосим Фирдавсий.

Аввал ўйлангиз, сўнгра сўйлангиз,
Девордин аввал қўйилур негиз.

Саъдий Шерозий.

Айтмаган сўз айтилганча бўлолмас,
Айтилган сўз ҳеч яширин қололмас.

Носир Хисрав.

Агар истамасанг ўзинга зарар,
Тилинг ёмон сўздан тийгил, биродар.

Носир Хисрав.

Нокасдан сир бекит, тилингни боғла,
Аблаҳдан яширин бўлмоқни чоғла.

Умар Хайём.

Бўшамаса тили ғийбатдан,
Бўшамайди дил укубатдан.

Фаридиддин Аттор.

Киришмоқчи эсанг ҳар қандай ишга,
Охирин ўйлаб кўр, қолма ташвишга.

Носир Хисрав.

Бирор ишга кирмак истаганинг дам,
Чиқиш йўлин кўзлаб, сўнг ташла қадам.

Носир Хисрав.

Аччикдир сабр қил деган панд,
Аммо сабр қилсанг бўлур қанд.

Носир Хисрав.

Айблама бировни андиша қилмай,
Ўз айбингни дўстим, яхшироқ билмай.

Носир Хисрав.

Кимнингки, бор эса, бир бурда нони,
Ўзига яраша уй-ошёни,

На биров унга кул, на у бировга,
Айт, шод яшайверсин хушдир замон.

Умар Хаём.

Ўғлим, тотимагил бахил нонидан,
Узоқ бўл бахилнинг дастурхонидан.

Фаридиддин Аттор.

Сабр қилган бўшар ҳар банддан охир,
Бандларнинг калиди сабрдир, сабр.

Низомий Ганжавий.

Агарчи эсанг қанчалик паҳлавон,
Урушдан яраш яхшидир ҳар қачон.

Саъдий Шерозий.

Хусуматга кўп куч сарф этма,
Тинчлик йўлидан жиндак ҳам кетма.

Абдурахмон Жомий.

Яхшилик ва сулҳга интилар доно,
Жаҳолат, жанжалга интилар нодон.

Абу Абдулло Рудакий.

Биродар бу дунё ҳеч кимга қолмас,
Қолур яхши номинг жаҳонда, шу бас.

Абулқосим Фирдавсий.

Беморга малҳамдек ҳаёт бағишла,
Чорасиз қолганга нажот бағишла.

Носир Хисрав.

Кишини ранжитмоқ жуда ҳам енгил,
Кўнглин олмоқ эса, ундай эмас, бил.

Носир Хисрав.

Ғамгин қаро кунда ким сенга ёр,
Шодлик кунингда ҳам унутма, зинҳор.

Фаридиддин Аттор.

Нокас келдими ишнинг бошига,
Бормагил тилак бирла қошига.

Фаридиддин Аттор.

Яхшилик кетидан агар чопарсан,
Истагинг, бахтингни шунда топарсан.

Саъдий Шерозий.

Яхшига яхши бўл, ёмонга ёмон,
Гулларга гул бўлгин, тиконга тикон.

Саъдий Шерозий.

Ёмон ё яхшилик қилгай ҳар киши,
Шу ёмон, яхшини топмоқдир иши.

Абу Али ибн Сино.

Юзсиз кишига юзлансанг, эсиз,
Ўзинг ҳам охир бўласан юзсиз.

Носир Хисрав.

Кимки ёмон ишни билади раво,
Ўз қилмишидан топади жазо.

Хисрав Дехлавий.

Нимани ўзингга кўрмасанг раво,
Бошқага ҳам асти бўлмайди даво.

Хисрав Дехлавий.

Аёл, бил, лутфу ҳимматга сазовор,
Гўдакдек меҳру шавкатга сазовор.

Носир Хисрав.

Ёрсиз йўл бўлмайди равон,
Сув бўлмаса-сув оқарми, қачон.

Абулмажид Саноний.

Бир қўл икки ишни қилолмас якбор,
Бир дилга сиғишмас ҳечам икки ёр.

Абдурахмон Жомий.

Хоҳи подшоҳу хоҳи чорақор
Ёлғончи бўлса гар-хунук ҳамда хор.
Абулқосим Фирдавсий.

Ёлғончига кўргизмагил каромат.
Ундан узокроқ бўл соғу саломат.
Носир Хисрав.

Ҳаддидан ошмасин орзунинг кўпи,
Тоғни кўтаролмас бир сомон чўпи.
Жалолиддин Румий.

Қаноат кишини қудратли қилур.
Саъдий Шерозий.

Меҳру гина бир-бирига ковушмас.
Фаридиддин Гургоний.

Биродар, ғийбатга берилма сира,
Ғийбатчи юзлари қорадир, қора.
Камолиддин Биноий.

Ҳасад барча хислат, нуқсондан ёмон,
Ҳасад аҳли барча ёмондан ёмон.
Камолиддин Биноий.

Ҳасадни заиф деб ўйлама, бекор,
Ханжардек бурро, у ханжардек хунхор.
Абдуқодир Бедил.

Камхўралик ҳамма дардга даводир,
Аслда дардга парҳездан шифодир.
Бадриддин Ҳилолий.

Соғлиқни қилсанг ҳавас,
Оз овқат еб, айла бас.
Камолиддин Биноий.

Очофатлик бошга бало келтирур,
Нафс тийиш роҳат-даво келтирур.
Абу Абдулло Рудакий.

Кўп емакни одат айлама якбор,
Охир дилу жонинг бўлади афгор.
Носир Хисрав.

Зорикма хасислар суҳбат-нонига,
Ишонма нокаснинг аҳд-паймониға.
Абулмажд Саной.

Оч ичакни тўйғизар битга ноннинг овқати,
Оч кўзни тўйдиролмас бутун олам неъмат.
Саъдий Шерозий.

Бошқалар молиға кўнгил қўймагил,
Сўнгра кўнгил узмоқ жуда ҳам мушкул
Саъдий Шерозий.

Ким агар жаҳонда бахил бўлибди,
Халқ наздида хору залил бўлибди.
Камолиддин Биноий.

Майни меъёрида ичган яхшироқ,
Кўп ичсанг ақлга тушади ямоқ.
Асадий Тусий.

Майхўр кишиға ҳеч бўлма ошна,
Ундайлардан узоқ юрганнинг авло.
Фаридиддин Аттор.

Дунё-илон, илонбоздир дунё қидирган,
Илонбоздан қасдин олур илон оқибат.
Абу Абдулло Рудакий.

Дардини табибдан бекитган инсон,
Кўзидан ёш эмас, охир оқар қон.
Абулқосим Фирдавсий.

Агар киши бўлса касал,
Бемазадир унга асал.

Носир Хисрав.

Табиб бўлса агар аклли, доно,
Тутқалоққа истамас жиннидан даво.

Абулмажд Санойи.

Ўзгалар айбига тетик назар сол,
Ўз айбинг кўргандек, ундан ибрат ол.

Низомий Ганжавий.

Ҳар неки бебаҳодир,
Кўнгил бермак хатодир.

Саъдий Шерозий.

Нокасга йўл кўргазмоқ—
Кўрга чироқ тутмоқдир.

Саъдий Шерозий.

Ким сенга бошқалар айбин гапиргай,
Бошқалар олдида сендан лоф ургай.

Саъдий Шерозий.

Фойдаланилган адабиётлар

1. И.Каримов. Юксак маънавият—енгилмас куч. —Т.: «Маънавият». 2008.

2. И.Каримов. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас ирода-сига боғлиқ. —Т.: «Ўзбекистон». 2004.

3. И.Каримов. Энг асосий мезон ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. —Т.: «Ўзбекистон». 2009.

4. И.Каримов. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози: Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. —Т.: «Ўзбекистон». 2009.

5. И.Каримов. Асосий вазифамиз — Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. —Т.: «Ўзбекистон». 2010.

6. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Иймон «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. —Т., 2008.

7. Н.Мўминов. Кадрларни қайта тайёрлаш ва улар малакасини ошириш ҳолати: муаммолар, ечимлар ва истиқболлар. —Т.: «Fan va texnologiya». 2007.

8. Н.Мўминов. Жамият, фуқаро, мафкура. —Т.: «Фалсафа ва ҳуқуқ». 2003.

Н.А.МЎМИНОВ

МАЪНАВИЯТ САБОҚЛАРИ

Тошкент – «Fan va texnologiya» – 2010

Мухаррир: Ш.Кушербаева
Тех. муҳаррир: А.Мойдинов
Мусахҳиҳа: М.Ҳайитова
Компьютерда
саҳифаловчи: Н.Ҳасанова
Операторлар: Ф.Каримова, А.Арслонова

**Босишга рухсат этилди 09.07.2010 йил. Бичими 60x84 ¹/₁₆.
«Times Uz» гарнитураси. Офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 23,0. Нашр босма табоғи 22,75.
Тиражи 1200. Буюртма № 155.**

**«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.
100003, Toshkent shahri, Olmazor kўchasi, 171-uy.**